PËRMBAJTJA

Hyrrje.....**3**

Kapitulli I Vendimmarja.....4

1.1 Definimi i procesit të vendimmarjes.....4

1.2 Toritë mbi vendimmarrjen.....5

1.3 Modelet e vendimmarrjes.....8

1.4 Poblemet dhe sfidat gjatë procesit të vendimmarrjes.....12

Kapitulli II Politika dhe Procesi i politikbërjes.....18

2.1 Koncepte dhe teori mbi politikën.....18

2.2 Procesi i politikbërjes.....20

2.3 Rrethanat-ambenti socio-politik në procesin e politkbërjes.....32

2.4 Raporti i politikës së jashtme dhe të brendshme.....41

Kapitulli III Procesi i vendimmarjes në Institucionet e pushtetit qendrore në R.M.V.....45

3.1 Aktorët vendimmarës.....45

3.2 Shteti si aktor i vendimmarjes në politikat publike.....48

3.3 Faktorët e ndikimit në prcesin e vendimmarrjes.....51

3.4 Politika e jashtme e Maqedonisë dhe procesi i vendimmarrjes.....53

3.5 Ndihma e faktorit ndërkombëtar në krijimin dhe zbatimin e politikave publike.....55

3.6 Procesi i vendimmarrjes gjatë krizës në shtet.....57

3.7 Roli i presidentit të shtetit gjatë kohës së konfliktit 2001 në Maqedoni dhe ndikimi i faktorit ndërkombëtar.....58

Kapitulli IV Procesi i vendimmarjes dhe Rendi i ri botëror.....60

4.1 Koncepti i rendit në politikën botërore.....61

4.2 Globalizimi dhe udhëheqja globale.....63

4.3 Tranzicioni dhe politika e jashtme.....66

4.3 Fuqia e veprimit të shtetit në arenën ndërkombëtare.....68

4.4 Aktorët e politikës në rendin e ri ndërkombëtar.....70

Përfundimi.....73

Bibliografia.....74

Hyrrje

Në këtë punim të maxhistraturës do të mundohemi në menyrrë të përgjithshme të japim sqarime dhe definicione nga autorë të ndryshëm sa i përket proceseve dhe aktorëve ne politikat publike dhe ato globale. Duke filluar nga vendimmarja e cila si nocion dhe proces është e pranishme në jetën e çdo individi dhe organizate, pasi çdo individ ballafaqohet me mundësi të ndyshme në jetën e tyre private ku duhet të vendosin rreth opcioneve të ndryshme që kanë para vetes. Në të shqyrtohen edhe teorit e ndryshme të vendimmarrjes si ajo normative dhe përshkruese si dhe modelet dhe fazat e vendimmarrjes. Në kapitullin e dyte të këtij punimi kandiadati mundohet të japë shqarime dhe te teori nga autorë të ndryshëm rreth politikës nocioni i së cilës është mjaft i përhapur dhe tejet kompleks, meqë gjithësecili mund të ketë një kuptim dhe interpretim të vetin, dhe rrjedhimisht të ndryshëm nga të tjerët. Procesi i politikbërjes dhe fazat e saj si; caktimi i agjendës, formulimi i politikave, vendimmarja, zbatimi dhe evaluimi si dhe rethanat sociokulturore dhe aktorët ndikues në procesin e politikave publike shqyrtohen në këtë punim duke u bazuar në shembuj dhe autor të ndryshëm. Në kapitullin e tretë kandidati mundohet të jep shqarim rreth politikbërjes në institucionet pushtetit qendrorë në Republikën e Maqedonis Veriore, aktorët vendimmarës duke i ndarë ato në politikbëres Zyrtar dhe Jozyrtar , jep sqarime dhe shembuj nga jeta e përgjithshme rreth rolit të ekzekutivit, ligjvënësit dhe gjyqsorit në krijimin e politikave publike shtetërore si dhe faktorët të cilët ndikojn në proceset e politikave publike. Në kapitullin e katërt kandidati duke u bazuar në burime dhe autor të ndryshëm jep sqarime rreth procesit të vendimmarjes dhe rendit të ri botëror në të cilën përkap konceptin e rendit në politikën botërore dhe mekanizmat e saj, Globalizimin dhe udhëheqjen Globale, tranzicioni dhe politikën e jashtme në shtetet në tranzicion, fuqine e veprimit të shtetit në arenën ndërkombëtare si dhe aktorët kryesor të politikës globale duke përfshirë ato shtetrore dhe jo-shtetrore.

Kapitulli I: Vendimmarja

1.1 Definimi i procesit të vendimmarrjes

Vendimmarrja është proces me të cilën të gjithë ballafaqohemi qoftë në jetën private, publike apo afariste, nëpërmes së cilës personat u përgjigjen të gjitha mundësive dhe kërcënimeve përmes analizës së opcioneve dhe hapave të mëtutjeshme. Organizatat janë nën ndikim të rrethinës së jashtme përballen me probleme të brendshme, mundësi dhe rreziqe gjatë shfrytëzimit të resurseve. Që udhëheqësit të përballen me sukses me këto mundësi dhe kërcënime, ata duhet të sjellin vendime duke gjetur zgjidhjen e duhur nga shumë alternativa të mundshme.

Marrja e vendimeve është një proces me të cilin udhëheqësit u përgjigjen mundësive dhe kërcënimeve që u shfaqen, përmes analizës së opcioneve dhe përcaktimit të qëllimeve konkrete organizacionale dhe duke përcaktuar mënyrat e veprimit.[1] Në shumë studime procesi i vendosjes, i marrjes së vendimeve, haset te pjesa e planifikimit. Kjo nuk do të thotë se udhëheqësit gjatë kryerjes së funksioneve të tjera, siç janë: organizimi, ekipimi, udhëheqja dhe kontrolli, nuk sjellin vendime. Procesi i vendosjes është shumë i rëndësishëm për udhëheqësit gjatë angazhimit të tyre në planifikim, organizim, koordinim, motivim dhe kontroll, pasi që ato vazhdimisht vendosin dhe marrin vendime. Procesi i vendosjes funksionon si përgjigje ndaj mundësive. Ai paraqitet edhe kur udhëheqësit kërkojnë mundësi të përmirësojnë punën e tyre në organizatë, prej së cilës do të kenë interes të punësuarit, klientët dhe grupet e tjera të interesuara.

Autor të ndryshem definojnë në menyra te ndyshme processin e vendimmarrjes disa prej te cilave si H. Koontz-it dhe H.Whrichas[2] vendimmarjen e definojnë si zgjedhje të ndonjë drejtimi, gjegjësisht mënyrës së` veprimit ndërmjet më shumë alternativave. Lidhur me vendimmarrjen, udhëheqësit duhet të japin përgjigje në pyetjet si vijojnë: a) ku duhet të kryhet ndonjë punë (vendi i vendosjes)?; b) kur duhet të kryhet puna (koha e vendosjes); c) si ajo punë apo detyrë duhet të kryhet? (mënyra e vendosjes)?; dhe d) kush duhet ta kryejë atë punë

[1] Gareth R. Jones & Jennifer M. George: Contemporary Management, Third Edition, McGraw-Hill Irwin, 2003; fq 219.

[2] Harold Koontz, Heinz Weihrich; Essentials of Management, Fifth Edition, Mc Graw-hill Publishing Company, New York, 1990, fq. 108sss

(personi i cili duhet të vendosë)? Sipas R. L. Daft-it[3] vendimmarrja paraqet proces të identifikimit të problemit dhe proces të zgjidhjes së problemit. Dunhami dhe Piersi e definojnë vendosjen si tërësi aktivitetesh, të cilat fillojnë me përkufizimin e problemit dhe përfundojnë me zgjidhjen e alternativës.[4] John R. Schermerhom e përkufizon vendosjen si proces të zgjedhjes së veprimit më të mirë nga tërësia e alternativave.[5] Nga të gjitha këto qasje lidhur me përkufizimin e vendosjes mund të themi se vendosja është proces i përkufizimit të problemit, formulimit të alternativave për zgjidhjen e problemit, zgjedhjes së alternativës më të mirë, implementimit të zgjidhjes dhe kontrollit të saj.[6]

1.2 Teoritë mbi Vendimmarrjen

Vendimet e udhëheqësve kanë një ndikim të thellë në suksesin e ndërmarrjeve. Studimet në lidhje me procesin e vendimmarrjes janë të shumta, pasi që elaborohen nga ekonomistë, sociologë dhe psikologë. Brenda këtyre studimeve ekzistojne dy kategori kryesore të teorive që shpjegojnë vendimmarrjen:

1. Teoria normative dhe
2. Teoria përshkruese.[7]

1.2.1 Teoria Normative

Supozimi kryesor i teorive normative është ai i racionalitetit të vendimmarrësit. Në përgjithësi një qenie njerëzore është i arsyeshëm nëse është jokontradiktor. Supozimi tjeter i ksaj teorie është se vendimmarrësi njeh të gjitha alternativat dhe zgjedh kahjen optimale për akcion

Përveç këtyre dy supozimeve, autorë të tjerë shtojnë hipoteza të tjera si: numri i vendimmarrësve dhe unanimitetin ne objektivave. Numri i vendimmarrësve paraqet një çështje

[3] Richard L. Daft: Organization Theory and Desing, Fourth Edition, West Publishing, Company, Saint Paul etc., fq .346
[4] Randall B. Dunham, Jon L. Perce: Management, Scott Foresman and Company, Glenview, Ilonois-London, England, 1989, fq 207
[5] John R. Schermerhorn jr: Management and organization behavior John Wiley and Sons, New York, ect,1996, fq 194.
[6] Izet zeqiri- bazat e Menaxhimit Bashkëkohor 2016
[7] https://www.ukessays.com/essays/philosophy/decision-making-in-the-theory-of-management-philosophy-essay.php

të rëndësishme në modelet normative. Disa autorë konsiderojnë se vendimmarrësi përfaqëson thelbin e teorive normative, të njohura edhe si teori me aktor unik. Vetë fakti që ekziston një aktor unik do të thotë që vendimi merret nga një vendimmarrës i vetëm ose nga një grup vendimmarrësish që veprojnë së bashku, duke pasur një objektiv të përbashkët dhe në to nuk ka konflikte mbi objektivat ose procesin e vendimmarrjes.

Hipotezat e modeleve normative janë, siç u përmend më lart, ideatike, vështirë të identifikohen në kontekstin e vendimmarrjes në jetën ekonomike. Racionaliteti nuk duket se është më një karakteristikë e jetës ekonomike. G. S. Becker thot: "Ndërsa për një kohë të gjatë teoria tradicionale ekonomike supozonte se sjellja njerëzore është racionale, në një moment të caktuar kishte një kontradiktë të madhe në lidhje me kuptimin e konceptit racional. Për shumë fjala racionale sygjeroi një psikologji të vjetër, aftësi të shpejta llogaritëse, motivim hedonist dhe një sjellje të mundshme joreale. Ndërsa teoria ekonomike u bë më e qartë dhe e formuluar më saktësisht, polemikat u zvogëluan dhe tani të gjithë bien dakord që një sjellje racionale nënkupton vetëm maksimizimin e përhershëm të disa funksioneve të përcaktuara mirë siç janë funksioni i dobisë ose funksioni i fitimit".[8] Megjithatë, në forma të rregulluara, modelet normative dëshmojnë të jenë të dobishme në vendimmarrje në lidhje me zgjedhjen e investimit. Modelet normative më të njohura llogaritin vlerën e pritur ose dobinë e pritur.

1.2.2 Teoria përshkruese

Teorite përshkruese të vendimmarrjes menaxheriale, krahasuar me modelet normative, sugjerojnë që vështirësia për të marrë informacionin dhe kufijtë e përpunimit e ndërlikojnë procesin e vendimmarrjes. Në kategorinë e këtyre modeleve, studiuesit identifikuan shumë modele të tilla si: modeli i kënaqësisë, modeli në rritje, modeli i kazanit të mbeturinave, modeli politik.

Në vitet 50, Herbert Simon filloi të studionte sjelljen reale të vendimmarrësve të menaxhmentit. Në vend të "njeriut ekonomik" Herbert Simon propozoi modelin e "njeriut administrativ" që vepron bazuar në "racionalitetin e kufizuar". Ndërsa "njeriu ekonomik"

[8] The Potentials and Limitations of Rational Choice Theory: An Interview with Gary Becker (https://www.researchgate.net/publication/312377875_The_Potentials_and_Limitations_of_Rational_Choice_Theory_An_Interview_with_Gary_Becker)

maksimizon duke zgjedhur alternativën më të mirë, "njeriu administrativ" formulon një aspiratë në lidhje me alternativën që duhet të identifikohet dhe kur kjo aspiratë plotësohet, atëherë kërkimi ka mbaruar, alternativa përkatëse zgjidhet si vendim. Ky është thelbi i modelit të kënaqësisë bazuar në racionalitetin e kufizuar[9].

George P. Huber konsideron se udheheqësit zakonisht mësohen me një qasje të thjeshtë, edhe kur kostot e hetimit të një alternative më të mirë justifikohen nga një fitim i mundshëm. Importantshtë e rëndësishme të vërehet se modeli i kënaqësisë çon në një vendim të nxituar dhe zgjidhja e gjetur është, në shumë raste, një kurth e vështirë për tu shmangur.[10]

Ka zhvillime të mëtejshme të racionalitetit të kufizuar, siç është racionaliteti ndërveprues. Organizatat ndihmojnë individin "për t'iu afruar distancës së arsyeshme të arsyeshme të kufizuar" (H. Simon), përkatësisht mjedisi mund ta ndihmojë individin të përqendrohet në elementet që duhet të analizohen dhe kontrollohen me përparësi, dhe këto elemente mund të sigurojnë koherencën e tij zgjedhje. B. Munier konsideron se mimika e opsioneve të vëzhgueshme bëhet një argument racional. Ai konsideron se racionaliteti i individëve është në një pjesë të madhe të origjinës shoqërore. Në këtë linjë, shumë autorë konsiderojnë se shumica e aftësive të individëve janë për shkak të shoqërive, grupeve të tyre të përkatësisë sesa cilësive të tyre të brendshme.[11]

Një koncept tjetër që rezulton nga racionaliteti i kufizuar është racionaliteti i ngulitur. Koncepti u prezantua nga K. Polanyi por u popullarizua në literaturë nga M. Granovetter. Aktiviteti i organizatave ka një përcaktues të fuqishëm në marrëdhëniet që krijohen me organizatat e tjera.[12] Aktiviteti i tyre është i ngulitur shoqërisht, përkatësisht i futur në një rrjet marrëdhëniesh. Organizatat ushtrojnë ndikimet e tyre mbi aktorët e tjerë nga mjedisi ekonomik dhe shoqëror. Përveç ngulitjeve shoqërore, autorë të tjerë përshkruajnë forma të tjera të

[9] https://www.yourarticlelibrary.com/management/5-major-contributions-of-herbert-simon-towards-management/27907
[10] https://www.behavioraleconomics.com/resources/introduction-behavioral-economics/
[11] UKEssays. (November 2018). Decision Making In The Theory Of Management Philosophy Essay. Retrieved from https://www.ukessays.com/essays/philosophy/decision-making-in-the-theory-of-management-philosophy-essay.php?vref=1
[12] Polanyi, Karl (1977c), “The Two Meanings of Economic,” in Karl Polanyi & Harry Pearson (eds.), The Livelihood of Man. New York: Academic Press

ngulitjeve siç janë ngulitjet politike. Racionaliteti mund të konsiderohet si rezultat i forcave të pandashme ekonomike, politike, sociologjike dhe psikologjike.

1.3 Modelet e Vendimmarjeve

Menaxhmenti në zgjidhjen e problemeve të ndryshme në organizatë duhet të përdorë modele të ndryshme të vendosjes, me qëllim që të zgjidhë në mënyrë sa më të mirë problemet dhe të sjellë vendime kualitative. Qasjet e menaxherëve në vendosje bazohen në modelin klasik dhe modelin admnistrativ të sjelljes së vendimeve. Zgjedhja e modelit varet nga preferencat e menaxherit, gjegjësisht nga ajo se a është vendimi i programuar apo i paprogramuar.

Modeli klasik dhe ai admnistrativ zbulojnë shumë parasupozime, ndërlikueshmëri dhe zbrazëtira në procesin e marrjes së vendimeve. Këto modele ndihmojnë në zbulimin e faktorëve me të cilët udheheqësit mund ta përballojnë me sukses procesin e vendosjes[13].

1.3.1 Modeli Klasik

Modeli klasik i vendosjes është një nga modelet e vjetra që tregon se si duhet menaxheri të sjellë vendimin. Modeli kasik është i bazuar në paragjykime, nëse udheheqësit duhet të përgatisin vendime logjike në bazë ndjenjës së tyre, dhe se vendimet e tyre do të jenë me arsyeshëmri ekonomike dhe interesit më të mirë për organizatën. Udheheqësit që e shfrytëzojnë modelin klasik sjellin seri të parsupozimeve për natyrën e procesit të marrjes së vendimeve.[14] (Shih ilustrimin 1.)

Parasupozimet e modelit klasik thonë se udheheqësit sapo të ndjejnë nevojën për të sjellë vendim, ata duhet të gjenerojnë listë të të gjitha alternativave dhe pasojat e tyre, prej të cilave do të mund të bëjnë zgjidhjen më të mirë. Modeli klasik parasupozon se menaxheri ka qasje në informacione që janë të domosdoshme për sjelljen e vendimeve optimale.

[13] Izet zeqiri- bazat e Menaxhimit Bashkëkohor 2016 Fq. 97
[14] Gareth R. Jones & Jennifer M. George: Contemporary Management, Third Edition, McGraw-Hill Irwin, 2003; fq. 222

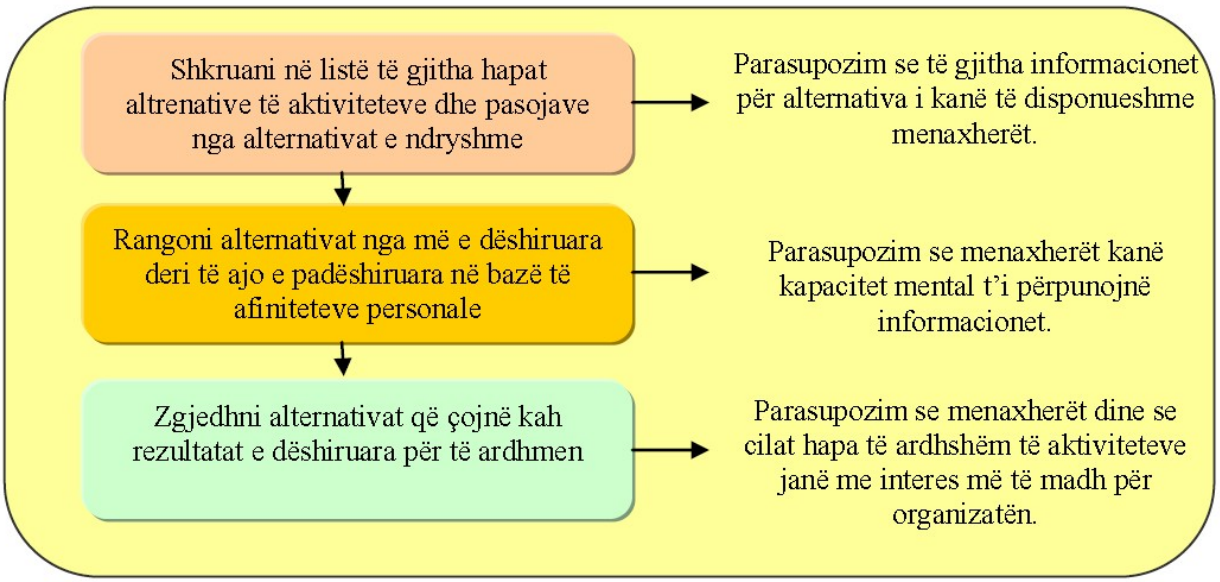

1. Modeli klasik i sjelljes së vendimeve[15]

1.3.2 Modeli administrativ

Modeli administrativ i vendosjes përshkruan se si në të vërtetë udheheqësit vendosin në situata të rënda që janë karakteristike për vendimet jo të programuara në kushte të pasigurisë dhe dykuptimshmërisë. Udheheqësit janë të pafuqishëm të marrin vendime të arsyeshme ekonomike nëse atë e dëshirojnë.[16]

James March dhe Herbert Simon nuk pajtohen me parasupoziomet e modelit klasik të marrjes së vendimeve. Ata mendojnë se udheheqësit nuk kanë qasje në të gjitha informacionet, të cilat u nevojiten për sjelljen e vendimeve, por edhe sikur t'i kenë informacionet, shumica e menaxherëve nuk kanë aftësi mentale dhe psikologjike t'i absorbojnë dhe t'i vlerësojnë informacionet. Si rezultat i kësaj March-i dhe Simon-i zhvilluan modelin admnistrativ të sjelljes së vendimeve, që të tregojnë se pse sjellja e vendimeve është gjithmonë e pasigurtë dhe proces i rrezikshëm. Modeli admnistrativ bazohet në tre konpcete të rëndësishme: racionaliteti i kufizuar, informacione jo të plota dhe përgjigje të kënaqshme. (Ilustrimin 1.1.).[17]

[15] Izet zeqiri- bazat e Menaxhimit Bashkëkohor 2016 Fq. 97
[16] Herbert A. Simon, The New Science of Managemnt Decision (New York, L. Harper &Row, 1960, fq. 5-6.

[17] Izet zeqiri- bazat e Menaxhimit Bashkëkohor 2016 Fq. 98

Ilustrim 1.1 Modeli admnistrativ i vendimmarrjes

1. Racionaliteti i kufizuar vë në pah se mundësitë njerëzore janë të kufizuara për të sjellë vendime. Janë të kufizuar nga kufijtë kognitiv (kufizim ky për t'i interpretuar, përpunuar dhe për të marrë qëndrim për ta). Ato janë të kufizuara edhe për nga inteligjenca për t'i analizuar të gjitha informacionet dhe për të sjellë vendime racionale.

2. Informacionet janë jo të plota edhe për shkak të: rrezikut dhe pasigurisë së informacioneve të dykuptimshme, kufizimit kohor dhe çmimit të informacioneve.[18]

3. Informata të dykuptimshme. Shkaku tjetër se pse informacionet janë jo të plota është se shumica e informatave që i kanë në disponim udheheqësit janë të dykuptimshme. Kuptimi i tyre është jo i qartë dhe mund të interpretohet në mënyra të ndryshme dhe konfuze.[19] Ata shpesh informatën e njëjtë e interpretojnë në mënyra të ndryshme dhe sjellin vendime të ndryshme në bazë të interpretimeve vetanake.

1.3.3 Modeli Politik

[18] Izet zeqiri- bazat e Menaxhimit Bashkëkohor 2016 Fq. 98
[19] Gareth R. Jones & Jennifer M. George: Contemparary Management, Third Edition, McGraw-Hill Irwin, 2003; fq 225.

Modeli i tretë i vendosjes shfrytëzohet për t'u përballur me vendimet jo programuese, kur kushtet nuk janë të sigurta, informatat janë të kufizuara dhe kur ekziston mospajtueshmëri midis menaxherëve për aksionet apo kursin që duhet të ndjekin. Në këtë situatë shpesh udheheqësit krijojnë koalicione si një aleancë joformale e menaxherëve për të diskutuar dhe përkrahur një qëllim të veçantë. Ky koalicion është i rëndësishëm sepse pa të procesi i vendosjes mund të dal krejtësisht nga drejtimi i duhur, si rezultat i mospajtueshmërisë. Koalicioni i udhëheqësve është i rëndësishëm edhe për implementimin e vendimeve.

Nga analiza dhe modelet e vendosjes mund të konstatojmë se modeli klasik është karakteristik për të vendosur te organizatat të cilat kanë rrethinë të qëndrueshme, ndërsa modelet administrative, politike dhe ato intuitive janë karakteristike për organizatat me rrethinë jostabile, ku vendimet duhet të sillen shpejt në rrezik dhe pa informacione të mjaftueshme.

Dimensionet e modeleve të vendosjes klasike, administrative dhe modelit politik, mund t'i shikojmë ndaras edhe nga këndvështrimi i karakteristikave të tyre të paraqitura në ilustrimin 1.3[20]

Modeli klasik	Modeli administrativ	Modeli politik
Probleme të qarta dhe qëllime	Probleme të përcaktuara dhe qëllime	Pluralizëm, qëllime konfliktuoze
Kushte të sigurisë	Kushte të pasigurisë	Kushte të pasigurisë dhe dykuptimshmërisë
Informacione të mjaftueshme për alternativat dhe rezultatet e tyre	Informacione të limituara të alternativave dhe rezultateve te tyre	Pasqyrime jokonsistente, informacione të dykuptimshme
Zgjidhje racionale nga individët për maksimizim të rezultateve	Zgjidhje e kënaqshme për zgjidhjen e problemeve përmes intuitës	Marrëveshje dhe diskutim midis koalicionit të anëtarëve

Ilustrim 1.3 Modeli klasik, administrativ dhe politik

[20] Izet zeqiri- bazat e Menaxhimit Bashkëkohor 2016 Fq. 100

1.4 Poblemet dhe sfidat gjatë procesit të vendimmarrjes

Pasi që procesi i vendimmarjes organizative është kompleks dhe ajo mvaret nga njohuritë e fushave me te cilat udhëheqësit menaxhojne dhe për te ulur mundësitë e paraqitjes se problemeve pas vendimmarjes ajo duhet te kaloj ne filtra nga me të ndryshmet. Duke analizuar procesin e vendimmarjes mund të konstatojmë se ajo përbëhet prej dy fazash: fazën e përgatitjes së vendimit dhe fazën e marrjes së vendimit.[21] Grafikisht ajo mund të paraqitet si në ilustrimin 1.4[22]

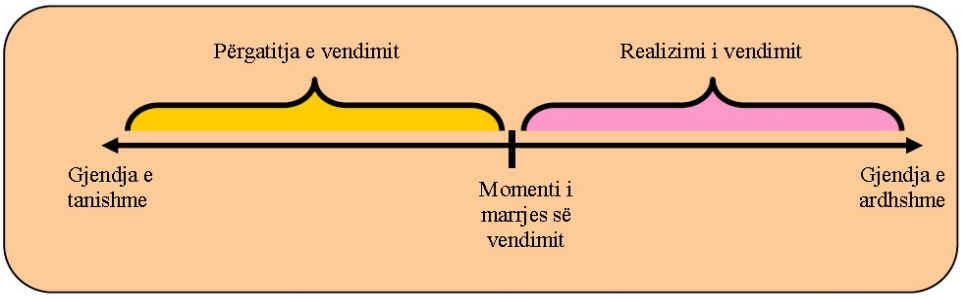

Ilustrimi 1.4 Faza e procesit të vendimmarrjes

Duke u bazuar në këto dy faza procesi i vendosjes mund të zbërthehet në gjashtë nënfaza:

1) Njohja me nevojën e vendimit;

2) Gjenerimi i alternativave;

3) Vlerësimi i alternativave;

4) Zgjedhja e një alternative;

5) Implementimi i alternativës së zgjedhur;

6) Vlerësimi dhe feed back-u.

[21] Salvko Mrjanoviq: Dnosenje odluka i privrednim organizacijama, Informator, Zagreb,1971, e cituar nën 5, fq. 24

[22] Izet zeqiri- bazat e Menaxhimit Bashkëkohor 2016 Fq. 101

Ilustrim 1.5 Procesi i vendimmarjes

1) **Njohja me nevojën e sjelljes së vendimit dhe definimi i problemit**

Procesi i vendosjes fillon me identifikimin e problemit, gjegjësisht njohjen e nevojës për sjelljen e vendimit dhe definimin e detyrave të asaj se çfarë dëshirojmë të arrijmë.

Pasi që ta kemi identifikuar problemin, e kemi njohur atë, fillojnë aktivitetet e tjera të definimit të detyrave, gjegjësisht përcaktimin e asaj se çka duhet të ndërmarrim dhe çka është ajo që dëshirojmë të arrijmë me procesin e vendosjes? P.sh. si problem në një organizatë identifikohet rënia e vazhdueshme e shitjes në treg. Parashtrohet pyetja se si ta zgjedhim këtë problem, gjegjësisht si t'i ndalim këto trende negative. Në këtë fazë përcaktojmë detyrat të cilat mund të jenë të formuluara si vijon: "ndalimi i mëtejshëm i rrënies së shitjes së prodhimeve tona, e më vonë pas ndaljes së trendit negativ" dhe "masa për rritjen e shitjes".[23]

2) **Incizimi dhe analiza e gjendjes së tanishme**

[23] Izet zeqiri- bazat e Menaxhimit Bashkëkohor 2016 Fq. 102

Pas njohjes së nevojës për zgjedhjen e problemit dhe përkufizimit të tij, udheheqësit duhet të incizojnë dhe analizojnë gjendjen e tanishme, duhet t'i përcaktojnë ato që kanë në disponim për zgjidhjen e problemit që është paraqitur.[24]

Në këtë fazë, analizojmë hollësisht gjendjen aktuale, duke inventarizuar tërë atë që mund të na ndihmojë në zgjidhjen e problemit: analiza e resurseve materiale, potenciali kadrovik dhe të resurseve të tjera që janë të disponueshme. Në këtë fazë analizojmë kufizimet që mund të kemi në aspektin e informacioneve, të kohës, parave etj.

Në këtë fazë pasi që e kemi identifikuar problemin në shembullin tonë si rënie e shitjes së prodhimeve, vjen faza e dytë, ku bëhet analiza e kapacitetit të shitjes, analiza e rrjetit të shitjes, analiza e potencialit kadrovik, si dhe analiza e shitjes në një segment të veçantë të tregut.

3) **Zhvillimi dhe vlerësimi i alternativave**

Kjo fazë e procesit të vendosjes ka të bëjë me gjenerimin e alternativave dhe vlerësimin e anëve të forta dhe të dobta të secilës prej tyre. Çelësi i vlerësimit të mirë të alternativave është që saktësisht të definohen mundësitë ose rreziqet dhe pastaj të konkretizohen kriteret që ndikojnë në zgjidhjen e alternativës për t'iu përgjigjur problemit apo mundësive. Një nga shkaqet e sjelljes së vendimeve të dobta dhe joadekuate është ajo se udheheqësit shpesh nuk mund të arrijnë t'i konkretizojnë kriteret, të cilat janë të rëndësishme në marrjen e vendimeve.[25] Udheheqësit, në vlerësimin e alternativave pozitive dhe negative shfrytëzojnë kriteret e përgjithshme për vlerësimin e hapave të aktiviteteve: kriterin ligjor, kriterin etik, kriterin ekonomik dhe kriterin praktik.

4) **Zgjedhja e një alternative**

Pas realizimit të hapave të përshkruara më parë faza e katërt është faza e zgjedhjes së alternativës më të mirë. Pasi të jenë vlerësuar alternativat bëjmë rangimin e alternativave (duke shfrytëzuar kriteret e lartpërmendura) dhe zgjedhim një alternativë. Marrja e vendimit

[24] Izet zeqiri- bazat e Menaxhimit Bashkëkohor 2016 Fq. 102
[25] Gareth R. Jones & Jennifer M. George: Contemparary Management, Third Edition, McGraw-Hill Irwin, 2003; fq 230.

varet shumë nga ajo se si janë vlerësuar dhe valorizuar alternativat e ndryshme, sa informatat kanë qenë të disponueshme dhe konsistente sepse në të kundërtën vendimi, do të bazohet në intuitë dhe nuk do të mundemi me siguri të dimë se a kemi vendosur mirë. Në zgjedhjen e alternativës më të mirë dhe marrjen e vendimit nuk është e mundur çdo herë të zgjedhim alternativën më të mirë dhe shpesh të kemi zgjidhje maksimale, siç potencon edhe Simon[26] "patjetër duhet të kënaqemi edhe me vendimin e kënaqshëm". Kjo është posaçërisht e vështirë në situatën kur duhet të sjellim vendime në kushte të presionit të kohës dhe në situata të krizës.

5) **Implementimi i alternativës së zgjedhur**

Me fazën e sjelljes së vendimit përfundon procesi i vendosjes në kuptim të ngushtë. Megjithatë, procesi integral i vendosjes përfshin edhe fazën e implementimit gjegjësisht realizimin e vendimit si dhe fazën e kontrollit të realizimit. Implementimi është hap në procesin e vendosjes i cili përfshin shfrytëzimin e mundësive menaxhuese, administruese, për realizimin e alternativës së zgjedhur. Suksesi i alternativës së zgjedhur varet nga ajo se a mund ajo të shndërrohet në aksion. Shpesh alternativat e zgjedhura asnjëherë nuk mund të bëhen realitet sepse menaxherëve u mungojnë resurse ose energji.

6) Kontrolli i realizimit të vendimit

Paralelisht me realizimin apo implementimin e vendimit, realizohet edhe procesi i kontrollit të realizimit të vendimit. Kontrolli i realizmit të vendimeve është faza e fundit e procesit integral të vendosjes, e cila fillon me identifikimin e problemit, dhe përfundon me fazën e kontrollit të realizimit të vendimit.[27]

Gjatë procesit të vlerësimit, udheheqësit mbledhin informacione që të tregojn se si është realizuar procesi i implementimit dhe të tregojnë nëse me këtë vendim është zgjidhur problemi në mënyrë cilësore. Këto informacione menaxheri i merr nëpërmjet lidhjes prapavajtëse (feet back), vlerëson nëse vendimi është realizuar sikurse është paraparë dhe vërtetohen devijimet e mundshme, të cilat menaxhmentit i imponojnë ndryshime. Analizon pse

[26] H. Simon, në bazë të: W. Jack Ducan: Great Ideas in Menagement, Jossey-Bass Publishers, San Francisko London, 1989, fq 76.
[27] Pere Sikavica, Borna B. H. Skoko, D. Tipuric, Poslovno Odlucuvanje, Informator, Zagreb, 1999, fq 142.

disa nga pritjet e tuaja nuk janë plotësuar me këtë vendim. Gjithashtu, ky proces mundëson të krijohen udhëzime, të cilat mund të ndihmojnë se si të sillen vendimet në të ardhmen.

1.4.1 Gabimet e menaxherëve gjatë procesit të vendimmarjes

Udheheqësit që sjellin vendime, shpesh për shkak të kufizimeve të ndryshme në procesin e marrjes së vendimeve, kanë tendenca të shfrytëzojnë heuristikën, e cila e thjeshtëson procesin e marrjes së vendimeve, duke u ofruar gjykim në situata komplekse dhe të pasigurta. Përdorimi i heuristikës menaxherëve që vendosin mund t'u japë mundësi për gabime sistemore dhe sjellje të vendimeve të gabuara.[28] Kjo vjen si rezultat i paragjykimeve kognitive. Ekzistojnë katër burime të paragjykimeve që mund të japin efekte negative në mënyrën e sjelljes së vendimeve, ato janë:

a) hipotezat paraprake ose parasupozimet;

b) reprezantimi;

c) iluzioni për kontrollin dhe

ç) rritja e resurseve

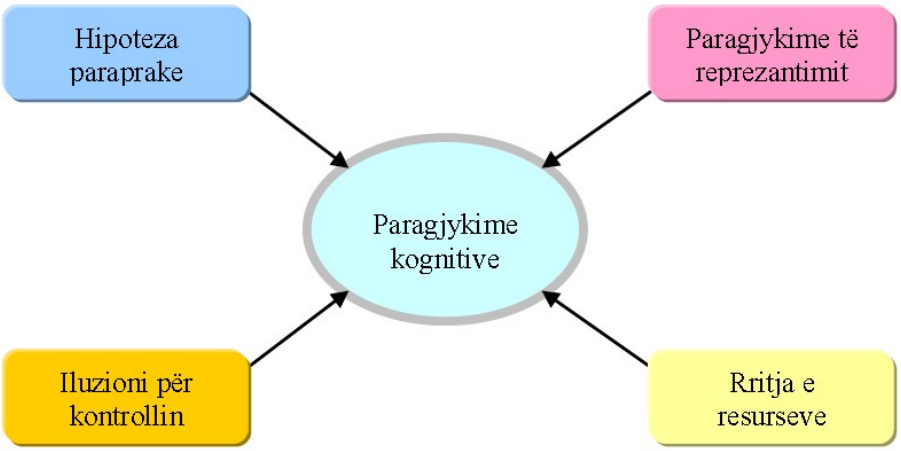

Ilustrimi 1.6 Burimet e paragjykimeve kognitive[29]

[28] Gareth R. Jones & Jennifer M. George: Contemparary Management, Third Edition, McGraw-Hill Irwin, 2003; fq 233.

[29] Izet zeqiri- bazat e Menaxhimit Bashkëkohor 2016 Fq. 105

Paragjykime si rezultat i hipotezave paraprake. Udheheqësit shpesh kanë besime paraprake për ndonjë situatë dhe kanë tendenca të sjellin vendime në bazë të këtyre besimeve paraprake edhe kur u prezantohen argumente se këto besime janë jo të sakta. Ata madje kërkojnë informata të cilat përputhen me këto besime dhe i injorojnë informatat që janë në kundërshtim me besimet e tjera.

Paragjykimet reprezantuese, paraqesin situata kur udheheqësit sjellin vendime në mënyrë jo përkatëse, përgjithsojnë nga një shembull i vogël ose nga një rast i vetëm dhe në bazë të këtij paragjykimi sjellin vendime. Iluzioni i kontrollit është burim i pargjykimeve kognitive që rezulton nga tendeca kur udheheqësit i mbivlerësojnë aftësitë e tyre që t'i kontrollojnë dukuritë dhe veprimet.

Rritja e resurseve. Kjo është situatë kur udheheqësit deponojnë resurse plotësuese, pasi që kanë shpërndarë resurse për aktivitete pa nevojë, edhe pse kanë informacione se projekti mund të dështojë.[30]

[30] Izet zeqiri- bazat e Menaxhimit Bashkëkohor 2016 Fq. 106

Kapitulli II Politika dhe Procesi i politikbërjes

2.1 Koncepte dhe teori mbi politikën

Nocioni i politikës është mjaft i përhapur dhe tejet kompleks, meqë gjithësecili mund të ketë një kuptim dhe interpretim të vetin, dhe rrjedhimisht të ndryshëm nga të tjerët. Studijuesit dhe teoricienët politikë shpesh e gjejnë veten të ngatërruar në diskutimin e tyre reth koncepteve dhe përdorimin e fjalëve si "pushteti", "shteti", "barazia" dhe "drejtësia". Disa nga konfuzionet vijnë si pasojë e mos dallimit midis fjalëve konceptuale që u referohen gjërave specifike dhe atyre që u referohen llojeve ose kategorive të gjërave, por ajo që shpesh zvarritet në diskutimet e koncepteve është një tendencë për të rikonfirmuar termat e përgjithshëm dhe për të marrë një imazh Platonik të koncepteve si objekte abstrakte mendore, të cilat kanë shfaqje të veçanta empirike[31].

Ne librin Koncepti i Politikës (1927/1932) dhe punime tjera, teoricienti politik dhe legal Carl Schmmitt (1888-1985) shkoi edhe një hap para reth teorive të koncepteve politike. Schmitt pretendonte se politika shfaqet permes dallimit te qarte ndermjet mikut dhe armikut, dhe se konceptet politike jane koncepte te cilat shfrytezohen në koh të caktuar për armiq te caktuar.[32] Karakteristikë dalluese e koncepteve politike sipas Schmitt është se ato posedojnë një forcë të caktuar, që rrjedh nga pozicioni i tyre në antitezën konceptuale dhe që në vizion kanë të rrënjosur një përplasjeje të pashmangshme midis grupeve të veçanta. Pikërisht shumëkuptimësia paraqet edhe problemin thelbësor në përkufizimin e politikës, pasi që nëse lihet si çështje e lirshme interpretimi, lehtësisht mund të shndërrohet edhe në çështje kontestimi të përhershëm.[33]

Prej filozofëve të kohës antike, si Platoni, Aristoteli dhe deri te mendimtarët klasik si Makiaveli, Hobsi, Monteskjeu dhe shumë mendimtarë e shkollarë të tjerë, të gjithë mundoheshin të përgjigjën në çështjen; se kush dhe si duhet sunduar, cila formë apo mënyrë pushteti është më e përshtatshme për shoqërinë, si dhe çka duhet ndërmarrë pushtet-bartësit

[31] John G. Gunnell, University of California, Political Concepts and the Concept of the Political, California USA, 2017 fq.6
[32] Jakob Norberg, Concepts, Political, Published in The Encyclopedia of Political Thought, ed. Michael Gibbons, 2015, Fq 6.
[33] Politikat Publike dhe qeverisja, Bekim Baliqi, Konrad Adenauer Stiftung, Prishtine, 2017 fq 20.

në mënyrë që të plotësojnë nevojat themelore të popullit. Sikurse Platoni tek kryevepra Republika/Shteti apo Makiaveli tek Sundimtari/Princi, ashtu edhe Hobsi te vepra shumë influencuese Leviatani, provonin të gjenin përgjigje në proceset politike dhe mënyrat e vendimmarrjes, përpjekjet e të cilëve bëjnë që të mund t'i klasifikojmë këta, në një mënyrë apo tjetër, edhe si kontribuuesit e hershëm të studimit të politikave. Madje, ka autorë të cilët theksojnë se analizat e para të politikave datojnë prej periudhës para erës sonë, shënime që janë gjetur në gërmadhat e qytetit të lashtë Ur në Mesopotami, Irakun e sotshëm[34]. Trajtimi i ideve politike dhe mënyrave të qeverisjes vazhdon nga këndvështrime e dijetarë të ndryshëm edhe gjatë shekujve në vijim. Por, vetëm me formimin e shteteve moderne, me krijimin e shërbimeve administrative dhe institucioneve publike, u krijua nevoja për të kuptuar e analizuar funksionimin e politikave të caktuara dhe sqarimin e ndërlidhjes së shumë faktorëve në jetësimin e përmirësimin tyre. Krijimi i njohurive objektive, që i dallon faktet nga vlerat, është parakushti dhe qëllimi themelor në shkencë. Pikërisht këto objektiva kanë edhe studimi i politikave publike dhe analiza e qeverisjes, e që nënkupton gjetjen dhe ofrimin e alternativave më optimale të politikbërjes, me qëllim të marrjes së vendimeve të drejta dhe të duhura. Sikurse që janë përcaktimi, vendimi si dhe zbatimi më i përshtatshëm i politikave. Në këtë sens, studimi i politikës nënkupton kështu edhe studimin e përmbajtës së politikave, duke përfshirë përshkrimin dhe shpjegimin e shkaqeve dhe pasojave të veprimit të qeverisë, por edhe ndikimin që kanë aktorë dhe faktorë të tjerë.

Për të parafrazuar Andrew Heywood-in, politika është pushtet dhe shpërndarje burimesh, por shfaqet edhe si çështje publike dhe si arti i qeverisjes[35]. Në kuptimin përmbajtjesor, politika si një çështje praktike rreth qeverisjes dhe administrimit të shoqërive, e ngacmon kërshërinë e njeriut qysh prej kohërave më të vjetra. Mirëpo, sot politika si disiplinë studiohet në mënyrë objektive, sistematike dhe shkencore. Kjo nënkupton, që në njërën anë kemi ata protagonist që merren drejtpërdrejt me politikë, duke u quajtur politikanë, dhe në rastin e dytë kemi ata që merren me politikë në trajtën shkencore, duke e studiuar atë dhe duke u munduar që ta kuptojnë dhe sqarojnë më mirë. Kategoria e parë janë zyrtarë të emëruar e të zgjedhur, përfaqësues politik apo persona që synojnë poste publike, duke ushtruar pra politikën si

[34] John Dunn Interview given to RT Television 2008
[35] Andrew Heywood Essentials of UK Politics, Palgrave MacMillan, 2008

profesion.[36] Ndërkaq kategoria e njerëzve që merren me politikë nga ana kërkimoreshkencore dhe akademike njihen kryesisht si politologë ose shkencëtar të politikës, pra kanë thirrje profesionale, por që praktikisht nuk kanë pushtet politik.

2.2 Procesi i politikbërjes

Në jetën e përditshme ne jemi të ndikuar vazhdimisht nga politikat e ndryshme, drejtpërsëdrejti apo tërthorazi, të vetëdijshëm për këtë apo jo. Politikbërja do të thotë edhe përkthim i vizionit dhe programit politik në veprime konkrete me qëllim të përmirësimit dhe ndryshimit të jetesës së qytetarëve. Mirëpo, çka rrallë herë e kemi të qartë, është rrjedha e procesit të një politike nga faza fillestare deri te ajo përfundimtare kur jetësohet. Pra, ku e si politika fillon dhe ku e si ajo mbaron. Këtu do të paraqiten zhvillimi i modelit ciklik, duke i krahasuar propozimet e studiuesve për të pasqyruar edhe dallimet dhe ngjashmëritë me modelin që do ta shtjellojmë ne më gjerësisht këtu.

Studiuesit e politikave publike	**Propozimet e procesit të politikbërjes**
Harold D. Lasswell (1971, 28)	Inteligjenca, Promovimi, Përshkrimi, Thirrja (Invokimi), Aplikimi, Përfundimi, Vlerësimi.
James E. Anderson (1974, 19)	Identifikimi i problemit dhe formimi i agjendës, Formulimi, Adaptimi, Zbatimi, Evaluimi.
Michael Hill, (2009, 150-277)	Caktimi i Agjendës, Formulimi i Politikës,

[36] Politikat Publike dhe qeverisja, Bekim Baliqi, Konrad Adenauer Stiftung, Prishine, 2017 fq 22

	Implementimi, Organizimi i procesit, Vlerësimi dhe llogaridhënia.

Tabela 2. Krahasimi i Modeleve të propozuara të procesit nga disa studiues.

Studimi i politikbërjes përshkruan dhe analizon politikat si një proces të zgjidhjes së problemeve dhe e ndan këtë proces në mënyrë ciklike dhe shkallore në fazat e mëposhtme (e që njihet edhe si cikli i politikës), secila prej të cilave përcaktohet nga një kategori qendrore.[37]

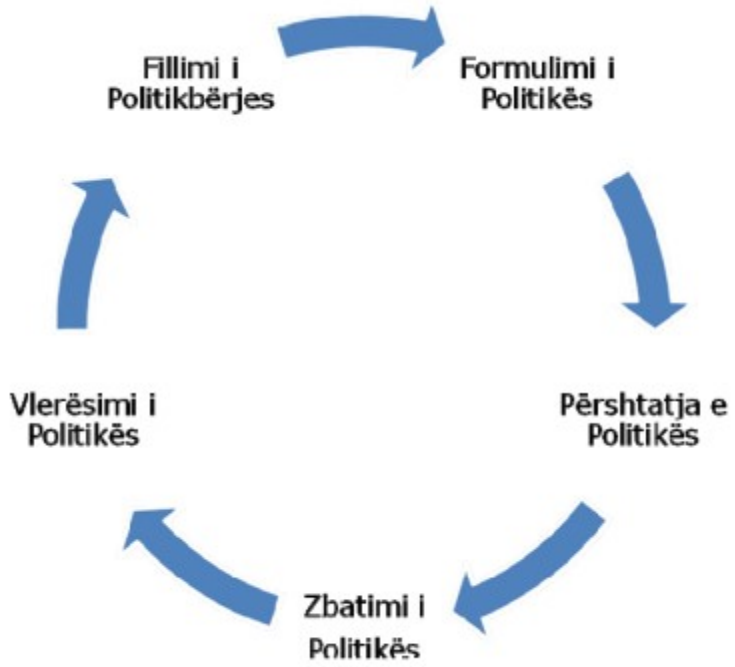

Figura 2.1. Cikli i Politikbërjes.

Sipas këtij modeli të përshkruar më lartë dhe me të cilin synohen të analizohen politikat dhe procesi i bërjes së tyre, fazat apo etapat kyçe janë: identifikimi i çështjes apo caktimi i agjendës,

[37] Politikat Publike dhe qeverisja, Bekim Baliqi, Konrad Adenauer Stiftung, Prishine, 2017 fq 180

pra fillimi; formulimi ose përcaktimi legal; vendimmarrja apo përshtatja ekzekutive, zbatimi ose implementim dhe evaluimi apo vlerësimi i politikës.38

2.2.1 Caktimi i agjendës

Caktimi i agjendës paraqet hapin e parë në kuptimin e procesit të politikbërjes. Meqë para se të vendoset dhe zbatohet për një çështje, ajo duhet fillimisht të pranohet dhe kështu bëhet pjesë e agjendës. Për t'u identifikuar diçka si problem ose çështje, ashtu siç thekson edhe Kingdon[39], duhet që populli të jetë i bindur se diçka duhet të ndërmerret ose ndryshohet me këtë. Prandaj, përcaktimi i agjendës përben fazën e identifikimit të problemit dhe fillimin e politikës apo, çështjet ose problemet të cilat tërheqin vëmendjen e opinionit publik, dhe mund të bëhen tema dhe mjete trysnie nga grupet e interesit. Ose problemet të cilat kërkojnë veprim të duhur politik identifikohen si çështje prioritare, duke u tematizuar dhe fillimisht duke hyrë në rend të ditës, si në publik ashtu edhe në qarqe zyrtare dhe kështu pastaj duke hyrë në procesin e krijimit të politikave. 40 Në këtë stad të zhvillimit bëhet përballja me problemin apo me çështjen në fjalë e cila arrin kështu në agjendën e vendimeve të qeverisë apo organeve vendimmarrëse, me qëllim të veprimit në zgjidhjen e tyre.

Fillimi i politikbërjës nënkupton ballafaqimin me problemin duke e shtruar si çështje, duke analizuar mundësitë e veprimit dhe vënë qëllimet fillestare. Votuesit që nuk kanë ndonjë interes të veçuar ose nuk janë partizan apo militant partiak, zakonisht anojnë të zgjedhin ato forca dhe subjekte politike, që premtojnë dhe ofrojnë alternativa për politika ose përmirësime të politikave, me të cilat qytetaret nuk janë të kënaqur apo i shohin si prioritete për shoqërinë. Caktimi i prioriteteve dhe identifikimi i problemeve madhore përben temën e diskutimeve dhe ballafaqimeve ndërmjet atyre subjekteve që garojnë për të marrë drejtimin e vendit (si në nivel lokal ashtu edhe në nivel qendror). Mirëpo, nuk janë vetëm votuesit apo partitë politike ato që ndikojnë dhe caktojnë agjendën e politikave. Ndikimet në vendosjen e një çështje apo problemi në agjendë mund të vijnë nga burimet e ndryshme, shumicën e të cilëve aktorë i kemi diskutuar duke i shtjelluar në kapitujt e mëhershëm. Por, çka përben dhe si mund të përkufizohet me të vërtetë agjenda? Një përgjigje të thukët dhe kuptimplotë në këtë na ofron John Kingdon sipas

[38] Politikat Publike dhe qeverisja, Bekim Baliqi, Konrad Adenauer Stiftung, Prishine, 2017 fq186
[39] John Kingdon, Agendas Alternatives and Public Policies, 1984, Fq 119
[40] Michael P. Howlet and M. Ramesh, Studying Public Policy: Policy Cycles & Policy Subsystems 1995, Fq. 104-105

të cilit: "Agjenda paraqet listën e çështjeve apo problemeve të cilave zyrtarët qeveritar, dhe njerëzit tjerë të lidhur ngushtë me këta zyrtarë, u kushtojnë një rëndësi të veçantë në kohë të caktuar... Në këtë mënyrë procesi i caktimit të agjendës e ngushton këtë listë ose grup të çështjeve të mundshme për të vendosur që me të vërtetë të hyjnë në qendër të vëmendjes."[41]

Një përkufizim të përafërt e hasim edhe te Birkland, ku agjenda është një përmbledhje e problemeve, të kuptuarit e shkaqeve, zgjidhjeve, simboleve dhe elementeve të tjera të problemeve publike që marrin vëmendjen e publikut dhe zyrtarëve të tyre qeveritar[42]. Kështu, caktimi i agjendës, jo vetëm që përbën zanafillën ose nisjen e secilës politikë, por ajo nënkupton edhe se cilat çështje në debate politike shtjellohen dhe se cilat kanë përparësi ndaj çështjeve tjera. Vendosja e agjendës është hap i nevojshëm për politikbërje dhe është duke u praktikuar nga njerëz të ndryshëm: duke filluar, nga qytetarët e zakonshëm, grupet e interesit, përfaqësuesit e zgjedhur politik, lobistët dhe deri te qeveritarët dhe presidentët e shteteve. Kjo fazë e ciklit të politikbërjes njihet shpesh edhe si identifikimi i problemit përkatës, që nganjëherë klasifikohet si një stad që i paraprin politikave[43]. Sidoqoftë, me këtë po nënkuptojmë fillimin e politikbërjes ose e njohur si 'Agenda Setting', që ngërthen edhe perceptimin, përcaktimin, dhe adresimin e çështjeve në fjalë. Partitë politike, veçanërisht ato qeverisëse, si dhe grupet e interesit luajnë një rol kyç në përcaktimin e agjendës. Që nënkupton se debati politik strukturohet në atë mënyrë, që vendoset se cilat çështje përbëjnë prioritetin karshi atyre tjera[44] . Në këtë periudhë kohore bëhen, përgatitjet që një çështje apo problem të bëhet temë e diskutimeve të gjëra dhe debateve të opinionit publik. Politikat e caktuara lindin në fazën e nismave, betejës politike dhe ballafaqimit me çështje që kërkojnë zgjidhje, duke u modifikuar dhe duke kaluar në shkallën e ardhshme.

Te vendosja e agjendës shtrohet edhe pyetja tjetër thelbësore, se kush e përcakton atë, respektivisht cila palë ka ndikim dominues karshi palëve tjera? Në mënyrë të shkallëzuar nga periferia drejt qendrës, pra nga ndikimi i përgjithshëm deri te përcaktuesit kryesor, këtu do të paraqiten:

- Publiku i përgjithshëm
- Grupet e caktuara, mediet dhe qarqet akademike
- Partitë dhe lëvizjet politike dhe grupimet tjera

[41] John Kingdon, Agendas Alternatives and Public Policies, 1984 3-4
[42] Thomas A Birkland, Handbook of Public Policy Analysis, Routledge, 2003, Fq. 63.
[43] Andrew Heywood, Political Theory: An Introduction, 2004, fq 383
[44] Andrew Heywood Essentials of UK Politics, Palgrave MacMillan, 2008, Fq 387.

• Parlamenti, komisionet parlamentare, opozita

• Ministritë, departamentet, zyrtarët, institutet kërkimore

• Kryeministri, kabineti i tij, këshilltarët, njësitë e ZKM etj.[45]

Gjithashtu, edhe procesi i agjendës që sipas Downs njihet edhe si cikli i vëmendjes ndaj çështjes (issue attention cycles) kalon nëpër disa faza, të cilat do të mund të ndahen si: faza e parë ose kur problemi i caktuar shihet si çështje private ose nuk merr pranimin dhe njohjen e shoqërisë si e tillë, ekzistimi i problemit fillimisht theksohet vetëm nga disa individë ose grupe të caktuara. Si shembull, me këtë rast do të mund të marrim dhunën në familje, abuzimet me substanca ilegale në sport, krijimi i politikave të energjisë alternative, riciklimi etj.[46]

2.2.2 Fromulimi I politikave

Përshkrimi dhe formulimi i politikës është faza ku zhvillohen propozimet, sugjerimet ose kërkohen mënyrat më të përshtatshme të ballafaqimit me çështjen në fjalë. Gjatë kësaj faze, vendimmarrësit mbledhin të gjitha informacionet e nevojshme, i përpunojnë dhe si propozim i gatshëm i adresohet autoriteteve për të vendosur. Pavarësisht mosmarrëveshjeve apo pajtimeve mes grupeve të ndryshme politike, në fund arrihet një konsensus dhe vendim final, që programi apo propozimi i ofruar të ketë legjitimitetin dhe karakterin e duhur ligjor.[47] Faktor i rëndësishëm në formulimin e suksesshëm të politikave është nëse politikanët i njohin mirë dhe angazhohen që t'i plotësojnë preferencat e popullit ose shumicës së tyre. Siç e kemi vënë në pah në trajtimin e mëhershëm për rolin dhe funksionin e partive politike, po i referohemi këtu Anthony Downs që; "partitë i formulojnë politikat në mënyrë që t'i fitojnë zgjedhjet, më shumë sesa t'i fitojnë zgjedhjet për t'i formuluar politikat".[48] Në këtë kuptim, formulimi i politikave përben një temë të interesit të veçantë për hulumtime në shkenca politike, e sidomos rreth asaj se si aktorë të caktuar (p.sh. partitë politike apo komuniteti i biznesit) ose institucione përkatëse (parlamenti ose agjencitë e pavarura shtetërore) kanë impakt në përmbajtjen e politikave. Gjithashtu, e rëndësishme është këtu edhe çështja se ku dhe kur do të merren vendime, se cili organ dhe institucion do të merret me këtë problem, kur dhe në çfarë forme do të gjenden zgjidhjet e kërkuara? Kjo përbën edhe pjesën kur zakonisht kyçen një gamë e gjerë institucionesh, organizatash apo agjencish të angazhuara në ndihmesën dhe përkrahjen e bërjes së politikave. Një ndikim të madh në këtë fazë, përveç elementeve të lartcekura, kanë edhe grupet e interesit, opinioni publik dhe strukturat

[45] Politikat Publike dhe qeverisja, Bekim Baliqi, Konrad Adenauer Stiftung, Prishine, 2017 fq189
[46] Antony Downs Up and Down with Ecology- the "issue-attention cycle", 1972
[47] Adrienne Windhoff-Heritier, Policy Analyse, Campus Print 1987, Fq 74
[48] Antony Downs, An Economic Theory of Democracy, 1957, Fq 28

e caktuara shoqërore. Këtu nuk bëhet fjalë vetëm për kthimin e propozimeve në rekomandime, por edhe në përshtatje dhe riformulime thelbësore të çështjeve.[49]

Analiza të ndryshme kanë treguar se ndikimi i aktorëve në formulimin e politikave varet në rend të parë nga forca e tyre politike dhe pushteti që kanë, nga sektorët si dhe nga specifikat e sistemit politik të vendit. Dinamika e procesit politikberës, konteksti social-politik si dhe ndërvarësia institucionale bën që në formulimin e politikave të mos arrijmë në përfundime të shpejta rreth natyrës së përmbajtës apo funksionimit të politikes publike. Kjo do të thotë që këtë fazë të mos e marrim të njëjtë dhe si të barasvlershme me vendimet apo me procesin e zbatimit. Me formulimin e politikave më shumë kemi të bëjmë me njëlloj 'kontraktimi për veprim' për vendimmarrësit dhe për aktorët që do t'i zbatojnë ato më pas .[50] Në këtë fazë të procesit, përveç formulimit të politikës nevojitet edhe legjitimimi për punën në këtë drejtim, si dhe njëlloj përvetësimi ose autorizimi për këtë. Bëhen kryesisht negociata paraprake për arritjen e një pajtueshmërie politike ndërmjet subjekteve të ndryshme dhe shqyrtohen mundësitë buxhetore për realizimin e politikës në fjalë. Formulimet mund të jenë të natyrës ligjore, të strategjive në fusha specifike, të planeve të veprimit, kornizave buxhetore etj.

Analizimi i formulimit të politikave dhe ndikimi i aktorëve dhe institucioneve në formulimin përben temën e mjaft studimeve të qeverisjes. Mirëpo, vet analizimi i formulimit të politikave nuk nënkupton patjetër edhe analizën e tëre procesit politikbërës apo të përmbajtjes dhe funksionimit të politikes. Pasi që formulimet mund të pësojnë ndryshime gjatë procesit dinamik, apo për shkak kontekstit social e politik ose ndërveprimit institucional, apo të mos merren fare parasysh gjatë vendimmarrjes apo procesit të zbatimit. Kjo kërkon që formulimi i politikave të mos mbivlerësohet, por as të nënvlerësohet në procesin e politikbërjes. Por, si mund të formulohen politikat?:

- Përmes procesit administrativ-politik;
- Përmes procesit legjislativ-ligjvënës;
- Por, edhe përmes formave të ndryshme në suaza të qeverisjes, si nga institucionet ndër-qeveritare si p.sh: FMN, Efekti i BE-së dhe globalizmit. [51]

Vlen të theksohet se identifikimi i problemeve dhe hartimi i politikave shfaq edhe ndarjen e pushteteve si politike ashtu edhe ekonomike në shoqëri, por edhe të vlerave e interesave themelore të

[49] Andrew Heywood Essentials of UK Politics, Palgrave MacMillan, 2008, Fq 388
[50] Adrienne Windhoff-Heritier, Policy Analyse, Campus Print 1987, Fq 83
[51] Politikat Publike dhe qeverisja, Bekim Baliqi, Konrad Adenauer Stiftung, Prishine, 2017 fq196

saj. Por, nuk duhet ngatërruar ligjvënien me formulimin e politikave, pasi që e para përbën vetëm pjesën integrale të saj.

2.2.3 Vendimmarrja

Më shumë sesa një akt, vendimmarrja duhet të shihet dhe kuptohet si pjesë përbërëse e procesit politikbërës, që mund të shfaqet në nivele dhe faza të ndryshme. Kështu edhe në caktimin e agjendës 'vendoset' se çka do të hyje e çka jo në rend të ditës, edhe te formulimi merret vendimi se për cilin opsion duhet 'vendosur' për përpilim. Sikurse vendimet mund të merren edhe në nivele të ndryshme nga ato qeveritare e ndërqeveritare e deri te aktorët që janë të detyruar t'i zbatojnë ato. Sa për ilustrim, po marrim shembull, nëse merret vendim nga qeveria për reforma në arsim apo në shëndetësi, më pas janë drejtoritë e komunave për arsim respektivisht për shëndetësi dhe pastaj drejtorët e shkollave apo të spitaleve ata që duhet të marrin 'veprime' në menaxhimin e këtyre vendimeve dhe zbatimin e tyre në praktik. Anderson e përkufizon vendimmarrjen si veprim të zyrtarëve apo autoriteti me qëllim të pranimit, modifikimit apo refuzimit të alternativës politike të preferuar. Analiza e vendimmarrjes mund të ndahet në fazën e saj si observuese dhe vlerësuese[52]. Pra, procesi i vendimmarrjes nënkupton punimin në strategjinë vepruese dhe bashkëpunimin me të gjithë faktorët relevant për të fituar përkrahjen dhe legjitimitetin për mënyrën e zgjidhjes së ndonjë çështje të duhur. Ndërmerren masa të nevojshme politike dhe ligjore për fuqizimin e politikës së caktuar dhe autorizohen qarqet gjegjëse për të vepruar në këtë drejtim. Zakonisht bëhen organizimi dhe përgatitjet finale, interpretimi i tyre në gjuhë ligjore si dhe aplikimi. Në këtë fazë merren vendime, përcaktohen rregullore, udhëzime apo miratohen akte ligjore[53].

Si një proces i vendimmarrjes, konsensusi synon të jetë: marrëveshje e kërkuar - pra të gjithë duhet të marrin pjesë në të dhe kanë nevojë për të, bashkëpunim - pra të plotësohen shqetësimet e të gjithëve, kooperim d.m.th., pjesëtarët të arrijnë rezultatin që do grupi dhe jo të konkurrojnë midis tyre, barazi - të gjithëve u duhet afruar maksimumi i plotësimit të kërkesave në mënyrë të barabartë, përfshirje - pra sa më shumë aktorë duhet të marrin pjesë në këtë proces. Kjo kërkon jo vetëm marrëveshjen e pjesëmarrësve në të, por edhe zgjidhjen ose zbutjen e kundërshtimeve të tjerëve apo edhe të pakicës. Konsensusi nuk duhet të ngatërrohet me kompromisin e aq më pak me vendimet e marra në mënyrë unanime. Prej modeleve të ndryshme që ofrohen për analizimin e vendimmarrjes, ndër më të shpeshtat paraqiten ato të zgjedhjes racionale, inkrementalizmit dhe modeli i procesit të organizimit, e ngjashme me qasjen institucionaliste. Sipas kësaj të fundit, vendimet vijnë si rezultat i

[52] Anderson, J. E. (2003). Public policymaking: An introduction. Boston: Houghton Mifflin Company, fq 119
[53] Politikat Publike dhe qeverisja, Bekim Baliqi, Konrad Adenauer Stiftung, Prishine, 2017 fq199

rregullave dhe procedurave të zakonshme institucionale. Për racionalistët, vendimmarrja përbehet prej marrjes të një varg hapash që qojnë në ngritjen e njohurive dhe rritjen e teknologjisë, e të cilat do të përdoren për zgjidhjen e problemeve. Kjo nënkupton që vendimet vijnë pasi që janë përcaktuar qëllimet, janë përzgjedhur aktivitetet dhe nga krahasimi i opsioneve është marrë vendimi i duhur. Sipas kësaj, vendimi i duhur është ai i cili i plotëson qëllimet e parapara.[54]

Herbert Simon (1949), duke u fokusuar në organizimin e brendshëm administrativ, konsideronte se sjellja e njerëzve, e me këtë edhe e njerëzve në administratë, konsiston në veprime që janë të orientuara drejt qëllimit. Por, këto qëllime nuk janë rezultat i vetëm i arsyes, por edhe i interesave dhe pasioneve, informatave të gabueshme e subjektive dhe nga mjedisi i përgjithshëm. Prandaj, racionaliteti është i limituar edhe në vendimmarrje. Ngjashëm edhe në qasjen e lartpërmendur nga Lindbloom (1959), inkrementalizmi shërben edhe si model i analizës së vendimmarrjes që sugjeron të merren parasysh këto veçori: se politikat nuk behën njëherë e përgjithmonë, se përfshijnë rregullime të përbashkëta dhe negociata, si dhe mund të kuptohen përmes analizave strategjike, e që kjo përfshin kërkime operacionale, menaxhim sipas objektivave, evaluime të programeve dhe mësime të nxjerra nga gabimet dhe lëshimet e mëparshme. Në librin mbi analizën e vendimmarrjes Edward Quade konsideron se analiza e politikave konsiston në përpilimin e strategjive të arsyeshme për të gjetur zgjidhje më të mira të problemeve dhe kjo strategji duhet të përmbaj këto elemente:[55]

- Formulimin - sqarohen dhe kufizohen problemet dhe caktohen qëllimet;
- Kërkimin - identifikohen, dizajnohen dhe shoshiten alternativat;
- Parashikimin - parashihen rrethanat e ardhshme dhe konteksti operacional;
- Modelimin - ndërtimi dhe përdorimi i modeleve për të përcaktuar efektet;
- Vlerësimin - krahasimi dhe renditja e alternativave.

2.2.4 Zbatimi

Politikat publike janë proces, por edhe produkt, së këndejmi edhe vendimmarrja i referohet edhe procesit, por edhe produktit përfundimtar.[56] Këtu fillon aplikimi i të gjitha fazave të mëparshme të politikbërjes, pra bëhet implementimi i politikës së caktuar. Nisur nga Hill dhe Hupe në librin e posaçëm

[54] Talcott Parsons, "The Prospects of Sociological Theory". (1948). In Talcott Parsons, Essays in Sociological Theory. New York: The Free Press, 1954
[55] Edward S. Quade, Grace M. Carter, Analysis for Public Decisions, 1989, Fq 45
[56] Aaron Wildavsky, Politics of the budgetary process 1979, fq 387

mbi zbatimin e politikave, mund të konsiderohet se 'implementimi rrjedh nga teorema e formulimit dhe vendimmarrjes'. Ndërsa aktorët kyç në këtë rast janë institucionet qeveritare, por edhe administrata publike që aktivizohen në jetësimin e politikës përkatëse. Pra, qeveria (lokale, qendrore) është mekanizmi vendimmarrës, vendime të cilat prodhojnë politika apo qojnë në zbatimin e tyre. Në analizën e politikave publike këtyre u kushtohet një vëmendje e posaçme, për arsye të rëndësisë madhore, por edhe për shkak të rreziqeve që dalin më pas gjatë zbatimit të politikës.[57]

Një dilemë këtu qëndron në atë se si këto politika të jenë në praktik sa më mirë të inkorporuara, si dhe a përkojnë me qëllimet e caktuara dhe rezultatet e pritura. Sfida e vërtetë e çdo qeverie nuk është nëse e kanë apo mund të kenë aprovuar një politikë, por nëse mund të kenë zbatuar atë në tërësi. Këtu ndërlidhen shumë elemente, si ajo e kontrollit dhe detyrimit qeveritar të implementimit, e legjitimitetit apo respektimit të vendimeve nga popullata, të efikasitetit, efektivitetit etj. Zbatimi i politikave varet edhe nga një varg faktorësh tjerë, si bie fjala: buxheti i alokuar, vullneti politik, bashkëpunimi mes palëve, efikasiteti i shërbimeve publike dhe të tjera, për të cilat do të diskutohet në vazhdim. Nga përkufizimet e ndryshme të zbatimit, njëra ndër më të përhapurat është ajo e ofruar nga Mazmanian dhe Sabatier (1983) e cituar në këtë rast nga Hill dhe Hupe ku: "Zbatimi është jetësimi i vendimit bazik politik, zakonisht i përfshirë në statute, por që të jenë edhe në trajtën e urdhrave të rëndësishme ekzekutive apo aktvendimeve të gjykatës. Në kushte ideale, këto vendime identifikojnë problemin (problemet) që duhet adresuar, përcakton qëllimet që duhet arritur, dhe në mënyra të ndryshme 'strukturon' procesin e zbatimit"[58]

2.2.4 Evaluimi

Në shkallën përfundimtare dhe pas një periudhe të zbatimit të politikës bëhet rishikimi dhe vlerësimi i politikës se deri në çfarë mase, me çfarë ndikimi dhe çfarë rezultate janë arritur. Pra, paraqet vlerësimin e deri atëhershëm të politikbërjes ku përllogaritet bilanci i efekteve dhe rezultateve. Me këtë arrihet fundi i ciklit të politikbërjes duke çuar në vazhdimin, përmirësimin apo përfundimin e politikës gjegjëse. Edhe pse paraqet fazën përmbyllëse të ciklit të politikbërjes, vlerësimi mund të sjell deri te një cikël i ri dhe i ndryshuar i politikave, nëse shihet e nevojshme nga politikbërësit, dhe besohet se masat ose veprimet e reja mund të sjellin rezultate më të duhura të politikave. Në fakt, vlerësimi mund të bëhet gjatë zbatimit, apo edhe pasi politikat të jenë zbatuar tërësisht, gjë që e dallon vlerësimin/evaluimin në formativ dhe në atë sumativ. Evaluimi i procesit i takon pra formës formative, ndërkaq vlerësimi i rezultateve apo qëllimeve është sumative. Kjo e fundit përfshin kryesisht këto hapa:

[57] Hill, M. and Hupe, P. (2009) Implementing Public Policy. 2nd Edition, SAGE Publications Inc., Thousand Oaks fq 4.
[58] Hill, M. and Hupe, P. (2009) Implementing Public Policy. 2nd Edition, SAGE Publications Inc., Thousand Oaks fq 7.

• Mbledhjen e rezultateve,

• Matjen e efektivitetit,

• Analizën e kostove dhe përfitimeve,

• Vlerësimin e efektivitetit të fushës ose çështjes përkatës.[59]

Gjithashtu, vlerësimi mund të jete i brendshëm apo intern dhe i jashtëm apo ekstern, ose i hapur. Derisa e para mund të kryhet për nevojat e brendshme të organizatës, ajo e dyta bëhet nga ekipet profesionale dhe janë publike. Kritika për vlerësim të brendshëm është për shkak të mos transparencës së plotë, mungesës së paanshmërisë dhe mangësisë së profesionalizmit në bërjen e vlerësimit. Evaluimi apo në shqip vlerësimi i politikave, mund të bëhet në mënyra, me metoda dhe për qëllime të ndryshme. Ajo për nga fushëveprimi mund të ndahet në disa lloje si: ekonomik, administrativ, gjyqësor, politik dhe shkencor.[60] Kohëve të fundit, qeveritë e vendeve të ndryshme perëndimore angazhojnë institute kërkimore-shkencore apo të ashtuquajturat 'think tanks', me qëllim të vlerësimeve më objektive dhe profesionale të politikave dhe propozimeve dhe rekomandimeve të dala me qëllim për përpunimin dhe përmirësimin e tyre. Gjithashtu, edhe debatet publike, mjetet e informimit apo edhe shoqatat nganjëherë sjellin ndihmë në këtë drejtim në formë kritikash apo propozimesh. Sidoqoftë, në këtë fazë evaluimi është i rëndësishëm jo vetëm për rishikimin e ligjeve, programeve dhe urdhëresave, por sidomos të pasojave dhe impaktit të tyre. Transparenca e plotë ndaj opinionit publik dhe llogaridhënia janë aspekte kyçe në vlerësimin sa më të mirë të politikave, dhe zbatuesve të tyre. Një ndërmarrje mjaft e përhapur e vlerësimit është ajo e programeve politike, qofshin ato platforma zgjedhore, programet partiake apo edhe qeveritare. Vlerësimi i programeve politike synon matjen e efekteve të qëllimeve dhe veprimeve të caktuara si dhe vlerësimin e rezultateve politike në bazë të marrëdhënieve shkak-pasojë apo edhe kostopërfitim. Vlerësimi është kryesisht një veprim empirik, bazuar në matje dhe të gjetura. Matje të cilat nuk do mend mund të jene të natyrës sasiore (numerike) apo cilësore (shkaqet, pasojat, sjelljet, ndikimi) prej nga edhe derivojnë të gjeturat që mund të jenë specifike apo të përgjithshme rreth programit, projektit, strategjisë apo politikës së caktuar.[61]

Në dallim prej auditimit, që përbën vlerësimin financiar të të hyrave dhe të harxhimeve buxhetore, pra përllogaritjen e shpenzimeve sipas vijës së përcaktuar buxhetore, me qëllim të shmangies së keqmenaxhimit apo keqpërdorimeve eventuale, evaluimi nuk e ka fokusin e analizës te

[59] Paul Kevenhorster, Political Science, 2015 Fq 109
[60] Christoph Knill and Jale Tosun, 2nd edition Public Policy, 20012, Fq 160-165
[61] Politikat Publike dhe qeverisja, Bekim Baliqi, Konrad Adenauer Stiftung, Prishine, 2017 fq213-214

pjesa materiale aq sa te elementet tjera substanciale. Siç e cekem më lartë, vlerësimi mund të jete programor apo formativ, që synon përmirësimin e masave të ndërmarra me qëllim të këshillimit të palës kontraktuese, pra klientit e që mund të jene vendimmarrësit qeveritar, organizatat ndërqeveritare dhe jo-qeveritare, agjencitë e pavarura apo institucionet fitimprurëse.

Vlerësimi i projekteve mbulon hartimin, zbatimin, ndikimin dhe efikasitetin e projektit gjatë periudhës kohore të përcaktuar me përshkrimin e detyrave të vlerësimit. Vlerësimi i programit, në anën tjetër, është përdorimi i metodave kërkimore për të hulumtuar në mënyrë sistematike efektivitetin e programeve të veprimit apo të shërbimeve karshi publikut. Vlerësimi bazohet në teknikat dhe konceptet e disiplinave shkencore sociale dhe ka për qëllim të përmirësoj veprimet e programeve që synojnë zgjidhjen apo përmirësimin e problemeve sociale.[62] Kjo përfshin vlerësimin e së paku pesë fushave të programit:

a) nevojës për programin;

b) hartimit të programit;

c) zbatimit të programit dhe shërbimit të ofruar;

d) ndikimit të programit apo rezultateve, dhe;

e) efikasitetin e programit.[63]

Ndërkaq vlerësimi përmbledhës ose sumativ, ka për qëllim të gjejë a janë dhe sa janë përmbushur objektivat e synuara, duke ofruar rekomandime për evitimin e lëshimeve, ngecjeve dhe përmirësimin e tyre. Ky lloj vlerësimi bëhet zakonisht pasi që politikat apo programet të jene zbatuar. Duhet pasur parasysh, atë që Wildavsky e thekson, se nuk duhet ngatërruar evaluimin e programeve me analizat e politikave. Sepse, gjetja e gabimeve apo e provave se nuk janë arritur qëllimet e synuara dhe objektivat e parapara, nuk ndihmon patjetër për të gjetur shkaqet e dështimit apo gjetjes së zgjidhjes së tyre.[64] Analiza si tërësi e këtyre fazave përfshin jo vetëm përshkrimin e mangësive ose përparësive, ose vetëm të menduarit e ideve mbi politikat, por edhe përmirësimin e politikave si dhe lehtësimin e zbatimit të tyre. Vlerësimi i politikave ka dallim edhe nga kërkimet shkencore pasi që fokusi analitik ka më shume karakter aplikativ sesa akademik.

---

[62] Rossi, P., Freeman, H., & Lipsey, M. (1999). Evaluation: A systematic approach (6th ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications

[63] Rossi, P., Freeman, H., & Lipsey, M. (1999). Evaluation: A systematic approach (6th ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications Fq35.

[64] Aaron Wildavsky, Politics of the budgetary process 1979, fq 7

Vështirësitë në vlerësim shfaqen kur qëllimet e programeve nuk janë mirë të definuar apo janë të përgjithshëm, si bie fjala lufta kundër krimit të organizuar, ulja e ndotjes së ambientit, ngritja e cilësisë së arsimit apo rritja e sigurisë etj. Pasi që këto kërkojnë periudha shumë më të gjata kohore dhe masa më gjithëpërfshirëse për të vlerësuar e matur objektivat e dëshiruara dhe mund të sjellin po ashtu të gjetura që janë të përgjithshme dhe vështirë të aplikuara. Nganjëherë vlerësimi i politikave që lidhen me shërbimet publike mund të keqkuptohet apo keqinterpretohet, pasi që qëllimet e përcaktuara mund të tejkalojnë pritjet e publikut dhe krijohet perceptim negativ mbi masat, pavarësisht rezultateve që ato masa mund të arrijnë me kalimin e kohës. Supozojmë që qëllimi i një politike të ketë qenë ndryshimi i sjelljes, por jo edhe ndryshimi apo shtimi i shërbimeve. Kjo mund të rezultojë se qytetarët e gjykojnë atë për të fundit e jo për objektivin e përcaktuar nga hartuesit e programit apo politikës në fjalë. Se sa i thelluar apo i zgjeruar është vlerësimi varet nga kërkesa dhe burimet e atyre që e kanë porositur/kërkuar atë, por edhe nga ata që e kanë marrë përsipër për të bërë vlerësimin. Sfidë tjetër është nëse ka diskrepancë mes formulimit dhe implementimit, çështja e kornizës konceptuale dhe metodologjike të evaluimit, nga kush, si behet vlerësimi dhe çka merren si njësitë matëse. Njohësi dhe autori i librave rreth vlerësimit Stuart Nagel (2002) konsideron se vlerësuesit duhet t'i kenë disa aftësi paraprake për të ndërmarrë evualime të suksesshme, siç janë: të kenë njohuri solide rreth fushës së politikave për të cilën do të bëjnë vlerësimin; të kenë njohuri rreth administratës dhe menaxhimit publik; të njohin kushtet dhe dallimet organizative të institucioneve që janë bartës të politikave përkatëse dhe përfundimisht të jenë të aftë të përdorin metodat dhe teknikat e evaluimit.[65]

Vlerësimi, pra bazohet në metodat e evaluimit, të bazuara në analizën e dokumenteve dhe materialeve të institucioneve përkatëse, të dhëna statistikore, eksperimentet, në intervista të standardizuara, intervista të hapura, kosto-përfitimit apo përmes teknikës SWOT, ku theksohen përparësitë, dobësitë, mundësitë dhe rreziqet. Vlerësimi konsiston në mbledhjen e të dhënave, treguesve matës dhe matjen e tyre rreth implementimit dhe performancës së politikave me qëllim të përshkrimit të gjetjeve dhe ofrimit të rekomandimeve. Përdoren kështu metodat e evaluimit për të vlerësuar dhe ndihmuar në përmirësimin e programit, projektit apo politikës në të gjitha aspektet e rëndësishme që mbulon, duke përfshirë trajtimin e çështjeve në fushën e sigurisë, drejtësisë, politikës, ekonomisë dhe mjedisit. Matja e performancës është një teknik e evaluimit që përqendrohet te efektiviteti dhe efikasiteti, sidomos fokusi analitik është te niveli menaxherial. Me këtë rast raportimi, nga ana e menaxhmentit duhet të jetë thelbësor për matjen e performancës së organizatës në fjalë.[66]

[65] Stuart S. Nagel, Handbook of Public Policy Evaluation, 2002
[66] Politikat Publike dhe qeverisja, Bekim Baliqi, Konrad Adenauer Stiftung, Prishine, 2017 fq216-217

Po ashtu vlerësimi mund të bëhet edhe për matjen e ndikimit, jo vetëm të rezultateve dhe të politikave. Përfshirë këtu ndikimin që mund të ketë politika në njerëz (grupe ose individ), sjelljen, bindjen apo qëndrimet e tyre, ndikimin që mund të ketë në palën e tretë, pra jo në grupin që synohet, ndikimi në kushtet socioekonomike (kostoja, buxheti, tatimi, gjendja sociale etj.), ose ndikimi në të ardhmen politike (çfarë efekte prodhon politika e caktuar për brezat e ardhshëm?). Vlerësimi i mirëfilltë konsiston në ndërmarrjen e disa hapave të nevojshme, sipas Rossi këto janë: Identifikimi dhe marrëveshja me palën e kontraktimit, pra klientët e vlerësimit; Pyetjet dhe kriteret e vlerësimit të jenë të qarta; Burimet dhe mjetet në dispozicion për të kryer vlerësimin (personeli, koha, organizimi i punës në terren etj.); Zgjedhja e metodës, teknikes më të përshtatshme për vlerësim; Grumbullimi i të dhënave, informatave dhe evidencës së duhur; Analiza e të dhënave dhe përpunimi i të gjeturave; Publikimi dhe rekomandimet e dala.[67] Shumë studiues kanë shprehur brengat e tyre të bazuara, se vlerësimi sistematik e objektiv dhe i mbështetur në të dhëna e fakte shkencore rreth politikave, është i mbërthyer shpesh nga vlerat dhe normat shoqërore dhe gjykimet me ngjyrime partiake e politike. Meqenëse qëllimi i politikaneve apo zyrtareve të zgjedhur është të qëndrojnë ose vijnë në pushtet, ndikimi i tyre në vlerësimin e politikave apo programeve mund të jete i shumëfishtë dhe i shumanshëm.

2.3 Rrethanat-ambenti socio-politik në procesin e politkbërjes

Siç e dijme politikat shtetërore krijohen në at menyrë qe të përmirësohet gjendja sociale dhe ekonomike e qytetareve dhe ndermarjeve te atij vendi. Në procesin e politikbërjes kanë ndikim shumë faktorë jashta partive politike, por ne do të ndalemi në elaborimin e ndikmitit të vetëm disa prej tyre si Institutet Kerkimore, Grupet e Interesit dhe Shoqeria Civile.

2.3 .1 Institutet Kërkimore

Politikanët reformator në fillim të shekullit të kaluar e sidomos pas gjysmës së saj, iu drejtuan shkencës dhe hulumtuesve në përkrahje të qeverisjes dhe politikbërjes. Shkencëtarët dhe ekspertët konsideroheshin si më të paanshëm, më të besueshëm dhe mbi të gjitha më të aftë që të hartojnë politika më adekuate në zgjidhje të problemeve të shumanshme ekonomike, sociale e politike të kohës.[68] Kjo bëri që politikat publike të studiohen për arsye politike dhe administrative, në mënyrë që të sigurojnë që qeveritë të zgjedhin dhe të miratojnë politikat e duhura. Studimi dhe analizimi i politikave ka bërë shumë për të ofruar njohuri dhe ide në zhvillimin e qeverisjes së vendit në sektorë të ndryshëm. Rrjedhimisht kjo do të mundësojë për qeverinë, si edhe administratën për t'u angazhuar në çështje të

[67] Rossi, P., Freeman, H., & Lipsey, M. (1999). Evaluation: A systematic approach (6th ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications Fq35.
[68] Peter DeLeon, The Historical Roots of the Field, 2006, Fq. 39-58

rëndësisë jetike për publikun; në transformimin e vlerave të dëshiruara në politikbërje dhe për të kërkuar veprime kuptimplota nga nëpunësit publik. Prej faktorëve që ndikojnë në ketë drejtim janë edhe hulumtuesit shkencorë nëpër universitete si dhe ekspertët e fushave në institute të pavarura kërkimoreshkencore, të cilat njihen më saktësisht edhe si 'think tank'. Në kontekst të politikave, një 'think tank' paraqet një organizatë të pavarur por që ato vet mund të ndërmarrin edhe iniciativa nëkëtë drejtim me qëllim të influencimit të politikave publike .[69] Këto përfshijnë institutet kërkimore të politikave të përfshirë në hulumtime dhe analiza të një fushe të caktuar të politikave apo një gamë të gjerë të çështjeve të politikave, për të këshilluar politikëbërësit apo informuar publikun mbi çështjet dhe fushat e caktuara.[70] Në përgjithësi, këto organizata janë formuar dhe funksionin si organizata jo-qeveritare (OJQ), por disa janë agjenci gjysmë-qeveritare ose njësite dhe grupe punuese brenda qeverisë. Përveç kësaj, disa parti politike tradicionale në Evropë kanë institute të tilla të veta, në formën e instituteve partiake apo fondacioneve si bie fjala fondacioni Konrad Adenauer i lidhur me Partine Demokristiane në Gjermani ose Instituti Kombëtar Demokratik (National Democratic InstituteNDI) amerikan i afërt me Partine Demokratike në ShBA. Gjithashtu, ekzistojnë edhe mjaft institute të tilla kërkimore që janë të lidhura në një mënyrë me grupe interesi, ose institucione ndër-qeveritare ose me korporata të mëdha biznesi. Ajo çka i karakterizon 'think tank' dhe i dallon ato nga institutet e zakonshme akademike e shkencore, është qasja e tyre më transparente dhe ndikuese si te publiku ashtu edhe tek vendimmarrësit. Ekziston një debat akademik mbi dallimin mes këtyre instituteve dhe atyre organizatave që janë politikisht, ideologjikisht apo financiarisht të varura nga ndonjë organizatë tjetër, se sa mund të konsiderohen këto të fundit vërtetë si 'think tank', pra si institute apo qendra të studimit të politikave. Qëllimi dhe rezultatet e 'think tank' janë thelbësore për sqarimin se si këto mund të dallohen nga organizatat tjera të ngjashme në veprimet apo ndikimin e tyre.[71] Ndërsa roli dhe funksioni i instituteve të tilla kërkimore i vënë ato në gërshetimin midis botës akademike dhe asaj politike, me çka synojnë ata të bëjnë ndërlidhjen më të ngushtë mes analizës së politikave dhe politikbërjes. Derisa në ShBA këto luajnë një rol jashtëzakonisht të rëndësishëm në politikbërje, për shkak të numrit të madh të tyre, traditës dhe buxheteve e burimeve jashtëzakonisht të larta, në Evropë ndikimi i tyre është më i kufizuar. Sa për ilustrim, Andrew Rich në studimin e tij rreth 'think tank' dhe politikave publike në ShBA, flet për zanafillën e tyre ku e para ishte krijuar në vitin 1907, dhe gjen se numri i tyre qysh më 1996 ishte rreth 1.200 të ndryshme me buxhet vjetor prej gjysmë milion deri në 120 milion dollar siç është rasti me

[69] Herbert A. Simon, Decision Making: Rational, Nonrational, and Irrational, 2003, Fq 492
[70] Stone, Deborah. Policy Paradox: The Art of Political Decision Making. W.W. Norton & Company 2012 Fq.149-161
[71] Rich, Andrew. Think Tanks, Public Policy and the Politics of Expertise. Cambridge University Press 2004, Fq 11-14

'RAND Corporation'.[72] Megjithatë, ekziston një ndryshueshmëri e konsiderueshme në mesin e instituteve kërkimore - 'think tank' në aspektin e madhësisë, ideologjisë, burimeve, dhe cilësisë apo sasinë e punës se tyre analitike. Gjithashtu, ato mund t'i dallojmë në ato si 'think tank' dhe në 'do tank'. Njëra ndër qëllimet dhe misionet themelore të tyre qëndron në veprimtarinë e specializuar kërkimore që rezulton në analiza të politikave në fusha dhe sektorë të caktuara. Në këtë mënyrë institutet kërkimore, pra 'think tank', furnizojnë qeveritë, legjislacionin, administratën apo aktorët tjerë me informata, analiza, të dhëna e programe rreth politikave, si në nivelin lokal, nacional dhe ndërkombëtar të qeverisjes. Në këtë aspekt interesimi i ekspertëve të politikave nga këto institute, është si qeveritë të bëjnë, miratojnë dhe zbatojnë politika publike më të duhura e më të përshtatshme. Ata në krahasim prej shkencëtarëve e intelektualëve nuk do të duhej të 'heshtin' mbi problemet aktuale shoqërore dhe politike, dhe së këndejmi ekspertët e këtyre qendrave hulumtuese kanë një detyrim profesional e moral për të vënë në dispozicion shkathtësitë e tyre profesionale dhe të arriturat kërkimore rreth politikave që do të zgjidhnin problemet e dhënë. Disa autorë i vlerësojnë këto karakteristika të instituteve të pavarura kërkimore e këto janë: kapaciteti i tyre për të vepruar si një qendër e besueshme dhe profesionale ekspertize; përfshirja e tyre në avokimin e politikave dhe ideve; përfshirja e tyre në rrjetet e politikave, si vendore ashtu edhe ndërkombëtare; si dhe të krijojnë bazën e tyre intelektuale dhe specializime shkencore, duke ofruar ekspertizë mbi politikat. Për të funksionuar si qendra të analizës së politikave, këto institute kanë nevojë për të forcuar besueshmërinë e tyre profesionale dhe reputacionin si vende të ekspertizës dhe njohurive të politikave.[73] Aftësia dhe kapaciteti për të përfituar fonde nga institucionet e huaja, agjencitë ndërkombëtare të zhvillimit, qeveritë dhe korporatat për të ndërmarrë analiza të politikave publike, është njëlloj konfirmimi indirekt i besimit, cilësisë dhe vlerës së këtyre instituteve. Gjithashtu, vlerë e shtuar e tyre, si për demokracinë ashtu edhe për ngritjen e vetëdijes dhe njohurive mbi politikat e caktuara, janë organizimi dhe inicimi i debateve publike, informimi si dhe avokimi për çështje të caktuara.

2.3.2 Grupet e interesit

Siç u theksua edhe më parë, ekzistojnë qasje të cilat supozojnë se shoqëritë janë krijuar nga shtetet, dhe qasje teorike siç është pluralizmi, që pohon se shtetet janë krijuar nga dhe për të mbrojtur e promovuar interesat e shoqërisë. Sipas kësaj të fundit, politikbërja nga ana e qeverisë është rezultat i proceseve të vazhdueshme debatesh e pajtimesh, gjatë së cilave qytetarët e organizuar në grupe të

[72] Rich, Andrew. Think Tanks, Public Policy and the Politics of Expertise. Cambridge University Press 2004, Fq 16
[73] Stone, Diane. "Public Policy Analysis and Think Tanks", 149- 161. në; Frank Fischer, Gerald J. Miller, and Mara S. Sidney (eds.) Handbook of public policy analysis: theory, politics, and methods. London, CRC Press 2007, Fq 153

ndryshme interesi ushtrojnë presion për të pasur ndikim dhe për realizimin e qëllimeve të tyre.[74] Pavarësisht debateve të pafundme teorike e filozofike rreth vlerave të shoqërisë, marrëdhënieve mes individit me shoqërinë apo edhe shoqërisë me shtetin, sigurimi i interesit në të gjitha rastet është thelbësor. Kështu, interesi paraqet qëllimin dhe veprimin e secilit grup shoqëror, interes i cili mund të formohet, bashkërendohet dhe realizohet në mënyra dhe mjete të ndryshme. Pikërisht realizimi i interesave përbën arsyen thelbësore të organizimit dhe veprimit politik të njerëzve. Me qëllim të arritjes së interesave të përbashkëta, individët bashkohen dhe organizohen në forma e grupime të ndryshme, për afirmimin dhe realizimin e interesave të tyre specifike e grupore. Pavarësisht që politikbërja është domen i ekzekutivit dhe administratës, rrethanat shoqërore e politike në demokracitë liberale bashkëkohore, ndikojnë që t'u mundësojnë grupeve të interesit të luajnë një rol domethënës në këtë proces. Këto grupe janë të organizuara dhe udhëhiqen zakonisht nga një grup më i vogël udhëheqësish, të cilët sintetizojnë dhe artikulojnë kërkesat e grupit më tutje. Përparësia dhe aseti më i vlefshëm i grupeve të interesit është informata, pasi që anëtaret e një grupi të tillë zakonisht kanë më shumë njohuri se të tjerët për çështjen apo fushën ku janë të organizuar. Kështu njohuritë dhe burimet e pushtetit i bënë ato aktor kyç në sektorë të politikave.[75] Grupet e interesit shpesh ngatërrohen me agjenci të specializuara dhe grupet dhe lobet e ndryshme, të cilat në një apo mënyrë tjetër i shesin shërbimet e tyre palës tjetër. Në dallim prej partive politike që synojnë marrjen apo ruajtjen e pushtetit, grupet e interesit luftojnë për ndikimin në pushtet dhe tek sjellja e vendimeve politike, por pa u inkuadruar drejtpërdrejt në institucione qeverisëse. Me fjalë të tjera, grupet e interesit nuk garojnë në zgjedhje dhe nuk kanë qëllim parësor udhëheqjen politike. Gjithsesi, grupet mund të jenë politikisht të angazhuara dhe të motivuara, mund të kenë ndikim të konsiderueshëm politik, veçanërisht gjatë zgjedhjeve, sikurse që mund të veprojnë dhe ushtrojnë ndikim në politikbërje dhe vendimmarrje. Këto janë veçanërisht aktive dhe mobilizohen kur shteti, apo në këtë rast qeveria, merr ndonjë veprim apo harton politika që prekin interesat, vlerat apo bindjet e atij grupi shoqëror, në këtë rast grupi benë presione në forma të ndryshme tek pushteti për t'i ndryshuar këto. Sidomos, kanë potencial për shkak të strukturave organizative, me çka mund të grumbullojnë mjaft qytetarë rreth shoqatës, kauzës apo kërkesës së caktuar. Grupet mund të jenë edhe financiarisht të organizuara mirë nga anëtarësia apo në forma tjera, që u ofron një instrument tjetër ndikimi dhe, gjithashtu, mund të mbledhin dhe shpërndajnë informata, gjë që për ndonjë sektor të caktuar i bën ata aktorë të pazëvendësueshëm në

[74] Pierson, Christopher. Shteti Modern. Tiranë: Biblioteka e Marrëdhenieve Ndërkombëtare dhe Historisë 2009 Fq, 83

[75] Howlett, Michael and Ramesh, M. Studying Public Policy. Policy Cycles and policy Subsystems. London: Oxford University Press 1995, fq57.

politikbërje.[76] Në përgjithësi grupet e interesit mund t'i dallojmë në ato të interesit privat dhe interesit publik. Grupet e interesit privat janë organizata dhe shoqata që kryesisht ndjekin preferencat e veçanta të anëtareve të vet, sidomos ekonomike. Ato përfaqësojnë zakonisht grupet e biznesit, profesionit ose grupet e punëmarrësve ose punëdhënësve. Ndërkaq, ato të interesit publik, i ndjekin qëllimet përtej atyre të anëtarësisë si të mira dhe çështje publike, siç janë: mbrojtja e ambientit, të drejtat e njeriut, siguria publike etj.[77] Grupet e interesit sipas veprimtarive mund të ndahen në: grupe sektoriale me interesa të veçanta fitimprurëse ose materiale të cilat përfaqësojnë dhe mbrojnë grupin në bazë të fushës së interesit të përbashkët; grupet promovuese janë të organizuara rreth kauzës që e ndajnë pjesëtaret e grupit me interes për tema të caktuara, siç janë p.sh: mbrojtja e ambientit, të drejtat e fëmijëve, shoqatat zejtare, fetare, kulturore, rinore etj. Mirëpo, grupet e interesit mund të jenë edhe institucionale, si p.sh, ato të afërta me armatën, universitete publike (alumni), këshillat në kuadër të organizatave ose shoqatave, komuniteti fetar, komiteti i Kryqit të Kuq etj. Këto grupe janë formale dhe mbrojnë në rend të parë interesin e institucionit apo organizatës pa e dëmtuar interesin publik.

[76] Simon, Christopher A. Public Policy: Preferences and Outcomes, Pearson Longman 2007, fq 104
[77] Knill Christopher and Tosun Jale. Public Policy: A New Introduction. Palgrave Macmillan 2012, fq63

Figura 2.1 Grupet e interest sipas fushëveprimit[78]

Gjithashtu, grupet e interesit mund të kategorizohen sipas sferave të interesit dhe fushës së veprimit të tyre. Pra, ato mund të jenë në kuadër të interesit ekonomik e financiar (si p.sh odat tregtare, shoqatat e konsumatorëve, asociacionet e prodhuesve etj.); në fushëveprimin social (shoqatat bamirëse, organizatat e viktimave ose familjarëve, veteranëve etj.); grupet e interesit ose lëvizjet në art, kulturë, sport, shkencë, politikë dhe në fusha të llojllojshme. Në vendet e zhvilluara pjesa dërmuese e grupeve të interesit përbëjnë ato që vijnë nga sektori ekonomik, industrial, por edhe prej shoqatave profesionale e deri te grupet e ndryshme të lobimit[79]. Mirëpo, edhe ato grupime promovuese janë gjithnjë e më shumë, si në aspektin numerik ashtu edhe në ndikimin dhe efikasitetin karshi politikave publike. Kështu, bie fjala, në Britani 'Shoqata mbretërore për mbrojtjen e shpezëve' ka më shumë anëtarë sesa tri partitë kryesore britanike së bashku. Ose organizata e mirënjohur 'Amnesty International' vite më parë kishte mbi 200.000 anëtarë në 52 shtete të ndryshme, qoftë si aktivist apo si donator të rregullt, gjë që e bënë atë jo vetëm një OJQ të famshëm, por edhe një grupim promovues jashtëzakonisht të rëndësishëm dhe ndikues në politikat e të drejtave të njeriut në nivel botëror. Grupet e interesit shpesh shfaqen me emërtime të llojllojshme si shoqata, asociacione, organizata jo-fitimprurëse, bamirëse dhe me organizime të ndryshme. Roli i grupeve të organizuara të interesit (ose grupeve të presionit, siç janë të njohura ndonjëherë) ndryshon nga një sektor i politikave (arsimit, bujqësisë, shëndetësisë, ekonomisë etj.) në një tjetër. Disa fusha të politikave janë tradicionalisht të karakterizuara nga marrëdhënie të ngushta mes një ministrie ose departamenti qeveritar dhe një grupi të interesit të veçantë, të cilët kanë përcaktuar rolet e ndikimin midis tyre, në bazë të bashkëpunimit, objektivave të përbashkëta ose edhe për shkak marrëdhënieve klienteliste. Pra, ekziston mundësia që grupet e interesit të abuzojnë me ndikimin dhe qasjen e tyre në hartimin e politikave, me qëllim që këto t'i shërbejnë në rend të pare përfitimeve të tyre private e jo publikut në tërësi. Charles Lindblom theksonte se ekziston një garë e fortë midis grupeve të interesit dhe konkurrencës së ashpër midis tyre në procesin e hartimit të politikave në fusha të ndryshme, rrjedhimisht interesat e grupeve mund të jenë jo proporcionalisht të përfaqësuara dhe mbrojtura. Një formë e ndikimit të 'rezervuar' nga grupet e interesit njihet si korporatizmi, sipas së cilës disa grupe të zgjedhur të interesit janë në të vërtetë edhe formalisht të përfshirë në procesin e formulimit dhe zhvillimit të politikave të caktuara. Në disa sisteme me tendenca korporatiste (p.sh Austri, Suedi) grupet e interesit apo korporatat bëjnë aranzhime e marrëveshje shumëpalëshe ndërmjet punëtorëve, punëdhënësve dhe shtetit, me një rol koordinues për këtë të

[78] Politikat Publike dhe qeverisja, Bekim Baliqi, Konrad Adenauer Stiftung, Prishine, 2017 fq116
[79] Shively, Phillips. W. Power and Choice. An Introduction to Political Science. 9th Edition, McGraw Hill: Boston 2005, fq273.

fundit. Në këtë pikëpamje, qeveritë dhe partitë politike do të humbasin ndikimin në procesin e politikbërjes.[80] Në parim grupet e interesit funksionojnë si ndërmjetësues mes institucioneve shtetërore dhe grupeve me interesa të përbashkëta. Këto grupe, qofshin shoqata profesionistësh, këshilla të prindërve e mësuesve, komunitete fetare, asociacione konsumatorësh, skuadra sportive apo çka do tjetër, mbrojnë dhe përfaqësojnë interesat e anëtareve të vet duke ushtruar presion ndaj autoriteteve politike në mënyrë që të sigurohen e zbatohen politikat në përputhje me kërkesat e tyre. Prandaj grupet e tilla kanë një potencial jashtëzakonisht të madh në përpilimin apo edhe nismën për vendime apo politika të caktuara. Sikurse edhe që janë mekanizma tejet të rëndësishme demokratike duke e mbrojtur qytetarin nga kontrolli i pushtetit dhe rreziqet e totalitarizmit. Shembulli më i spikatur është nga ShBA që nga vitet e 1960 kur aktivisti Ralph Nader me organizatën 'Kauza e përbashkët' (Common Cause) arritën që të krijojnë masa mbrojtëse në vetura gjë që ndikoi në uljen drastike të aksidenteve fatale dhe krijimin e standardeve të sigurisë edhe në fusha tjera.[81]

5.3 Shoqëria Civile

Nevojitet një bashkëpunim i gjerë prej shumë faktorëve dhe aktorëve të ndryshëm në mënyrë që të garantohet paanshmëria dhe efektiviteti në procesin e politikbërjes dhe vendimmarrjes. Në këtë kontekst, shoqëria civile shihet me të drejtë si kontribuues i çmueshëm i interesave të qytetarëve. Edhe pse historiku i shoqërisë civile është shumë më i hershëm, zhvillimi i konceptit të shoqërisë civile bashkëkohore ishte i theksuar, sidomos në fund të viteve 1960-ta dhe gjatë viteve 1970 në Evropën perëndimore dhe ShBA, kur u krijuan lëvizje shoqërore e politike, që sfidonin pushtetin dhe promovonin një kulturë të re qytetare e demokratike. Sa i përket pjesëmarrjes së qytetarëve në jetën politike, përveç votimit në zgjedhje të lira, ekzistojnë edhe aktivitete tjera si angazhimi në subjekte politike, fushata zgjedhore, në protesta, demonstrata, peticione, referendume, shkresa publike, kërkesa ndaj zyrtarëve, kontakte me qeveritarët, angazhime për çështje të ndryshme publike në komunitet etj. Një sistem i lirë dhe demokratik nuk mund të jetë asnjëherë vërtetë i tillë nëse nuk ka qytetari aktive. Kjo nënkupton që vetëdija dhe angazhimi i qytetarëve në jetën politike nuk kufizohet vetëm në pjesëmarrje në zgjedhje, por në tërë procesin e politikbërjes, duke i mbrojtur të drejtat dhe interesat e veta dhe të komunitetit të vet aktivisht. Sipas Robert Putnam, qeverisja demokratike e një shoqërie varet nga zhvillimi dhe fuqia e shoqërisë civile. Shoqëria civile në këtë kuptim shihet përherë e më shumë si premisë e fuqizimit të

[80] Howlett, Michael and Ramesh, M. Studying Public Policy. Policy Cycles and policy Subsystems. London: Oxford University Press 1995, fq37
[81] Simon, Christopher A. Public Policy: Preferences and Outcomes. Pearson Longman 2007 fq105

demokracisë.[82] Edhe pse për këtë nocion ka përkufizime të shumta, shoqëria civile përfshin organizata dhe grupe të cilat nuk i përkasin pushtetit dhe shtetit apo të ndonjë institucioni ekonomik e fitimprurës me qëllime primare të përfitimit material. Por, që interesi dhe mbrojtja e vlerave shoqërore janë qëllimi kryesor i veprimit. Zanafilla e saj merret që nga koha e Perandorisë Romake, por me siguri që koncepti i asaj kohe nuk përputhet me idenë që e kemi ne sot për të. Shoqëria civile, si pjesë përbërëse e demokracisë dhe si vet parakusht i saj, u rishfaq në Evropë në lëvizjet politike brenda sistemit politik komunist. Sidomos lëvizja sindikaliste polake e viteve 1980-ta, Solidarnost ose Karta 77 në ish-Çekosllovaki të cilat synonin reformimin e sistemit, i kishte kushtuar vëmendje të posaçme krijimit të një hapësire të lirë ku shoqëria civile paraqiste boshtin e lirisë dhe garantuesin e demokratizimit të vendit. Edhe vendet tjera ishkomuniste patën lëvizje të ngjashme dhe përmes shoqërisë civile krijuan celulat e para të rezistencës antikomuniste, gjë që qoi te konsolidimet e pluralizmit politik dhe hapjeve të tregut të lirë. Një lloj rezistence qytetare e ngjashme me Solidarnostin përjetoj edhe Kosova gjatë viteve 1989-1998 ku 'shoqëria civile' e dalë nga shoqata e shkrimtarëve apo të ish-burgosurve politik u organizuan në lëvizje politike jo që t'i kundërvihen komunizmit por të një regjimi e sistemi më totalitar. Fundi i këtij okupimi ishte meritë jo vetëm e luftës çlirimtare, por edhe të asaj që Howard Clark (2000) e quan rezistencë paqësore par exellence. Fillimi i administrimit ndërkombëtar solli një koncept dhe model të përçudnuar të 'shoqërisë civile' e cila u njëjtësua me organizatat joqeveritare, numri i të cilëve u ngritë në mënyrë rapide. Ky barasvlerësim dhe ngatërresë e këtyre dy fenomeneve shkaktoi keqkuptimin e thellë të shoqërisë civile dhe të misionit të saj. Duke e reduktuar atë në një grusht organizatash dhe në disa individë që në njëfarë forme i 'përvetësuan' këto OJQ-ë. Kështu, koncepti i tillë i shoqërisë civile është në vete përjashtues. Kjo dukuri e shfaqur deri diku edhe në vendet tjera në tranzicion, por veçanërisht në Kosovë, sjell probleme si me besueshmërinë e tyre, përkrahjen e punës dhe aktiviteteve të tyre, paanshmërinë partiake, involvimin në afera e deri në mungesën e legjitimitetit nga ana e shoqërisë.[83]

Koncepti i shoqërisë civile është shumë më i gjerë dhe nuk kufizohet vetëm në organizatat jo qeveritare. Organizatat jo qeveritare janë pjesë e rëndësishme e shoqërisë civile, por nuk janë pjesa e vetme. Shoqëria civile në kontekstin e gjerë i referohet një tërësie të institucioneve, organizatave dhe rrjeteve të ndryshme qytetare, të cilat nuk janë pjesë e institucioneve politike ose nuk synojnë të garojnë në zgjedhje, por që manifestojnë interesimin qytetar për zhvillimin e vendit, komunitetit dhe

[82] Putnam, Robert D. Making Democracy Work. Tradition in Modern Italy. Princeton University Press 1993, fq182
[83] Agani, Mentor (ed.) Shoqëria civile në Kosovë nga viti 1999. Prishtinë: CPC 2012

proceseve politike në përgjithësi.[84] Margjinalizimi ose thënë ndryshe tendenca e shterpësisë së sindikatave, unioneve studentore, shoqatave apo organizatave të ndryshme shoqërore e bënë të nevojshme rikonceptimin e shoqërisë civile. Pasi që shoqëria civile nuk mund të jetë përjetësisht e varur nga fondet, projektet e donatorëve dhe të kufizohet në rolin reaktiv. Por, të jetë aktive në shërbim dhe t'i mbroj interesat e qytetarëve pa qenë e interesuar për përfitime materiale apo synime për pushtetin. Mungesa e një shoqërie qytetare aktive dhe efektive paraqet një defekt demokratik që si pasojë ka formimin e indiferencës dhe bojkotit të publikut në proceset politikbërëse. Në politikat publike roli i shoqërisë civile është parë përherë si shumë konstruktiv dhe si artikuluesi më i mirë i asaj se çka shoqëria kërkon apo pret prej politikave. Shoqëria civile, sikurse edhe media masive janë ura lidhëse në mes institucioneve, autoriteteve politike dhe sferës publike. Në shumë vende me demokraci të avancuar, përfaqësuesit e shoqërisë civile kyçen madje edhe në procese vendimmarrëse, me qëllim që këto politika të jenë sa më të përafërta me kërkesat dhe interesat e shoqërisë. Bazuar në nocionet e demokracisë liberale, kështu fusha e menaxhimit të ri publik mbështetet në forcimin e aftësisë së shoqërisë civile për t'u mobilizuar dhe për të mbajtur përgjegjshmërinë e shtetit dhe llogaridhënien e qeverive.[85] Në politikat publike duhet vënë në pah përherë shoqërinë civile si palë mjaft e rëndësishme dhe faktor kyç që kontribuon në procesin e politikbërjes. Në arenën ndërkombëtare janë mjaft organizata joqeveritare që kanë demonstruar ndikim të jashtëzakonshëm në promovimin dhe ndikimin e vlerave të mirëfillta demokratike apo në mbrojtje të kauzave të caktuara, siç është rasti më ilustrues me të drejtat e njeriut ose me mbrojtjen kundër ngrohjes globale. Roli i organizatave dhe institucioneve të tilla si në rrafshin global ashtu edhe në atë nacional e lokal, duket që të jetë gjithnjë e më i rëndësishëm si një urë lidhëse mes qytetarëve dhe qeveritarëve. Prandaj në studimin e politikave rëndësisë së shoqërisë civile në përgjithësi dhe veçanërisht i OJQ-ve duhet t'i kushtohet një vëmendje e posaçme. E ndërlidhur me nivelin e angazhimit dhe efikasitetin e shoqërisë civile është kultura politike apo qytetare e një vendi dhe shoqërie. Kultura qytetare, si dhe pjesëmarrja politike shihen si shtylla qendrore në stabilitetin dhe funksionimin e një demokracie, duke i legjitimuar institucionet, ndikuar në politika dhe në sistemin politik në përgjithësi.[86]

Sipas studiuesve, kultura politike është: "shpërndarja e veçantë e modeleve të orientimit drejt qëllimeve politike ndërmjet anëtarëve të kombit".[87] Kultura politike është e lidhur ngushtë me sistemin politik dhe kjo është një pjesë e rëndësishme e qeverisjes. Kultura qytetare përfshin qëndrimet, vlerat

[84] Diamond, Larry et.al. Consolidating the Third Wave Democracies. The Johns Hopkins University Press 1997
[85] Ackerman, John. M. "Social Accountability in the Public Sector: A Conceptual Discussion." Social Development Papers: Participation and Civic Engagement, Washington: World Bank, (Paper No. 82) 2005
[86] Politikat Publike dhe qeverisja, Bekim Baliqi, Konrad Adenauer Stiftung, Prishine, 2017 fq121
[87] Almond, Gabriel and Verba, Sydney. The civic culture. Princeton, NJ: Princeton University Press 1963 fq13

dhe sjelljet që kanë qytetarët për politikë dhe në përgjithësi ndaj qeverisë. Duke qenë të vëmendshëm, të informuar dhe angazhuar ndaj zhvillimeve të politikave, qytetarët arrijnë që përfaqësuesit e tyre politik t´i bëjnë më të kujdesshëm dhe më cilësor gjatë caktimit të agjendës, hartimit dhe zbatimit të politikave të caktuara. Politikbërësit dhe vendimmarrësit do të tregohen më të kujdesshëm për shkak të reagimeve eventuale që mund t'i presin apo më qëllim të përkrahjes sa më të madhe nga ana e qytetarëve. Kështu që participimi aktiv i qytetarëve në procesin e identifikimit, planifikimit dhe implementimit të politikave është esencial në procesin e politikbërjes. Kështu Gabriel Almond dhe Sidney Verba në veprën klasike për kulturën politike ku krahasohen të dhënat nga ShBA-së, Gjermanisë, Meksikos, Britanisë së Madhe dhe Italisë, dallojnë tre lloje kryesore: atë vendore, të subjektit dhe pjesëmarrëse. Derisa dy llojet e para kritikohen për ndikim të limituar, forma pjesëmarrëse shihet si afirmative dhe shtytëse e rëndësishme në demokratizimin e vendit, por edhe të politikave më afër qytetarëve. Qytetarët pjesëmarrës arrijnë që zyrtarët t´i bëjnë më të përgjegjshëm dhe më të angazhuar gjatë qeverisjes. Kultura politike, gjithashtu, ndryshon nga një në një shoqëri tjetër dhe është transmetuar nga brezi në brez përmes procesit të shoqërizimit.[88] Koncepti i kulturës politike nënkupton se vlerat, besimet dhe normat e shoqërisë të kenë ndikim të rëndësishëm mbi politikën, veçanërisht mbi institucionet qeverisëse. Këto sjellje dhe orientime janë krijuar në periudha relativisht të gjata kohore, por mund të ndryshojnë me kalimin e kohës, kryesisht përmes politikave më të qëlluara publike dhe zhvillimit të gjithëmbarshëm ekonomik e shoqëror.

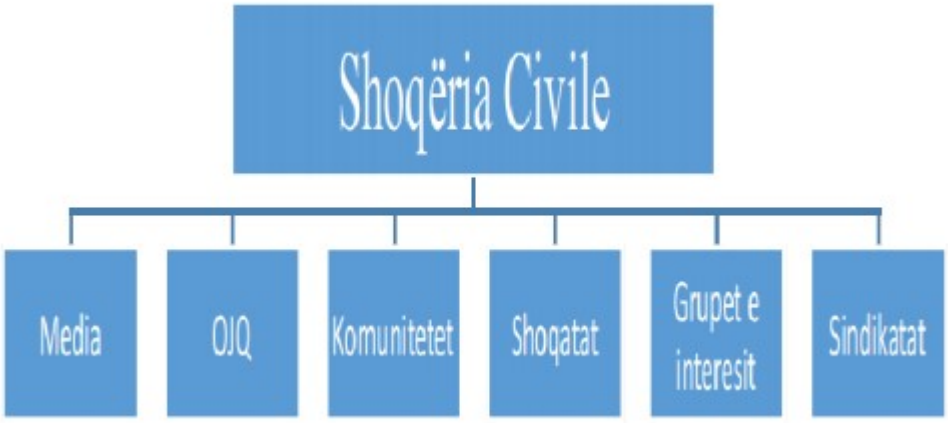

Ilustrim 2.2 Elementet përbërëse të shoqërisë civile.[89]

2.4 Raporti i politikës së jashtme dhe të brendshme

[88] Inglehart, Ronald and Welzel, Christian: Modernization, Cultural Change and Democracy: The Human Development Sequence. Cambrige: Cambridge University Press 2005, fq127

[89] Politikat Publike dhe qeverisja, Bekim Baliqi, Konrad Adenauer Stiftung, Prishine, 2017 fq126

Politika e jashtme nuk është imune nga ndikimi i vlerave, ideve, nismave dhe përmbysjeve.[90] Nga politika e jashtme agresive e Gjermanisë Naziste e deri në izolimin amerikan të shekullit të 20-të, historia ka dëshmuar se ambiciet e jashtme të shtetit nuk janë aspak homogjene. Sfera e jashtme është koncept ideologjik, produkt i dinamikës internacionale dhe atributave vendase. [91] Do të ishte primitive në qoftëse ndonjëri do te sygjeronte të kundërtën; nuk mund të mohoet reformimi marrëdhënjeve të jashtme nga socializimi internacional, sikurse që nuk mund te diskreditohet depërtimi i politikës kombëtare në skena ndërkombëtare. Pasi që këto dy faktor luajnë një rol thelbësor në krijimin e politikave të jashtme, politika e jashtme dhe ajo e brendshme janë koncepte lehtë të dallueshme. Ndikimi i politikës se brendshme është bazë për strategjinë në ate të jashtme duke e hijezuar por pa mos ia ulur elementet e mbetura. Korelacioni brenda këtyre dy fushave politike është e një force të madhe.

Politikanët e suksesshëm mobilizojnë dhe rruajnë mbështetjen e publikut si një mjet për ruajtjen e funksionit publik. Me fjalë tjera, demokracia inkurajon zgjedhjen; partitë politike debatojnë në një sërë fushash politike me qeveritë në zhvillim duke pasqyruar mendimet dhe vlerat e shumicës së elektoratit. Përderisa te dy fushat janë të ndryshme, raporti ndërmjet politikës së jashtme dhe asaj të brendshëm determinohet nga niveli i përbashkët i populizmit, me vendimin e liderëve shtetror të cilët reflektojnë nocionet e konsensusit dhe marrëveshjes së përbashkët.[92] Kjo do te thotë se në mënyrë të pashmangshme të dy fushat politike ndajnë qëllime ideologjike dhe ambicje të ngjashme. Një shembull do të ishte ndjekja e agjendës liberale në ShBA të presidentit Barack Obama (2009). Mbrojtja e tërhjekjes së trupave nga Iraku, së bashku me reformat ne shëndetësi promovojnë vlerat e mirqenjes dhe përgjegjësisë sociale të cilat janë spektra tipik që gjinden në ideologjitë majtiste.[93] Për më tepër, ato ngërthejnë një nivel të lartë të populizmit, përafërsisht 90% e qytetarëve Amerikan mbështetshin një lloj reforme ne shëndetësi[94] dhe 63% e Americanve besonin se angazhimi i trupave Amerikane në Irak ishte gabim.[95] Shkurt, opinioni i brendshëm luan një rol thelbësor në formimin e veprimit qeveritar duke kaluar përtej punëve të brendshme dhe të jashtme të shtetit, dhe shpesh permban një nën set të vlerave të ndryshme ne përputhje me shtetin në pyetje. Siç Majkëll Medved potencon, nacionalizmi

[90] Christopher Hill, The Changing Politics of Foreign Policy. (Palgrave Macmillan, 2003): p. 222
[91] NICK EVANS, what is the Relationship Between Domestic and Foreign Policy? Should they even be Distinguished? MAY 16 2009.
[92] Christopher Hill, The Changing Politics of Foreign Policy. (Palgrave Macmillan, 2003): p. 222
[93] Martin Crutsinger "Obama budget moves towards universal healthcare" yahoo.com, Shkurt 2009, http://news.yahoo.com/s/ap/20090226/ap_on_go_pr_wh/obama_budget_37
[94] Ruy Teixeira, "Public Opinion Snapshot: Universal Healthcare Momentum Swells" Americanprogress.org, Mars 2007, http://www.americanprogress.org/issues/2007/03/opinion_health_care.html
[95] Jeffrey M. Jones "Opposition to Iraq War reaches new high" Gallup.com, Prill 2008, http://www.gallup.com/poll/106783/Opposition-Iraq-War-Reaches-New-High.aspx

është faktor kyq brenda shoqërisë Amerikane, dhe se formulimi i politikës së jashtme është mbështetur shumë në këtë koncept gjatë gjith historisë.[96] Për shembull, kyçja e ShBA-ve në Luftën e Dytë botrore ishte përgjigje ndaj Japonezve dhe kërcënimit të tyre mbi infrastrukturën kombetare me sulmin e tyre në Përll Harbur. Ngjashëm edhe eventet e 11 shtatorit të vitit 2001 krijuan nje nivel të islamofobisë, në të cilen fyerja ndaj popullatës muslimane u bë një element kryesor, megjithëse edhe një element i identitetit nacional.[97] Qasja Hakmarrëse e shoqërisë Amerikane depërtoi në formulimin e politikës së brendshme, me kalimin e aktit Patriot me të cilën u zgjëruan kompetencat e organeve ligjzbatuese për të mbrojtur identitetin kombëtar.[98] Njëkohësisht politikat e jashtme të ShBA-ve i inkorporuan shumë këto ideale, me strategji agresive në Afganistan dhe Iraq që reflektonin nevojën e mbrojtjes së popullsisë dhe kufijve Amerikan. Pra aspekti fundamental i raportit ndërmjet politikës së brendshme dhe të jashtme është spikatja e identitetit kombëtar dhe nevoja e vazhdueshme për mbrojtje të këtyre vlerave. Koncepti i sovranitetit të shtetit eshte ende forcë këmbngulëse ne sistemin ndërkombëtar, dhe me këmbnguljen e vazhdueshme te qeverive nacionaliste në shoqërinë botërore, socializimi ndërkombëtar do ë vazhdojë të jetë burim i nënvlerësuar. [99] Gjithashtu është dëshmuar se edhe rrëndësia e fesë ka rëndësi thelbësore. Kjo është më se e dukshme brenda shteteve lindore si psh. Egjipti i qeveris Morsi e cila mbështeteshte në ndjenja fetare për te konsoliduar qëndrimin e saj në pushtet.[100] Sic Christopher Hill shkruan, politika e jashtme në mënyre te pashmangshme ndikohet nga faktorët fetarë shtetrorë si shkak disa codeve morrale që ekzistojne brenda shteteve tjera.[101] Kjo ështe e dukshme edhe ne konfliktin e vazhdueshëm Israelito-Palestinez, në te cilën shteti Izraelit premtoi vazhdimsi të prezencës së popullsis Arabe në Jeruzalemin Lindor. [102] Ndryshe nocioni i ksaj mbështetjeje shtrihet në mbrojtjen e kulturës Islame brenda shoqëris ndërkombëtare.

Raporti ndërmjet politikës se brendëshme dhe të jashtme është gjthashtu e ndërlidhur nga ndikimi i kulturës së brendshme me theks të vecantë në grupet shoqërore dhe qëndrimet shoqërore

---

[96] Michael Medved "Faith and Nationalism: indivisible in America" USAToday.com, Korik 2006, http://www.usatoday.com/news/opinion/editorials/2006-07-23-faith-edit_x.htm
[97] Suzanne Goldenberg "Islamophobia worse in America now than after 9/11" guardian.co.uk, Mars 2006, http://www.guardian.co.uk/world/2006/mar/10/usa.religion
[98] Charles Doyle "USA Patriot Act: Background and Comparison". Fas.org, Gusht 2005, http://www.fas.org/sgp/crs/intel/RL33027.pdf.
[99] Christopher Hill, The Changing Politics of Foreign Policy. (Palgrave Macmillan, 2003): Fq. 242
[100] Magdi Abdelhadi "Egypt mixes politics and religion" bbc.co.uk, Nëntor 2005, http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/middle_east/4400208.stm
[101] Christopher Hill, The Changing Politics of Foreign Policy. (Palgrave Macmillan, 2003): p. 243
[102] Maisa Abu Ghazaleh, "Egypt supports Palestinian right to Silwan", pnn.ps, Mars 2009, http://english.pnn.ps/index.php?option=com_content&task=view&id=4897

brenda shteteve. [103] Gjatë shekullit të 20-të, ndarja racore karakterizoi Afriken Jugore. Përderisa ne politikën e brendshme Afrika Jugore ndiqte nje politike te ignorimit dhe represionit të të drejtave të popullatës me ngjyre, në strukturën e politikës së jashtme ajo mundohej te forconte ekonominë duke arritur marrëveshje tregtare me Shtetet tjera te Afrikës. [104] Politika e brendshme dhe ajo e jashtme mund the shquhen si dy koncepte te ndara ne marrëdhënjet ndërkombëtare, pasi qe shteti nuk ka vetm një set homogjen te qëllimeve: Ne Afrikën Jugore shiheshte si interes shtetëror ruajtja e strukturës elitare të shoqërisë, por zhvillimi ekonomik luante rol vital në ruajtjen e stabilitetit të shtetit.

Nje tjetër faktor kyq në sferën e politikës së jashtme , ngjashëm si në politikën e brendshme, është produkti i vazhdmisisë dhe mbështetjes, pavarësisht "peripecive të politikës elektorale".[105] Në ShBA, qasjet konfliktuoze në politikën e jashtme kanë qenë evidente në shumicën viteve të shekullit 20 dhe një pjesë të shekullit 21, me luftra sikur ajo e Vietnamit dhe Irakut, politika të ekzekutuara nga Kryetarët e të dy partive ajo Republikane dhe Demokratike. Në terme të politikës së brendshme, vlerat e llogaridhënjes individuale dhe vetvendosja vazhdojnë te jenë këmbëngulës në shoqërine Amerikane edhe përkundër sistemit dypartiak.

Sidoqoftë duhet të përmendet se politika e jashtme nuk është immune ndaj dinamikës ndërkombëtare, vecanërisht ndaj rolit të institucioneve ndërkombetare dhe politikave ekonomike globale. Brenda Unionit Europian, politikat siq ajo e traktatit të Mastrihtit (1992) kanë krijuar vlera të përbashkëta të politikës së jashtme dhe sigurisë që të gjitha shtetet anëtare duhet ti ndjekin; dëshira për promovim të bashkpunimit ndërkombëtar dhe respektimi i të drejtave të njeriut janë nder gurthemelet e e agjendës së traktatit, e cila në menyrë te pashmangshme shtron kornizën e politikës së jashtme të shteteve anëtare[106]. Mund te themi se, linku ndërmjet politikës së jashtme dhe asaj të brendshme ështe ngusht i lidhur pa mar parasysh se jane qartesisht te vequara. Politikanët udhëheqin në shkalle të njejtë të populizmit, dhe duke vepruar ashtu ata luajne me një set sub-vlerash në relacion me shtetet e tyre specifike, mëshirimi i nacionalizmit dhe fesë mund të shihet në të dy sferat politike.

[103] Christopher Hill, The Changing Politics of Foreign Policy. (Palgrave Macmillan, 2003): fq. 242
[104] Christopher Hill, The Changing Politics of Foreign Policy. (Palgrave Macmillan, 2003): fq. 227
[105] Christopher Hill, The Changing Politics of Foreign Policy. (Palgrave Macmillan, 2003): fq. 221
[106] Economic Expert "Maastricht Treaty", economicexpert.com, http://www.economicexpert.com/a/Maastricht:Treaty.htm.

Kapitulli III Procesi i vendimmarjes në Institucionet e pushtetit qendrore në R.M

3.1 Aktorët Vendimmarrës

Në të gjithë globin dhe nga një vend në tjetrin, shoqëritë janë të ndjekur nga një mori problemesh. Këto probleme manifestohen në sferën politike, ekonomike, sociale, mjedisore, kulturore dhe fetare. Instrumenti i cili përdoret nga qeveri të ndryshme në mbarë botën për zgjidhjen e këtyre problemeve quhet politika. Politika publike përdoret për të trajtuar problemet e shoqërive dhe çështjet që janë me interes publik. Meir dhe Bohte[107] e përkufizuan politikën si një kurs veprim të ndjekur nga aktorë ose grupe aktorësh që zakonisht lidhen me qeverinë me qëllim zgjidhje e një problemi apo çështjeje me

[107] Merir, K.J. and Bohte, J. (2007): Politics and Bureaucracy

interes publik. Ikelegbe[108] shpjegoi se politika do të thotë një kurs veprimi apo një program aktivitetesh, e cila është zgjidhur midis disa alternativave nga aktorë të caktuar si përgjigje për probleme të caktuara. Pasi qe është zgjedhur ajo dtrejton sjelljet, aktivitetet, praktikat dhe jep një kornizë për vendimet e kohës dhe të ardhmërise. Politikat krijohen nga aktorë te caktuara për aritjen e qëllimeve te caktuara duke u përmbajtur në kurse te caktuara për akcionet te cilat duhet te ndërmiren në proceset e caktuara.[109]

Procesi i politikbërjes përfshin një seri të ndërlikuar procesesh më të vogla. Konkretisht, ajo përfshin formulimin, zbatimin dhe vlerësimin. Si pasojë e ndërlikimeve të përfshira, aktorë te ndryshem specifik luajnë role vendimmarëse në procesin i politikëbërjes. Anderson kategorizoi aktorët kryesor të vendimmarrjes në aktorë zyrtarë dhe jozyrtarë[110]. Të dy kategoritë sipas tij në njërën apo tjetrën mënyrë janë të involvuara në proceset politike, si dhe janë kryesore dhe ndikues në sub-proceset e iniciativave politike, zgjedhjeve, formulimeve, implementimeve dhe evaluimeve.

1) Politikbërësit Jozyrtarë

Politikbërësit Jozyrtarë nuk mbajne poste publike apo politike. Ata nuk janë pjesë e qeverisë por ata udhëheqin rolet e tyre të relevancës dhe politikbërjes nëpërmjet qeverisë dhe atyre aktoreve zyrtarë të politikbërjes. Kryesisht ata i kultivojne interesat dhe kerkerkesat, harmonizojne dhe ndikojnë te politikbërësit zyrtarë që ti faktorizojnë ata në proceset e politikbërjes. Si aktorë jozyrtarë të politikbërjes logariten:

a) Grupet e interesit,
b) Partite Politike,
c) Qytetarë Indiviual [111]

A) **Grupet e Interesit,**

Këto janë asoacione te ndryshme individësh të cilet kanë interes, besime dhe aspirata të perbashkëta sa i përket kerkesave të tyre. Ata me se shumti paraqiten si organizata të shoqërive civile të cilat hapërojnë dhe mbrojnë interesat dhe kërkesat e tyre me qëllim te ndikimit në procesin e politikëbërjes.

[108] Ikelegbe, A.O. (2006): Public Policy Analysis. Concepts, Issues and Cases. Lagos: Imprint Services.
[109] Actors in Decision Making and Policy Process Olufemi O. POPOOLA, Ph.D February, 2016
[110] Anderson, J.E. (1979): Public Policy-Making. New York, USA: Holt, Rinehart and Winston.
[111] Actors in Decision Making and Policy Process Olufemi O. POPOOLA, Ph.D February, 2016

Abutudu identifikon pesë grupe te tilla[112]; Grupi i pare përbëhet prej asociatave profesionale nga studentet dhe punetorët. Grupi i dytë perbehet nga organizatat te cilat luftojne per te drejtat e njeriut. Grupi i tret ne vete ngërthen grupet e vjetra te kahmotshme te cilat luftojne per pushtet. Grupi i katërt përfshin klasën e biznesit në prodhim, banka dhe financa, bujqësi, miniera dhe tregti te cilat jane pjese te odave ekonomike. Kategoria e pestë përbëhet nga grupe të shumta që janë vullnetare nga natyra dhe mbështetëse në thelb si sindikatat e qyteteve dhe shoqatat e zhvillimit të komunitetit.

Të gjitha këto grupe, sipas Anderson kryejnë një funksion artikulues interesi, domethënë shprehin kërkesa dhe paraqesin alternativa për veprimet politike[113]. Ata gjithashtu u ofrojnë zyrtarëve publikë shumë informacione, shpesh të llojit teknik - në lidhje me natyrën dhe pasojat e mundshme të propozimeve politike, duke vepruar keshtu ata kontribojnë ne racionalitetin e politikëbërjes. Ata gjithashtu mobilizojnë edhe publikun per te mbështetur mbrojtjen e tyre per propozimet e caktura politike.

B) Partitë Politike

Ata u referohen grupeve te cilët kanë mendim të pëbashkët dhe janë bashkuar me të vetmin qëllim marrjen nën kontroll të maqinerisë së pushtetit. Përderisa ata ndjekin interesin e tyre primar të marjes së pushtetit ata luajnë edhe role te spikatura në proceset politike. Partia politike që kontrollon pushtetin tenton të ndikojë tek anëtarët e saj në qeveri për të formuluar politika të cilat do të projektojnë dhe mbrojnë programet dhe manifestin e partisë së tyre. Partitë politikë të cilat kanë pak anëtarë ndërmjet politikbërësit official mundohen që të krijojnë koalicione për të faktorizuar kërkesat dhe programet e tyre ne propozimet politike. Përveç kësaj, ato ushtrojnë edhe ndikim të konsiderueshëm duke ofruar alternativa ndaj politikave.

C) Qytetarët Individual

Sipas Lindblom interesat e qytetarëve te rëndomtë jane të rendësishme për politikat publike[114]. Qeveritë, në të gjithë botën, priren të dëgjojnë dhe t'i kushtojnë vëmendje asaj që dëshirojnë qytetarët e tyre në mënyrë që të minimizojnë trazirat sociale dhe të shmangin agjitacionet e dhunshme. Rrjedhimisht, qytetarët luajnë një rol jetik në procesin e politikëbërjes. Sipas Andersonit qytetarët janë

[112] Abutudu, M.I.M. (1995): The State, Civil Society and the Democratization Process in Nigeria. Dakar: CODESRIA Monograph Series. Pp.2, 26 – 27.
[113] Anderson, J.E. (1979): Public Policy-Making. New York, USA: Holt, Rinehart and Winston.
[114] Lindblom, C.E. (1968): *The Policy Making Process*. New Jersey: Prentice Hall. p. 44.

votues dhe nëpërmjet procesit zgjedhor, ata ndihmojnë në prodhimin e ndryshimeve themelore në politikat publike[115]. Qytetarët mund të votojnë çdo parti politike ose person të përfshirë në zgjedhje nëse nuk janë të kënaqur me programet e qeverive aktuale, keshtu ato mund të sjellin deri në ndërprerje të programeve politike duke u bazuar ne fuqinë e tyre votuese.

Qytetarët e rëndomtë me shkathtësi të madhe intelektuale mund të kenë ndikim të konsiderueshëm në çështjet dhe zgjedhjet politike, pra qeveritë nuk mund të ignorojne persona të tillë në çështjet politike për shkak të shkathësive të tyre intelektuale, mendimeve analitike dhe fakteve dhe të dhënave te tyre. Në këtë grup hyn edhe qytetarët të cilët me herët kanë qenë pjese e qeverisjes duke patur positat e tyre në të. Ata duke u bazuar ne eksperiencën e tyre në qeverisje, ata ndikojnë në proceset e politkbërjes duke u angazhuar në aktivitete politike dhe duke dorëzuar memorandume të ndryshme për çështjet politike. Ata gjithashtu artikulojnë propozimet e tyre politike nëpërmjet mediave te shkruara apo elektronike dhe nëpërmjet press konferencave[116].

2) Politikbëresit Zyrtarë

Sipas Andersonit, politikëbërësit zyrtarë janë ata të cilët posedojnë autoritet legal angazhohen në formulimin e politikave publike. Të involvuar në këtë kategori jane, ligjvënësit, ekzekutivi, Administratorët dhe gjyqsori. Secili prej tyre kryen përgjegjësitë e politikëbërjes në një mënyrë të ndryshme nga të tjerët. Ata janë aktorët qeverisës të cilët mbajnë pozita publike formale dhe zyra politike dhe shërbejnë si politikbërës aktual.

Sipas Andersonit[117] dhe Egonmwan[118] poltikbërësit zyrtarë ndahen në:

a) Politikbërësit kryesor; dhe
b) Politikëbërësit plotësues

Politikbërësit kryesorë janë të autorizuar me kushtetutë për t'u angazhuar në formulimin e politikave, pra angazhimi dhe detyrat e tyre rjedhin nga kushtetuta. Rjedhimisht ata nuk varen nga agencitë apo strukturat tjera të qeverisë në kryerjen e detyrave të tyre në politikbërje [119].

Politikbërësit plotësues- Keta presin që të marin autorizimin e tyre për politikbërje nga politikbërësit kryesor si Asambletë Kombëtare dhe nga to pritet që te jenë të pergjegjshëm ndaj

[115] Anderson, J.E. (1979): Public Policy-Making. New York, USA: Holt, Rinehart and Winston.
[116] Actors in Decision Making and Policy Process Olufemi O. POPOOLA, Ph.D February, 2016
[117] Anderson, J.E. (1979): Public Policy-Making. New York, USA: Holt, Rinehart and Winston
[118] Egonmwan, J.A. (1991): Public Policy Analysis: Concepts and Applications. Benin City: SMO Aka & Brothers Press
[119] Actors in Decision Making and Policy Process Olufemi O. POPOOLA, Ph.D February, 2016

interesave dhe kërkesave të asamblesë. Shembuj të politikëbërësve plotësues janë personat, agjencitë ose organet që kanë nevojë autorizim nga të tjerët në mënyrë që të veprojnë ashtu siç kërkohet nga të tjerët. Ata ngërthejnë ministri, departmente dhe agjenci tjera qeveritare që inicojnë dhe shtynë politikat për ato.

3.2 Shteti si aktor i vendimmarjes në politikat publike

Për të kuptuar rolin e shtetit si aktor në vendimmarjen e politikave publike do të mundohemi shkurt te sqarojmë nocionin e shtetit e cila në kuptimin e thjeshte paraqet një formë të shoqërimit njerëzor që dallohet nga grupet e tjera shoqërore për nga qëllimi i tij, vendosja e rendit dhe sigurisë; metodat e tij, ligjet dhe zbatimi i tyre; territorin e tij, zonën e juridiksionit ose kufijtë gjeografikë; dhe së fundi nga sovraniteti i saj[120]. Për Lokun, Ruson si dhe Hobsin, shteti pasqyron natyrën e qenieve njerëzore që e krijuan atë. Sipas Hobs "Gjendja natyrore" e njeriut, është egoist dhe konkurrues. Njeriu i nënshtrohet sundimit të shtetit si mjeti i vetëm i vetë-ruajtjes me të cilin ai mund t'i shpëtojë ciklit brutal të shkatërrimit të ndërsjellë që përndryshe është rezultat i kontaktit të tij me të tjerët. Nga kjo rjedh se shteti u krijua për të mbrojtur qytetarët e saj dhe roli i saj ne vendimmarje eshte i pakontestueshem. Roli i Shtetit në vendimmarje ekzekutohet nga institucionet e saja ekzekutive, legjislative dhe gjyqesore.

Roli i Eksekutivit si Aktor në Procesin e Politikbërjes.

Ekzekutivi përbëhet nga presidenti, kryeministri ose guvernatori, (sipas rastit), ministrave, këshilltarëve specialë, ndihmësve specialë, ndihmësve të lartë politikë dhe administratorëve. Përgjegjësia e tyre kryesore është të zbatojë politikat publike, të mbikëqyrë, koordinojë dhe menaxhojë ministritë, departamentet dhe agjencitë që janë të përfshira në zbatimin e politikave.

Roli Vendimmarës i Presidentit - Presidentët jane liderët e caktuar ekzekutivë si në regjimet presidenciale ashtu edhe në ato të përziera/gjysmë-presidenciale, dhe ata janë më shumë se figura te thejshta në sistemet parlamentare. Megjithatë, shkalla e përfshirjes dhe ndikimit tyre në hartimin e politikave ndryshon brenda regjimeve të ndryshme, gjithashtu duhet te permendur edhe mënyrën se si shtetet i kanë të organizuar mekanizmat e koordinimit dhe procedurave ndërmjet ekzekutivit dhe legjislatives. Në Republikën e Maqedonisë Veriore edhe pse pozita e Presidentit është kryesisht ceremoniale ku shumica e pushtetit i është dhënë Kryeministrit dhe Kuvendit, megjithate Ai është Komandandti i përgjithshëm i forcave të armatosura si dhe organi i parë në kryerjen e punëve të

[120] https://www.britannica.com/topic/state-sovereign-political-entity

jashtme të shtetit. [121] Presidenti i shtetit gjithashtu ka të Drejtën të vendos dhe shpall gjendje lufte ne shtet në qofftëse kuvendi nuk është në gjendje të mblidhet, në kushte të njejta ai poashtu mund te vendos dhe shpall gjendje të jashtëzakonshme. [122] Gjatë gjendjes së luftës, nëse Kuvendi nuk mund të mblidhet, Presidenti i Republikës mund të emërojë dhe shkarkoj Qeverinë, si dhe emëroj ose shkarkoj zyrtarë, zgjedhja e të cilëve është në sferën e kompetencave të Kuvendit.[123]

Roli Vendimmarës i Kryeministrit -Kryeministri është kryesuesi dhe kreu aktual i qeverisë, si dhe kreu i pushtetit ekzekutiv, në sistemet parlamentare dhe atyre të përziera. Në shumë sisteme, kryeministri emëron dhe shkarkon anëtarë të tjerë të kabinetit, si dhe emëron dhe shkarkon anëtarët e qeverisë. Kryeministri është anëtari kryesues dhe kryetar i kabinetit në shumicën e sistemeve[124]. Kryeministri është individi i caktuar për të mbikëqyrur shërbimin civil si dhe në sistemet presidenciale dhe në disa gjysmë presidenciale zbatimin e urdhërave të kreut të shtetit. Në Republikën e Maqedonisë Veriore kryeministri paraqet kreun e qeverisë dhe si i tillë mbikqyr rrjedhshërinë e punëve dhe realizimin e planprogrameve të qeverise. Edhe pse në kuptimin klasik te fjalës Kryeministri nuk ka ndonje rol të caktuar në vendimmarje ai perdor pozitën e vetë ndikues pasi që në Republikën e Maqedonisë Veriore në të shumtën e rasteve është edhe kryetari i partisë e cila ka fituar zgjedhjet parlamentare ai ndikon edhe në vendimmarje të politikave publike duke drejtuar annëtaret e partis në një kurs vetëm se të përcaktuar më parë me plan program.

Roli i Ligjvënësit si Aktor në Politikëbërje

Ligjvënësit janë anëtarët e parlamentit, si psh. Deputetët e Parlamentit te Republikës së Maqedonisë Veriore. Ata janë të autorizuarit nga kushtetuta e shtetit për inicim dhe formulim të politikave publike. Si ligjvënës të zgjedhur, ata përfaqësojnë interesat e komuniteteve të tyre nga zonat elektorale nga ato vijnë. Rrjedhimisht, nga ato pritet permbledhja e pikpamjeve, interesave, kerkesave dhe probleme te komuniteteve të tyre nga të cilët ata janë zgjedhur dhë përkthimi i tyre në propozime politke për legjislaturën. Propozime e tilla politike i nënshtrohen të gjitha proceseve legjislative të leximit, debatit dhe shqyrtimit nga të gjitha komisonet e përhershe përkatëse. Ligjvënësit nuk gjenerojnë dhe zhvillojnë propozime politike vetëm për komunitetet e tyre. Ata gjithashtu zhvillojnë draft politika nga kolegët e tyre ligjvënës dhe të atyre ekzekutiv.[125]

---

[121] https://en.wikipedia.org/wiki/President_of_North_Macedonia#cite_note-3
[122] Neni 124 dhe 125 I Kushtetutës së Republikës së Maqedonisë Veriore
[123] Neni 127 I Kushtetutës së Republikës së Maqedonisë Veriore
[124] https://cbgist.com/10-roles-of-a-prime-minister/
[125] Actors in Decision Making and Policy Process Olufemi O. POPOOLA, Ph.D February, 2016

Në realitet sot, ligjvënësit duket se praktikisht dhe në masë të madhe kanë hequr dorë nga përgjegjësia e tyre kushtetuese e krijimit të poltikave për ekzekutivin. Edhe Ikelegbe deklaron se ata nuk ushtrojnë me ndikim të konsiderueshëm në inicimin dhe formulimin e politikave publike[126]. Ata në të shumtën e rasteve, formalizojnë dhe legjitimojnë politikat vetëmse të përpiluara nga eksekutivi. Megjithatë, është e rëndësishme të theksohet se ligjvënësit janë ende aktivë në procesin e politikbërjes në dispensacionet e zhvilluara demokratike dhe se ata luajnë role të rëndësishme politike në sistemin presidencial të qeverisjes. Ata janë joaktivë ose janë bërë të tepërt në regjimet autoritare dhe totalitare.

Roli i Gjyqësorit si Aktor në Politikëbërje-

Gjyqësori përbëhet nga gjyqtarët dhe gjykatat. Përgjegjesia e tyre kushtetuese është interpretimi i kushtetutës dhe ligjeve si dhe gjykimi në konfliktet/mosmarveshjet ndërmejt individëve, grupeve, institucioneve dhe niveleve të qeverisjes. Sidoqëtejetë ajo nëpërmjet interpretimit të kushtetutës dhe ligjeve ajo kontribon ndjeshëm në procesin e politikërjes. Egomwan identifikon katër instrumente të cilat gjyqësuori i angazhon për të reaguar kundrejt politikave, e ata janë[127],:

1- Shqyrtimi Juridik
2- Interpretimi statutor i lëndëve gjyqësore
3- Formulimi i politikave ekonomike
4- Aktivizmi Juridik

Shqyrtimi Juridik: Kjo i referohet fuqisë se gjykatave të determinojnë kushtetutshmërinë e vendimeve të legjislativës dhe degëve të eksekutivit dhe deklarimit të tyre si jokushtetues dhe të pavlevshme nëqoftë se vendime të tilla shkelin kushtetutën.

Interpretimi statutor i lëndëve gjyqësore- Ky instrument i referohet fuqisë së gjykatës e cila përdoret në interpretimin dhe vendosjen e kuptimit të dispozitave kushtetuese të cilat kanë prirje për interpretime kontradiktore.

Rastet për çështje ekonomike- Kjo ka të bëjë me vendimët gjyqësore në lidhje me kontratat, pronësia mbi pronën dhe marrëdhënet punëdhënës-punonjës. Kur çështjet në lidhje me këto paraqiten para gjykatave/gjyqtarëve, vendimet e tyre mund të përkthehen si politikëbërje, ose ndryshim të politikave në tërësi.

[126] Ikelegbe, A.O. (2006): Public Policy Analysis. Concepts, Issues and Cases. Lagos: Imprint Services.
[127] Egonmwan, J.A. (1991): Public Policy Analysis: Concepts and Applications. Benin City: SMO Aka & Brothers Press.

Aktivizmi Juridik- Ky instrument i referohet rregullimit të aktiviteteve shoqërore dhe politike ne linjë me ndryshimin e kohës. Në këtë proces gjykatat specifikojnë qfarë qeveritë nuk mund të bejnë dhe qfar duhet të ndërmarin për të përmbushur detyrimet ligjore dhe kushtetuese. Rrjedhimisht, gjykatat mund të ndërhyjnë dhe të vendos në fusha si të drejtat individuale për shërbimet e mirëqenies sociale. Ajo gjithashtu mund të vendos në funksionimin e institucioneve publike si shkollat, kolegjet dhe universitetet.

Pra nëpërmjet këtyre instrumentve gjyqësori ngren qështjen e intervenimit gjyqësor e cila mundet jovetëm të modifikojë politikat por edhe të ridrejtojë politikat dhe veprimet si dhe të udhëheq me zbatimin e veprimeve. [128]

3.3 Faktorët e ndikimit në prcesin e vendimmarrjes

Në krahasim me procesin e vendimmarjes në biznesi privat, vanedimarja në institucionet shtetrore të cilat merren me inicimin, formulimin dhe vendosjen e politikave publike është me komplekse dhe ndikohen nga shumë faktorë të ndryshëm. Kjo në vete ngerthen shumë biznese, grupe të interesit si dhe individë te cilët bashkpunojnë për të ndikuar tek politikbëresit për të vendosur në interes të tyre. Taktikat e tyre te ndikimit mund të përfshijnë lobimin, ndikim ne mendimin e publikut, përpjekja në ndikim tek mbështetësit dhe oponentët, mobiliz të masës dhe aleatëve për ndonjë ceshtje të caktuar etj.. Edhe pse ndikimi i individëve, nuk mund të anashkalohet faktorët kryesor në procesin e vendimmarjes në politkat publike llogariten[129]:

- Opinioni Publik,
- Kushtet Ekonomike,
- Zhvillimi dhe ndryshimi i teknologjisë
- Grupet e Interesit, dhe
- Shoqatat e biznesit

Opinioni Publik- Prioritetet publike dhe opinioni i saj kanë ndikim të fortë në vendimmarje. Në ditët e sodit relevante për qëndrueshmërinë së biznesit është ritja e vazhduesme e shqetësimeve publike reth ambientit, cmimeve të furnizimit energjetik dhe ndryshimi i klimës globale. Kjo po ndikon në politikën

[128] Actors in Decision Making and Policy Process Olufemi O. POPOOLA, Ph.D February, 2016
[129] https://saylordotorg.github.io/text_the-sustainable-business-case-book/s07-01-factors-that-influence-public-

publike përmes politikave zgjedhore, tubimeve të qytetarëve dhe veprimeve që prekin vendimmarrësit qeveritarë.[130]

Kushtet Ekonomike- gjithashtu ndikojnë ndjeshëm ne ambientin politik si dhe kontekstin e operimt të bizneseve. Për shembull recesioni i madh që ka ndodhur ne fund te dekadës së parë te shekullit njëzet riti interesin dhe mbështetjen në investimet publike dhe stimujve për krijim e vendeve të reja të punës.

Zhvillimi dhe ndryshimi i teknologjisë- Zhvillimet teknologjike shpeshherë të motivuara nga tregu dhe mundësive të biznesit gjithashtu ndikojnë në politikat publike. Derisa zhvillimi i teknologjisë është i pandalshëm rjedhimisht kjo në mënyrë indirekte ndikon në politikat duke i ndryshuar ato në bazë të inovacioneve teknologjike. Teknologjite e reja me kosto të ulët dhe leht të përdorshëm mund të ngrisin mbështetjen publike për politika të cilat promovojnë energjinë e ripërtritshme dhe efikasitetin konsumimit energjetik në zvoglimin e dëmit të shkatuar në ambientin jetësor.

Grupet e Interesit- Grupet e interesit ngërthejnë shoqatat tregtare, organizatat profesionale, sindikatat e punëtorëve, mbrojtësit e ambientit jetësor, dhe grupet shoqërore të orientura per ndonjë cështje dhe lobim. Individët dhe bizneset gjithashtu organizohen ne shoqëri dhe grupe të interesit për shkaqe të tjera nga ajo që duan të ndikojnë tek qeveria. Kjo përfshin përpjekjet promovuese dhe edukative, për të mbështetur aktivitete specifike që janë të rëndësishme për anëtarët (si p.sh. pastrimi dhe ruajtja e shtigjeve të vrapimit), dhe për t'u ofruar anëtarëve përfitime të zgjedhura (të tilla si aksesi në shtigje të pastruara). Grupet e interesit mbrojnë politikat publike që u shërbejnë interesave të anëtarëve të tyre dhe më tej misionit të organizatave të tyre (p.sh. grupet e interesit mjedisor që mbështesin legjislacionin për të përmirësuar cilësinë e ajrit duke reduktuar emetimet e karbonit).

Shoqatat e biznesit- Përpjekjet e biznesit për të ndikuar në politikën publike dhe qeverinë përfshijnë jo vetëm përpjekjet individuale të kompanive, por edhe të shoqatave të biznesit. Këto shoqata veprojnë kolektivisht për të promovuar politikat publike në interesin më të mirë të biznesit në përgjithësi dhe gjithashtu në interes të industrive specifike. Shembuj të këtyre shoqatave në Republikën e Maqedonisë së Veriut janë odat ekonomike te cilat mbrojnë interesat bizneseve dhe ndikojnë ne politikat publike.

[130] https://saylordotorg.github.io/text_the-sustainable-business-case-book/s07-01-factors-that-influence-public

3.4 Politika e jashtme e Maqedonisë dhe procesi i vendimmarrjes

Në aspektin e politikës së jashtme Republika e Maqedonisë Veriut nga pamvarsimi e deri në ditët e sotme eshtë duke u ballafaquar me probleme të ndryshme si në aspektin e përcaktimit të kursit të saj në integrimin drejt Unionin Europian dhe NATO poashtu edhe në tejkalimin e krizave me shtetet përreth sa i përket pranimit të emrit të saj poashtu edhe njohjen e identitetit dhe gjuhës Maqedonase. Në fillim të rugëtimit të saj drejt aderimit në organizatat nderkombëtare ajo hasi ne bojkotin e Greqis e cila nuk njihte emrin e shtetit dhe ndikoi në parnimin e Maqedonisë nën ombrellen e Kombeve të bashkuara me emrin ish-Republika Jugosllave e Maqedonisë. Tejkalimi i krizës së Emrit Maqedonisë i kushtoi njëzet e Shtatëvjet turbulenca në kursin e saj drejt adderimt në NATO dhe BE, ndryshimin e Flamurit dhe Emrit të saj, pasi që marveshja ndërmjet saj dhe Greqis u arrit në qershor te vitit 2018 me angazhimin intenziv të qeveris së vendit, të asaj të shtetit fqinj të ndikuar edhe nga shtytja e Faktori ndërkombëtar. Marveshja ndërmjet Greqis dhe Maqedonis hapi rrugën dhe ajo u be Anëtare e plotë e NATO's në Mars të vitit 2020 si dhe BE-ja vendosi për të nisur bisedimet për aderimin e Maqedonisë ne Bashkimin Europian. Në ndryshim nga vlerësimi i përgjithshëm i arritjeve në politikën së jashtme, vlerësimet për reformat e saj janë nga më të ndryshmet. Rezultati i përgjithshëm i demokracisë së vendit është përmirësuar në rënditjen globale të përpiluar nga Freedom House. Pavarsia e Mediave, Shoqërive civile si dhe konkurenca zgjedhore është permirësuar gjithashtu sipas ketyre vlerësimeve[131]. Pas tejkalimit të krizës së emrit Maqedonia u ballafaqua edhe me nje pengesë tjetër nga Bullgaria sa i perket identitetit dhe gjuhës Maqedonase. Edhe pas të gjitha përpjekjeve për të arritur një marrëveshje të pranueshme për te dyja palët Bullgaria megjithatë ka refuzuar të njohë ekzistencën e një kombi maqedonas të veçantë etnik dhe të një gjuhe maqedonase në veçanti. Ajo argumenton se maqedonasit etnikë janë një nëngrup i kombit bullgar dhe se gjuha maqedonase është një dialekt bullgar.

Është e rëndësishme të ceket edhe roli i Maqedonisë ne tejkalimin e krizës Kosovare të cilën ajo e menagjoi në menyrë shum të mirrë pasi që dihet se në fillim të vitit 1999 situata në Maqedoni dhe regjion mund të përshkruhej si një fazë e perplasjeve ndërmjet diplomacisë parandaluese dhe parandalimitt të diplomacisë[132]. Ajo edhe pse në thelb nuk mirpriti trupat e NATO's në teritorin e saj, pasiqë ajo nënkuptonte mbështetjen e grupeve që luftonin kundër shtetit Sërb, por nuk kishte cka te bënte pasi që u kap në një situatë ku paralamnti dhe qeverija e re ende nuk ishin konsoliduar pas zgjedhjeve të fundit. Lejimi i Trupave të NATO's të stacionohen në teritorin e saj i dha Maqedonisë nje

[131] https://sgp.fas.org/crs/row/R45739.pdf
[132] The Impact of the Kosovo Conflict on Macedonia: Between the Hammer and the Anvil Prof. Dr. Biljana VANKOVSKA

pasqyrim pozitiv në polotikën e saj të jashtme dhe e ndihmoi atë drejt aspiratave të saj në integrimin drejt BE dhe NATO.

Aktorët kryesor të politikës së jashtme janë përafërshisht të njejtë në të gjitha vendet, vetëm se ndryshon rroli dhe funkisoni i tyre në vendet/shtetet përkatëse. Sipas rolit dhe rëndësisë në krijimin dhe zbatimin e politikës së jashtme aktorët kryesor mund të radhiten si më poshtë:

- Presidenti i shtetit,
- Qeverija, kabineti, presidiumi ose pushteti ekzekutiv,
- Ministria e Punëve të Jashtme, Ajo e Mbrojtjes, Financave dhe ministritë tjera,
- Pushteti Legjislativ (Asambleja Kombëtare, Parlamenti, Senati)
- Shërbimi diplomatik

Këto institucione apo organe shtetrore janë pjesmarrese permanente në vendimmarjen dhe realizimin e aksioneve konkrete në arenën ndërkombëtare[133].

Sa i përket vendimmarjes në politikën e jashtme të Republikës së Maqedonisë mund të thuhet se përpilimi i propozimligjeve sa i përket vendimeve të cilat tangojnë politikën e jashtme te vendit mund të bëhen nga drejtori të caktuara në Ministrinë e Puneve te Jashtme të Maqedonisë dhe nga Ministritë tjera, nga Grupet Parlamentare, Presidenti i Shtetit, etc., por është Komisioni për Sistemin Politik ajo e cila shqyrton propozimet për miratimin e ligjeve, projekt-ligjeve, propozim-ligjeve dhe rregulloreve të tjera dhe akte të përgjithshme nga fusha e sistemit politik, si dhe çështje në lidhje me zbatimin e politikës së zbatimit të ligjit, rregulloret dhe aktet e tjera të Kuvendit dhe Qeverisë nga fusha e punëve të jashtme, mbrojtjes dhe sigurisë dhe i propozon Qeverisë mendime adekuate për çështjet nga këto fusha[134]. Vendimet e qeverisë në politikën e jashtme të shtetit legjitimohen me votim parlamentar te atyre vendimeve/marveshjeve si dhe inkorporimi i ketyre marveshjeve ne sistemin ligjor të shtetit.

[133] Politika dhe Politikat Publike, Jonuz Abdullai, fq 151
[134] https://vlada.mk/node/26479?ln=sq

3.5 Ndihma e faktorit ndërkombëtar në krijimin dhe zbatimin e politikave publike.

Në shtetet e reja, shtetet në tranzicion, shtetet me turbulenca politike brenda saj dhe shtetet e varfra asistenca e faktorit ndërkombëtar në krijimin dhe zabtimin e politikave publike është shumë e mirseardhur. Duke marr parasysh se shtetet te cilat ballafaqohen me kushtet e lartpërmendura, nuk kane kapacitete financiare, kuadro apo pervojë në ketë drejtim faktori ndërkombëtar luan një rol të rëndësishëm në kapërcimin e sfidave të ndryshme. Si shembull mund të marrim Republikën e Kosovës e cila gjatë shtetformit u ndihmua shumë nga faktori ndërkombëtar nëpërmjet UNMIK'ut, OSBE'së dhe USAID'it.

Duke marr parasysh situatën të cilën e kaloi Kosova, para dhe pas luftës, si dhe sfidat të cilat i ka kaluar përgjatë një rrugëtimi të vështirë, kjo organizatë (UNMIK-u) ka arritur që të ndihomoj në krijimin dhe instalimin e Institucioneve të reja të Kosovës. U formua qeveria me ministritë përkatëse, publikoi udhëzime administrative dhe rregullore të fushave të ndryshime që kanë të bëjnë me çështje të drejtësisë, ekonomisë, sociale, administratë publike etj. U lëshuan dokumentet e para të udhëtimit (në mungesë të pasaportave shtetërore) me një afat dy vjeçar. UNMIK-u me sukses ka themeluar shërvimin e ri policor të Kosovës. Ky është një nga sukseset qe i ka arritur kjo organizatë he duhet të njihet si e tillë. Edhe pse kishte skeptik nga agjenci të ndryshme të cilët nuk besonin në suksesin e shërbimit të policor të Kosovës, nuk duhet te harrojmë që ky shërbim është i ri dhe është formuar nga zero dhe se nuk mund të pritet 100 për qind profesionalizëm[135].

Në Kosovë me ndihmën e USAID-it dhe duke filluar nga baza e ulët, përparime të mëdha janë arritur në vendosjen e politikave të reja ekonomike dhe fiskale, për të përgatitur skenën për tranzicion nga ekonomia e komanduar në atë të tregut. Sistemet buxhetore dhe tatimore si dhe sistemi gjithëpërfshirës pensional u krijuan dhe u funksionalizuan. U krijua sistemi modern bankar, u themelua Banka Qendrore dhe u vendosën kapacitetet për mbikëqyrje bankare[136]. USAID-i themeloi një bankë komerciale, Bankën Amerikane të Kosovës, për të ndihmuar investimet, për të shtuar qasjen në financa dhe për të krijuar punësim (u dhanë kreditë me vlerë 64.5 milionë $ për zhvillim të biznesit, gjë që rezultoi në 11.000 vende të reja pune). Një vit e gjysmë më vonë USAID-i ia shiti ndërmarrjen e suksesshme Bankës Raiffeisen të Austrisë, dhe të ardhurat nga shitja iu derdhën fondit të bursave (Fondi Kosovaro-Amerikan i Arsimit KAEF) që i mundëson banorëve të Kosovës të kryejnë studimet post-diplomike në Shtetet e Bashkuara. U përforcua kapaciteti kryesor i Ministrisë së Financave. U instaluan proceset moderne të buxhetit dhe të thesarit, me sistem efikas e transparent për menaxhim elektronik

[135] Organizatat Ndërkombëtar dhe roli i tyrr ne shtet ndërtimin e Kosovës, Diana Gashi, 6,2011
[136] Kosovë: 20014-2018 Strategjia e Bshkëpunim për zhvillimin e vendit

financiar që mundëson kreditim direkt të të gjitha pagesave qeveritare. U themelua administrata tatimore (1.2 milionë $ tatime të vjela që nga janari i vitit 2012). U vendos korniza ligjore bërthamë për ekonomi funksionale të tregut. Së bashku, këto institucione të reja ekonomike, këto korniza rregullative dhe sisteme financiare, i kontribuan rimëkëmbjes pas konfliktit dhe ofrojnë perspektivë për revitalizim të vazhdueshëm ekonomik. U realizuan përmirësimet fillestare të institucioneve që punojnë me energji. Dhe çka është më e rëndësishmja, privatizimi i cilit pritet të bëhet së shpejti i sistemit të distribucionit të energjisë është mundësuar nëpërmjet asistencës intensive të USAID-it. Që nga viti 2010, USAID-i në partneritet me Qeverinë e Kosovës ka reformuar sistemin arsimor të klasave 1-9 që përmirëson aftësitë e nxënësve dhe shton mundësinë e punësimit, një intervenim që në përgjithësi kuptohet si përmirësim i tregut të punës. USAID-i gjithashtu ka ndërtuar apo rehabilituar një numër të madh të infrastrukturës së komunitetit, siç janë shkollat (dhe kështu ka reduktuar punën në ndërrime), spitale dhe klinika shëndetësore, sisteme ujësjellësi dhe rrugë[137].

Sa i përket rastit të intervenimit të faktorit ndërkombëtar në konfliktin e vitit 2001 të ndodhur në Republikën e Maqedonisë Veriore ndodhi për shkak se palët në konflikt nuk kishin vizion të qartë dhe fuqi që të përballen me situatën në vend, Bashkësia ndërkombëtare ishte e detyruar që në mënyrë direkte të involvohet për zgjidhjen e konfliktit.

Nën trysninë e Bashkësisë ndërkombëtare (BE-së, SHBA-së dhe NATO-s) u formua Qeveria e koalicionit të gjerë, e përbërë nga katër partitë më të mëdha politike te maqedonasit (VMRO-DPMNE dhe LSDM) dhe shqiptarët (PDSH dhe PPD). Qeveria funksiononte në mënyrë kaotike dhe të pakoordinuar dhe nuk arriti 'ti jepte fund konfliktit. Bashkësia ndërkombëtare, përmes përfaqësuesve të saj F. Leotar dhe Xh. Perdju, i detyroi autoritetet vendase që të ulen në tryezën e rrumbullakët dhe të nënshkruajnë Marrëveshjen kornizë të Ohrit, e cila i dha fund konfliktit të armatosur në Maqedoni[138].

Në këtë kohë, faktorët ndërkombëtarë kishin rrolin e arbitrit duke u munduar që të gjejnë një zgjidhje të përbashkët për të pamundësuar eskalimin e situatës – luftës qytetare në Maqedoni. Nën shtypjen e tyre, me qëllim të zgjidhjes së konfliktit, në vend u formua Qeveria e koalicionit të gjerë, në të cilën, përveç partive aktuale merrnin pjesë edhe LSDM-ja dhe PPD-ja. Bashkësia ndërkombëtare pandërprerë dërgonte përfaqësuesit e vetë politik si ndërmjetësues. Njëri prej tyre ishte përfaqësues i

[137] Kosovë: 20014-2018 Strategjia e Bshkëpunim për zhvillimin e vendit
[138] https://sq.wikipedia.org/wiki/Lufta_e_vitit_2001_në_Maqedoni

lartë i BE-së, Havier Solana, i cili bënte shtypje permanente ndaj strukturave politike maqedonase. Si rezultat i saj erdhi deri te nënshkrimi i marrëveshjes kornizë të Ohrit me 13 gusht 2001[139].

3.6 Procesi i vendimmarrjes gjatë krizës në shtet

Sikurse dihet gjatë krizave është shumë e rendësishme kapaciteti i shtetit për vendimmarje efektif dhe të shpejtë, kjo nuk është e rëndësishme vetëm për shkak të kohës së limituar por gjithashtu edhe për shkak të asaj sekrizat janë të paparashikueshme dhe ndikon në një pjesë te madhe të popullatës.[140] Nëse vendimmarrja politike nuk organizohet mirë, kjo ndikon në aftësinë e përfaqësuesve të zgjedhur, partive politike dhe qeverive për ti'u përgjigjur krizës në menyrë efective.

Eshtë mir të përmednet se bota nga viti 2020 hyri në krizën e Pandemis Covid-19 e cila shkaktoi një tendosje të rëndë në sistemet shëndetësore, duke paraqitur njëkohësisht një sfidë sociale, ekonomike, ligjore, politike dhe rregullatore[141]. Vendimet se si t'i përgjigjen pandemisë, ligjet dhe masat më të përshtatshme për të kufizuar rrezikun dhe infeksionin u vendosën kryesisht, nëse jo ekskluzivisht, nga autoritetet ekzekutive kombëtare, shpesh në dëm dhe përjashtim të legjislativit. Në qendër të kësaj emergjence komplekse, policentrike dhe të shumëanshme ishin dy pyetje kyçe: 1) kush duhet të jetë vendimmarrësi dominues; dhe 2) si duhet të merren vendimet.

Në demokraci, mund të thuhet se shpërndarja e burimeve të pakta shtetërore – veçanërisht shërbimeve shëndetësore dhe mbështetja fiskale – duhet të vendosen nga të zgjedhurit, përgjegjësia e të cilëve për këto vendime është para elektoratit[142]. Vlen të theksohet se edhe në Republikën e Maqedonis Veriore gjatë kësaj periudhe u shpall gjendje e jashtzakonshme dhe Situata u Menaxhua nga vet ekzekutivi në bashkpunim me Institutin Për shëndet Publik. Ata ndjekën edhe udhezimet e organizatës botërore të shëndetit e cila u angazhua që të jep perkrahje shteteve në situatën e krijuar.

Poashtu e rëndësishme është të përmendet edhe kriza e konfliktit të vitit 2001 në Republiken e Maqedonisë Veriore (atekohë Republika e Maqedonisë). Pasi që qeveria e atëhershme nuk kishte kapacitet për tiu pergjigjur sfidave dhe me trysnin e faktorit ndërkombëtar u krijua Qeveria e Zgjeruar e përberë nga katër partit më te mëdha të vendit në atë kohe, dy Maqedonase VMRO-DPMNE dhe SDSM,

---

[139] https://sq.wikipedia.org/wiki/Lufta_e_vitit_2001_në_Maqedoni
[140] A PRACTICAL TOOLKIT FOR POLITICIANS DURING THE COVID-19 PANDEMIC, NATIONAL DEMOCRATIC INSTITUTE
[141] https://lexatlas-c19.org/decision-makers-in-times-of-crisis/
[142] https://lexatlas-c19.org/decision-makers-in-times-of-crisis/

si de dy parti Shqiptare PPD dhe PDSH. Kjo Qeveri Menaxhoi me konfliktin gjatë së cilës palët ishin në negociata intensive dhe arriten një marveshje e cila do ti permbushte kërkesat e palëve në konflikt.

3.7 Roli i presidentit të shtetit gjatë kohës së konfliktit 2001 në Maqedoni dhe ndikimi i faktorit ndërkombëtar

Nga panvarsimi i Maqedonisë nga Federata Socialiste Jugoslave në vitin 1991, shqiptarët të cilit e përbëjnë etnikumin e dyt më të madh në Republikë shprehnin pakënaqësinë e tyre rreth të drejtave të tyre për shkollim, përfaqësim të drejtë nëpër institucione dhe organe shtetrore dhe publike si dhe përdorimin e lirshëm të simboleve kombëtare. Brutaiteti i shprehur i forcave te rendit në vend kundrejt popullsisë shqiptere në rastet e Ladorishtit, Univeristetit të Tetovës, Bitpazarit, Gostivarit e shumë të tjera solli në mosbesimin e shqiptarëve kundrejt forcave të rendit dhe Qeverisë së Maqedonase pasi kjo e fundit shihte shqiptarët si qytetar të rendit të dytë dhe mundohej cdo her të mbuloj faktet dhe të arsyetoj përdorimin e forcës nga ana e institucioneve të rendit. Pas përfundimit të konfliktit të Armatosur në Kosovë, Shqiptarët e Maqedonisë konkluduan se kryengritja ndaj shtetit Maqedonas ishte e vetmja mundesi për sigurimin e të drejtave të tyre pasi që kokfortësija e pushtetit Maqedonas nuk mund ti pranonte kërkesat legjitime të shqiptarëve për barazi në vend. Konflikti filloi në fshatin Teracë me granatimin e stacionit policor, që të vazhdojë pastaj në fshatin Tanushë, rrethina e Shkupit, dikur kah mesi i shkurtit të vitit 2001 dhe së shpejti u zgjerua edhe në fshatrat e Tetovës, në disa pjesë të qytetit, në rajonin e Lipkovës, rrethina e Kumanovës dhe në disa fshatra të Shkupit (Haraçinë, Radushë dhe Luboten)[143].

Papjekuria e Qeverisë së atëhershme Maqedonase për të menaxhuar krizën si dhe mospasja e interesit për të patur dialog mes tyre dhe faktorit shqiptar për të aritur një marveshje rrezulltoi në ngritjen e presionit ndërkombëtar për krijimin e një qeverie të gjërë në të cilën do te mernin pjesë katër subjektet më të mëdhej politik të asaj kohe, dy Maqedonas VMRO-DPMNE dhe SDSM si dhe dy Shqiptar PDSH dhe PPD. Eshtë e vendit të theksohet se pas krijimit të qeverisë së gjerë ishte Presidenti i shtetit Maqedonas ai i cili mundohej të angazhonte edhe më shumë faktorin ndërkombëtar ne kalimin e krizës dhe aritjen e paqes në vend. Edhe përkundër faktit se ai nuk gëzonte mbeshtetjen e partisë së tij amë në idet e tija për marrveshje diplomatike ide të cilët binin ndesh me liderin e partis VMRO-DPMNE i cili mundohej qe konflikti rë zgjidhej me forcë duke u munduar të shpall gjendje lufte dhe të fus ushtrinë.

[143] https://in7.tv/2020/08/13/si-erdhi-deri-tek-marreveshja-kornize-e-ohrit/

Angazhimi dhe marja e përgjegjësisë nga ana e Presidentit Trajkovski për arritjen e paqes përmes negociatave u vlerësua edhe nga Colin Powdel dhe qeveria Amerikane të cilët iu pergjigjën kërkesës së Maqedonisë me 14 Qershor, për të ndihmuar t'i jepet fund konfliktit[144]. Angazhimi i dhe presioni i faktorit ndërkombëtar në përfundimin e konfliktit ndërmjet të dyja palëve ishte kyc. Nga fillimi i konfliktit Robert Frowick i emëruari special i OSBE-së për Maqedoni u angazhua për tejkalimin e krizës duke propozuar dialogun si mundësi të vetme. Ai poashtu ishte personi i cili prezantoi Presidentit kërkesat e Ushtris Clirimtare të dala nga Marveshja e Prizrenit marveshje e cila duhej ti hapte rrugën një zgjidhjeje politike. Pas refuzimit të këtyre kërkesave nga pala Maqedonase SHBA dhe Bashkimi Europjan a panë të udhës të dërgonin përfaqësuesit e tyre special për zgjidhjen e konfliktit[145]. Falë presionit ndërkombëtar dhe angazhimit të të derguarve special të SHBA dhe BE u arrit marveshja Korniz e Ohrit e cila vulosi perfundimin e konfliktit disa mujor në vend.

[144] Dhjetë vite nga Marrëveshja Kornizë e Ohrit A funksionon Maqedonia si shtet multietnik? Tetovë 2011, Fq 26
[145] https://prizrenpress.com/13-vite-nga-marreveshja-ohrit/

Kapitulli IV Procesi i vendimmarjes dhe Rendi i ri botëror

4.1 Koncepti i rendit në politikën botërore

Sa i përket Nocionit të rendit ajo nënkupton që një sërë gjërash përmbajnë disa parime të dallueshme, më konkretisht, një model që çon në një rezultat të veçantë, një rregullim i jetës shoqërore që promovon qëllime ose vlera të caktuara. David Lake, Lisa Martin dhe Tomas Ris definojnë "rendin" si marrëdhënie të modeluara ose të strukturuara ndërmjet njësive[146].

Për të arritur rendin Hadley Bull identifikon tre qëllime themelore dhe unifikuese shoqërore të cilat shoqëritë kërkojnë ti sigurojne

1) se jeta në një farë mase do të jetë e sigurt nga dhuna që rezulton me vdekje ose lëndim trupor,
2) se premtimet pasi të bëhen do të mbahen, dhe marrëveshjet një herë po të ndërmerren ata do të realizohen.
3) zotërimi i gjërave do të mbetet i qëndrueshëm në një farë mase dhe nuk do t'i nënshtrohet sfidave që janë konstante dhe pa kufi[147].

Këto synime janë elementare në atë që krijojnë një "shoqëri". Ato janë primare për shkak se qëllimet tjera presupozojnë realizimin e këtyre; Ato janë universale në atë që të gjitha shoqëritë i marrin parasysh. Këto synime nuk janë primare ose të detyrueshme dhe ato janë gjithashtu të pavarura nga rregullat dhe janë të vlefshme sepse i japin parashikueshmëri jetës njerëzore. Bull argumenton se rendi është pjesë e të dhënave historike në marrëdhëniet ndërkombëtare: shtetet moderne kanë formuar dhe vazhdojnë të formonë jo vetëm sistemin ndërkomëtar por edhte shoqërinë ndërkombëtare.

Ai gjithashtu në librin e tij titulluar "Shoqërija Anarkike: Studimi i rendit në politikën botërore" kërkon të gjej përgjigjet e tre pyetjeve 1) cfar paraqet rendi në politikën botërore, 2) si mirmbahet rendi dhe sistemet brenda shteteve sovrane të kohës?, dhe 3) A i ofron sistemi shteteve sovrane një rrugë të qëndrueshme rendit botëror. Elementet bazike të qasjes së tij drejt këtij subjekti janë: Pik së pari ai

[146] Lake, David A.; Martin, Lisa L.; Risse, Thomas (2021). "Challenges to the Liberal Order: Reflections on International Organization". International Organization. 75 (2): 225–257
[147] Hedley Bull, The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics, London: Macmillan, 1977

ishte i shqetësuar vetëm me nje lement të rendin në poltikën botërore ate të rendit. Rendi sipas tij ishte një qualitet të cilën politika ndërkombëtare mundet ta ketë ose jo në vete. Së dyti, rendi përkufizohet si një situatë ose gjendje aktuale ose e mundshme e punëve shtetërore, dhe jo si vlërë synim apo objektiv. Së treti, ai e kufizon hetimin etij në problemet e qëndryeshme të strukturës politike njerëzore ose institucionale dhe i shmanget shqyrtimit të çështjeve thelbësore në politikën botërore. Dhe së Katërti, në qasjen e tij ndaj rendit ai nuk e vendos theksin e tij primar në të drejtën ndërkombëtare ose organizatat ndërkombëtare pasi që rendi ekziston si panvarur nga kta dy.

Ndërsa sa i përket Rendit ndëkombëtar ajo nga Majkëll Barnet definohet si "modele të marrëdhënieve dhe veprimeve" që rrjedhin dhe mirmbahen nga rregullat, institucionet, ligjet dhe normat[148]. Rendi ndërkombëtare në vete ngërthen te dy komponentët ate social dhe ate material, kurse legjitimiteti është esencial në rendet politike[149]. Brenda sistemit të marëdhënieve ndërkombëtare statusi i rendit mirmbahet nga dy lloje mekanizmash: të organizuzara dhe elementare. Në këtë kontekst mekanizmi për mirmbajtjen e rendit mund të ndahet jo vetëm sipas shkallës së organizimit por edhe sipas përmbajtjes. Nga ky këndvështrim dallohen mekanizmat e më poshtëm të rendit ndërkombëtar: Ato institucional, Regullator-Ligjor, Ekonomik, politik-ushtarak, kulturor-ideologjik dhe informativ[150].

1- **Institucional:** Nëse marim parasysh dobësinë e centralizimit të sistemit ndërkombëtar ajo nuk duhet te duhet te ekzagjërohet, e njejta është e degraduar dekadave të fundit dhe në pah vjen ndikimi në ritje i Organizatave të ndryshme Ndërkombëtare. P. Kennedy në këtë drejtim thekson "Institucionet ndërkombëtare janë në gjendje të mobilizojnë burime të mjaftueshme politike për furnizimin e zbatimit mbikombëtar, duke kapërcyer në të njëjtën kohë kufizimet e vendosura nga anarkia"[151].

   L. Miller gjithashtu nuk pajtohet me idenë e anarkis komplete të strukturave të orgazniatave ndërkombëtare, dhe pamundisnë e tyre pë organizimin e activiteteve ndërkombëtare. Megjithatë ai shton se efektiviteti i tyre mvaret nga situatat specifike. Në të

[148] Barnett, Michael (2021). "International Progress, International Order, and the Liberal International Order". The Chinese Journal of International Politics. 14 (1): 1–22

[149] Martha Finnemore (2009). "Legitimacy, Hypocrisy, and the Social Structure of Unipolarity: Why Being a Unipole Isn't All It's Cracked Up to Be". World Politics. 61 (1): 58–85

[150] International Order Maintenance Mechanisms in the Contemporary System of International Relations, Igor Makhram Aali Nabi, Ivan Franko National University of Lviv, 2014

[151] P. Kennedy, The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000, New York 1998, p. 87

vërtetë organizatat ndërkombëtare kane shprehur efektivitetin e tyre në zbatimin e sanksioneve kundër vendeve të cilët shkelin të drejtën ndërkombëtare[152] .

2- **Regullator-Ligjor**: Rendi ndërkombëtar Ligjor është pregaditur si e drejta ndërkombëtare. Ky është një grup parimesh dhe rregullash të së drejtës kontraktore dhe zakonore që paraqesin një kompleks juridik të komplikuar, objekt i së cilës janë marrëdhëniet ndërshtetëror dhe brenda shtetërore. Megjithatë rregullat e të drejtës ndërkombëtare aplikohen vetëm neqoftëse shtetet sovrane pajtohen me the shprehin gadishmëri pe ti'u bindur atyre. Ky fakt në mënyrë te ndjeshme ul efektivitetin e zbatimit të saj në botë dhe çon nëdrejt faktit se vetë një pjesë e vogël e regullativave të drejtës ndërkombëtare gjen applikim universal[153].

3- **Ekonomik**- Vlera e e faktorëve ekonomik në marëdhëniet ndërkombëtare në pergjithësi dhe në fushën e mirmbajtjes së rendit në vecanti është në ritje. Përforcimi i lidhjeve economike, krijimi i regjimeve ndërkomëtare të cilat rregullojn rregullat e tregtisë, promovojnë rendin e marrëdhënieve ndërkombëtare dhe krijojn interesim për të ndjekur rregullat dhe detyrimet e aktorvëve të sistemit ndërkombëtar. Keshtuqë integrimi ekonomik ndhodh jo vetëm në nivel kombëtar por edhe në nivel të korporatave. Formimi i një praktike të vetme biznesi brenda ekonomisë globale sjell mekanizmin e rregullimit ekonomik të sistemit ndërkombëtar në ballë në mes të mjeteve tjera të ndërtimit të rendit[154].

4- **Politik-Ushtarak**- Forcat e Armatosura janë mjete të cilat gjithashtu përdoren për mirmbajtjen ose ripërtrirjen mardhënieve nga shtetet në vecanti por edhe nga koalicionet. Megjithatë, ruajtja e paqes dhe stabilitetit në rajone të caktuara nga njësitë ushtarake mund të vendoset sipas mandatit të organizatave globale, rajonale ose ndërkombëtare (missione të tilla paqëruajtëse si në Somali, Burundi, Timorin Lindor, Libanin Jugor në vitet 1990-2000, ose si ato të NATO's ne Kosovë dhe Bosnje). Në dekatat e fundit janë shpeshtuar intervenimet ndërkombëtare me qëllim mirmbajtjen e rendit[155].

5- **Kulturor dhe Ideologjik**- Aritja e kosenzusit internacional ndërmjet shteteve në vlerat fundamentale sigurisht do të kontribuojë në respektimin e disa rregullave dhe regulloreve në marëdhëniet ndërmjet subjekteve të politikës ndërkombëtare. Përfaqësuesit e lëvizjeve të ndryshme ideologjike politike kanë idetë e tyre për vlerat që mund të sjellin rendin ndërkombëtar. Për shembull, mbështetësit e ideologjisë marksiste leniniste pretendojnë se

[152] L.H. Miller, Global Order: Values and Power in International Politics, Westview 1985, p. 59
[153] International Order Maintenance Mechanisms in the Contemporary System of International Relations, Igor Makhram Aali Nabi, Ivan Franko National University of Lviv, 2014
[154] A. Libmann, A Corporate Model of Regional Economic Integration, Moscow 2007, No. 3, p. 17
[155] A. Etzyoni, From Empire to Community: A New Approach of International Relations, Moscow 2004, p. 29

arritja tek rendi i botës ishte i mundur vetëm pas një fitoreje globale të komunizmit[156]. Ata të forcave Liberal Demokratike besojnë se rendi ndërkombëtar duhet bazuar ne vlerat liberale.

6- **Informative**- Është e qartë se në kontekstin e globalizimit ruajtja e rendit në botë është e pamundur pa shkëmbimin e vazhdueshëm të informacioneve midis elementeve të sistemit ndërkombëtar. Sot rrjeti informativ global shëndrohet në mjet "drejtimit" të marrëdhënieve ndërkombëtare dhe organizimit të hapësirës politike. Densiteti, shpejtësia dhe disponimi i rrjedhe moderne të informatave sigurojnë që komunikimi individëve të politikave ndërkombëtare të jetë më i lehtë dhe siguron marrjen e shpejtë të informatave rreth situatave të krijuara në regjine të ndryshme dhe aktivitetet e aktorëve te tjerë, për të shpjeguar qëndrimin e vet për çështje të caktuara, dhe të koordinojnë aktivitetin e tyre politik ndërkombëtar[157]

4.2 Globalizimi dhe udhëheqja globale

Termi Globalizim rrjedh nga fjala angleze "globalization" e cila i referohet zgjerimit të rrjetit ndërkombëtar, që i përket një sistemi shoqëror dhe ekonomik[158]. Një ndë perdorimet më të hershme të termit globalizim, si që njihet, ishte në vitin 1930 në një publikim të titulluar Drejt Edukimit të Ri – Përcaktimi i një pasqyre të përvojës njerëzore në arsim[159]. Term i përafërt "korporata gjigante" ishte përdorur nga Carlls Rusell Tazel në vitin 1897 për përshkrimin e trustet e mëdha kombëtare dhe ndërmarrjet e tjera të mëdha të kohës[160].

Që nga shpikja e konceptit, globalizimi ka inspiruar një numër të madh të interpretimeve dhe definimeve dhe ka një histori e cila shkon mbrapa në kohën e zhvillimeve të medha imperiale dhe komerciale në të gjithë Azinë dhe Oqeanin Indian që nga shekulli i pesëmbëdhjetë[161]. Vladislav Inosemetev e definon globalizimin si një prej studimeve shoqërore me te popullarizuara të sodit, por në

[156] Ibid, p. 34
[157] N. Chomsky, Hegemony or Survival. America's Quest for Global Dominance, New York 2003, p. 110.
[158] "Globalization". Online etimologi dictionary. www.etymonline.com/index.php?term=globalization
[159] "Globalization". Oxford English Dictionary Online. September 2009. http://dictionary.oed.com/cgi/entry/50297775?single=1&query_type=word&queryword=Globalization&first=1&max_to_show=10.
[160] "''The Battle of Armageddon'', October, 1897 pages 365–370". Pastor-russell.com. http://www.pastor-russell.com/volumes/V4/Study_07.html. Retrieved 31 July 2010.
[161] Hopkins, A.G. (ed.). (2004). Globalization in World History. London: Norton, pp. 4–8.

të njejtën koh ai thot se është një term bosh. Në literaturë për herë të parë është përmendur në mes të viteve 1940'ta, por deri ne mes të viteve 1980'ta përmendej vetëm herë pas here[162].

Pas Luftës së ftohtë termi filloi të përdoret për të përshkruar se bota po bëhej më e ndërvarur në dimensionin e saj ekonomik dhe informativ[163]. Për shkak të kompleksitetit të konceptit, kërkimet, projektet, artikujt dhe debatet mbetën të fokusara në një aspekt të globalizimit[164]. Antony Gidens në letrën e tij të titulluar "Konsekuencat e Modernizimit" e definon atë si intensifikimi i marredhënjeve shoqërore në gjith botë, lidhjen e lokacioneve në distancë në atë mënyrë sa ngjarjet lokale janë formuar si rezultat i ngjarjeve që ndodhin shumë kilometra larg dhe anasjelltas[165].

Globalizimi mund të ndërlidhet me lokalen, nacionalen dhe regjionalen. Në njërën anë bëhet lidhja ndërmjet rjeteve në marrëdhënieve shoqërore dhe ekonomike në nivelin lokal apo nacional, kurse në anën tjetër ajo indërlidh me marrëdhënie shoqërore dhe economike në shkallë më të gjerë të ndërveprimeve rajonale dhe globale.

Ne aspektin politik me të vërtetë është rëndë të gjindet ndonjë institucion modern politik e cila nuk është sfiduar, transformuar po edhe minuar nga globalizimi. Globalizimi thuhet se jo vetëm frenon autonominë e shteteve nacionale dhe zbatimin e konvergjencës së politikave nacionale, por ajo gjithashtu pamundëson demokracinë bashk me të edhe legjitimitetin e sistemeve politike kombëtare duke nndryshuar natyrën e sovranitetit dhe kështu duke transformuar strukturat themelore te politikës ndërkombëtare anarkike në një sistem global qeverisjeje[166]. Qeverisja globale i referohet tërësisë së rregulloreve paraprakisht të vendosura duke iu referuar zgjidhjes së problemeve specifike të shkombëtarizimit dhe sigurimin e të mirave të përbashkëta transnacionale. Tërësia e rregulloreve në vete përfshin proceset me të cilat normat, rregullat dhe programet monitorohen zbatohen dhe përshtaten. Aktivitetet qeverisëse justifikohen me refencë nga e mira e përpashkët, por ato domosdoshmërisht nuk i shërbejn asaj. Qeverisja globale qëllon drejt regulloreve të cilat adresojnë problemet e shkombëtarizimit pra problemet të cilët kaloj përtej kufijve kombëtar.

Ky koncept i qeverisjes globale ka dy implikime të rëndësishme, duke filluar me dallimin e strukturës qeverisëse nga përmbajja dhe aktorët, bëhet e qartë se qeverisja përtej shtetit-komb është e

[162] https://www.revistadestatistica.ro/suplimente/2012/4/srrs4_2012a22.pdf
[163] Inosemtsev Vladislav L. Age of Globalization.2008. Num. 1. The Present Day Globalization
[164] Al-Rodhan, Nayef R.F. and Gérard Stoudmann. (2006, 19 June). "Definitions of Globalization: A Comprehensive Overview and a Proposed Definition
[165] Giddens, Anthony. (1991). The Consequences of Modernity Cambridge: Polity Press. p. 64
[166] Rosenau, James N. (1997) Along the Domestic-Foreign Frontier. Exploring Governance in a Turbulent World. Cambridge: Cambridge University Press

mundur, edhe pse një autoritet qendrorë ose një 'shteti botëror' i pajisur me një monopol legjitim të përdorimit të forcës aktualisht mungon[167]. Për më tepër, duke kërkuar një justifikim të të mirës së përbashkët të normave dhe rregulloreve, koncepti i qeverisjes globale gjithashtu i referohet cilsiësë së qualitetit të normave të caktuara ndërkombëtare. Prandaj, bashkëpunimi ndërkombëtar përfshin më shumë sesa vetëm një koordinim i thjeshtë ndërmjet shteteve për të arritur një modus vivendi ndërveprimi[168]. Përkundrazi, rregullimi ndërkombëtar shpesh synon në mënyrë aktive arritjen e qëllimeve të ngarkuara politike normative, në trajtimin e problemeve të përbashkëta në bashkësinë ndërkombëtare. Në këtë kuptim qeverisja presupozon disa interesa dhe qëllime të përbashkëta të orientura përtej shtetit-komb, më së paku në form elementare, sigurisht pa mohuar vazhdimsinë e mosmarveshjeve themelore.

Krahas studimit të bashkpunimit ndërkombëtar, analiza e qeverisjes globale poashtu ngre çështje të tilla si pjesëmarrje transnacionale dhe rrjet transnacional, si dhe zgjërimi dhe ndërveprimi i institucioneve politike dikur të konceptuara si njësi të veçanta[169].

4.2.1 Roli i Ri i Shtetit dhe Qeverisja Shum-Nivelëshë

Ngritja e autoritetit politik përtej dhe nën shtetin-komb duhet sidoqëtëjete të kuptohet si shkatërimi i shtetit-komb. Së pari arritjet e përshkruara këtu aplikohen vetm ne disa çështje të shkombëtarizuara. Së dyti, është rënd të shihet se si qëllimet qeverisëse mund të arrihen pa shetin-komb edhe në çështjet-fushat fuqimisht të shkombëtarizuara. Së treti, shteti komb mbetet adresa e parë shumë çështje dhe kërkesa politike edhe në çështjet-fushat shumë të shkombëtarizuara. Derisa OJQ-të transnacionale dhe madje edhe grupet tradicionale të interesit adresojnë gjithnjë e më shumë kërkesat e tyre politike drejtërdrejt institucioneve ndërkombëtare, në këtë shteti-komb mbetet respektivisht opsionin i paracaktuar. Shetet-kombe agregojnë interesat territoriale dhe vënë ato përpara në negociatat ndërkombëtare.

Koncepti i qeverisjes shum nivelorë premton kuptim më të mirë ndaj rregullimeve komplekse të institucioneve qeverisëse sesa ndaj nocionit të shtetetit sovran. Në një plejadë të tillë shumë nivelor shtetet-kombe nuk hjekin dorë nga burimet e tyre si monopoli mbi përdorimin e forcës ose të drejtën për të marrë taksa në një territor të caktuar. Megjithatë, derisa shteti kombetar luan një rol të

---

[167] Rosenau, James N. (1992) "Governance, Order, and Change in World Politics," in Ernst-Otto Czempiel and James N. Rosenau (eds.), Governance without Government: Order and Change in World Politics. Cambridge: Cambridge University Press. 1-29.

[168] https://www.wzb.eu/system/files/docs/ipl/gg/globalization_and_global_governance.pdf

[169] Keohane, Robert. O. and Nye, Joseph S., Jr. (2000)"Globalization: What's New? What's Not? (And So What?)," Foreign Policy, 118: 104-119.

rëndësishëm në qeversisjen shum nivelor, ai nuk do të jet institucioni kryesor politik që është në gjendje të kryej të gjitha funksionet por do të jetë njera ndër të më shum institucione të cilat kruejnë disa nga këto detyra[170]. Shteti komb ka humbur shumë nga monopoli i saj të autoritetit politik. Të paktën shtetet e konsoliduara plotësisht në në botën e OSBE'së mbeten thelbësore, megjithatë, duke luajtur gjithnjë e më shumë rolin e nje menaxheri të autoritetit[171] duke orkestruar qeverisjen globale[172].

4.3 Tranzicioni dhe politika e jashtme

Kah mesi i viteve '70 me kalimin e disa vendeve të Amerikës Latine dhe të Azisë Lindore në demokraci dhe me përfundimin të luftës së ftohtë nocioni i tranzicionit filloi të përdorej gjithnjë e më shumë nga autorë dhe studijues të politikave publike të cilët me këtë nocion shpjegojn kalimin apo periudhën kur një shtet kalonte nga një menyrë e qeverisjes në një tjetër apo ndryshimin e politikave nga një mënyrë në një tjetër. Koncepti i tranzicionit "përcakton qartë një pikë të fundit të zhvillimeve politike, ndërsa teoria e tranzicionit përcakton qëllimin e ndryshimit dhe vendos se si ky qëllim realizohet dhe tranzicioni përfundon[173]. Sa i përket Transicioneve politike në të shumtën e rasteve ndodhin në shtetet të cilat ndodhin kriza ekonomike . Është e rëndësishme të ceket se se gjatë transicionit politik, aktorët politik mundohen që të vendosin rregulla të cilat do të cilat sigurojnë përparësi jo vetëm në kontekstin emergjent të fuqis së pushtetit por edhe pë çdo rishpërndarje të burimeve publike në të ardhmen.

Kur folim për politikën e jashtme të një shteti qoftë ajo e vogël, e mesme apo e madhe, duhet të kemi parasysh qëllimin dhe strategjinë e tyre pasi ato do të determinojnë kursin të cilin shtetet do ta ndjekin pë ti aritur ato[174]. Gjatë tranzicionit politik shtetet kanë nevoj për assistencë të shtetve tjera apo organizatave ndërkombëtare në formulimin dhe aplikimin e reformave te nevojitura politike, ekonomike, juridike, financiare, agrare, fiskale, etj., prandaj ata edhe formulojnë politikën e tyre të jashtme të tyre që në mënyrë më efektive të tërhjekin vëmendje dhe krijimin e një rrethi të gjërë të shteteve që do ti shtyjnë ato drejt politikave dhe reformave të duhura për të aritur zhvillimin politik dhe

[170] Leibfried, Stephan and Zürn, Michael (2005) Transformations of the State. Cambridge: Cambridge University Press
[171] Genschel, Philipp and Zangl, Bernhard (2008) "Metamorphosen des Staates - vom Herrschaftsmonopolisten zum Herrschaftsmanager," Leviathan,
[172] Abbott, Kenneth W. and Snidal, Duncan (2010) "International Regulation without Internationa Government: Improving I0 Performance through Orchestration," The Review of International Organization s, 5(4), 315-344.
[173] Christian W. Haerpfer, "Democracy and Enlargement in Post-Communist Europe, The democratization of the general public in fifteen Central and Eastern European countries, 1991–1998", Routledge, London, 2002, fq. 1
[174] Danco Markovski-Metodat Diplomatike Moderne dhe aplikimi i tyre ne diplomacinë Maqedonase 2017 Shkup fq.83.

ekonomik të duhur. Sa i përket kahjeve të cilët do ti mer shteti në politikën e jashtme gjatë tranzicionit ajo mvaret nga dy faktorët ajo e Jashtme dhe ajo e brendëshme[175]. Në faktorët e brendshëm bëjne pjesë Madhesia (teritoriale dhe ajo e popullisë); Karakteristikat Gjeografike (klima, pozicioni në raport me masën tjetër tokësore dhe rrugëve ujore); Kultura dhe Historija; Zhvillimi Ekonomik; Struktura Shoqërore; Disponimi Publik; Teknologjia; Kapaciteti Kombëtar; Organizimi Politk; Përgjegjësia Politike dhe Udhëheqja e Shtetit[176].

Në faktorët e jashtëm hynë: Struktura e Forcës, Organizatat Ndërkombëtare, Reakcioni i Shteteve të tjera, Aleancat dhe Mendimi Publik Global[177]. Sa i përket objektivave të shteteve në politikën e jashtme ato mund të numërohen si më poshtë:

1- Interesi Kombëtar,
2- Zhvillimi Economik,
3- Mbrojtja e integritetit teritorial dhe siguris kombëtare
4- Mirmbajtja e lidhjeve të Mira me Shtetet Tjera
5- Zhvillimin dhe ritjen e influencës së shtetit

1- Interesi Kombëtar- është një ndër qëllimet kryesore të politikës së jashtme. Imteresat primare të cdo shteti janë vet preservimi, sigurija dhe mirqenja e qytetarëve të vet. Interesi kombëtar është interesi permant i çdo shteti dhe secila prej tyre do të përdor metodat e mëposhtme për ta mbrojtur atë:
   a) Masa shtrënguese dhe mjetet e dhunës
   b) Aleancat në përgjithësi lidhen nga dy ose më shumë Kombe për mbrojtjen dhe promovimin e interesit të përbashkët (NATO)
   c) Negociatat Diplomatike,
   d) Ndihma Economike, (sikurse ndihma e ofruar me planin e marshallit)
   e) Propaganda, (p.sh. Propaganda e SHBA në luftën kundër Irakut)
   f) Siguria Kolektive (p.sh. lufta kundër Irakut)

[175] AMERICAN MASS MEDIA AND FOREIGN POLICY: A STUDY ABOUT THE ROLE OF WHITE HOUSE AND MAIN STREAM PRINT AND ELECTRONIC MEDIA IN EFFECTING THE PROCESS OF DEVELOPMENT OF American FOREIGN POLICY, Global Media Journal a Pacistan Edition, Chapter No.3 Determinants of American Foreign Policy Formation: Mass Media or White House Chapter No.3 Volume 1, Issue 1 (Spring 2008)
[176] Danco Markovski-Metodat Diplomatike Moderne dhe aplikimi i tyre ne diplomacinë Maqedonase 2017 Shkup fq.84.
[177] https://www.slideshare.net/ayeshasaifbhatti/7-foreign-policy-process

2- Zhvillimi Ekonomik- është proces i cili ndikon jo vetëm në marrëdhëniet Ekonomike por edhe në ato shoqërore, politike dhe marrëdhënjet kulturore të shoqëris. Zhvillimi Ekonomik nënkupton ngritjen e të ardhurave komëtare ose PPB. Zhvillimi ekonomi është sulm ndal të keqes së përbashkët si p.sh. analfabetizmit, sëmundjeve, papunësis dhe pabarazis.. Zhvillimi Economic është njëra nga qëllimet kryesore të politikës së jashtme, pasi që statusi i Shtetit në sferën ndërkombëtare determinohet nga gjendja ekonomike e shtetit, kështu një shtet ndjek politikën për të kontribuar në prosperitetin ekonomik.

3- Mbrojtja e integritetit territorial të vendit dhe mbrojtja e interesave të qytetarëve të tij brenda dhe jashtë vendit është objektiv i politikës së jashtme. Në përgjithësi, për këtë qëllim shteti preferon të ndjekë politikën e status quo-së. Për më tepër, ajo përfshin sigurinë ekonomike, sigurinë politike, sigurinë ushtarake dhe sigurinë psikologjike.

4- Mirmbajtja e lidhjeve të Mira me Shtetet Tjera- Një objektiv tjetër i politikës së jashtme është mirmajtja e lidhjeve, d.m.th., marrëdhënieve me anëtarët e tjerë të bashkësisë ndërkombëtare, si dhe miratimi i politikës së konfliktit ose bashkëpunimit ndaj tyre, me qëllim promovimin e interesave të shetit, d.m.th., për përfitime ekonomike, politike, të sigurisë, sociale etj.

5- Zhvillimin dhe ritjen e influencës së shtetit: Një synim tjetër i politikës së jashtme është rritja e ndikimit të shtetit e cila arrihet ose duke zgjeruar zonën e tij të ndikimit ose duke ndikuar në përkeqesimin e pozicioneve të shteteve e tjera[178] p.sh. SHBA-të ndjeki këtë politik kundrejt Rusisë gjatë Luftës së Ftohtë

4.3 Fuqia e veprimit të shtetit në arenën ndërkombëtare

Si një shoqëri shkëmbimi me një sistem politik liberal, marrëdhëniet ndërkombëtare formojnë një fushë sociokulturorë[179]. Është një hapësirë shtetesh, grupesh dhe individësh të të ndërlidhur ndërkombëtarisht. Dimesnioni i saj determinon kulturën, shtresimin (pasurinë, fuqinë dhe prstizhin) dhe klasat. Të ulur në këtë mjedis forcat e saja gjenerohen prej interesave dinamika e së cilës përfshin spiralen e konfliktit. Nga të gjitha shoqëritë moderne, marrëdhëniet bashkëkohore ndërkombëtare janë më afër një fushe sociale, ndërveprimet e së cilës janë kryesisht spontane dhe në të cilën marrëdhëniet themelore përcaktohen nga proceset e tregut të lirë[180]. Marrëdhëniet ndërmjet anëtarëve të shoqërisë

[178] http://studylecturenotes.com/aims-and-objectives-of-foreign-policy/
[179] UNDERSTANDING CONFLICT AND WAR Vol. 1 The Dynamic Psychological Field By R.J. Rummel Beverly Hills, California: Sage Publications, 1975
[180] UNDERSTANDING CONFLICT AND WAR Vol. 2 The Conflict Helix Field By R.J. Rummel Beverly Hills, California: Sage Publications, 1976

botërore përfshijnë pritshmëri të shumta dhe të përbashkëta lokale, rajonale dhe ndërkombëtare, të varura nga interesat, aftësitë dhe vullneti i palëve të përfshira. Me fjalë të tjera, rendi ndërkombëtar është i qëndisur nga ekuilibra të ndryshëm dhe të përbashkëta të fuqive shoqërore[181].

Nocioni se fuqia dhe ndikimi në politikën botërore në thelb bazohen në zotërimin e burimeve të materijaleve të caktuara i ka rrënjë e thella që edhe sot ushtron ndikimin e saj. Përkufizimet e bazuara në burime të fuqisë ndihmojnë në kuantifikim dhe parashikim. Disa teoricient kryesisht ata realist, posedimi i resurseve nënkupton fuqi. Morgenthau dhe Mearsheimer të dy e përdorin këtë qasje ndaj fuqisë, megjithëse asnjëri nuk injoron se qëllimi përfundimtar i fuqisë është të ndryshojë sjelljen e aktorëve tjerë[182]. Resurset materijale shumherë asocohen me "fuqinë e detyrueshme" siq i quajshin Barnet dhe Duvall, edhe pse ata janë larg njëra tjetrës[183]. Shpesh supozohet se posedimi i resurseve lidhet me aftësinë për të ndryshuar sjelljen e të tjerëve. Ky supozim nënvizon fokusin në resurset si tregues i fuqisë ose si vetë fuqia pa mar parasysh vështirësitë e njohura të transformimit të resurseve në aftësi dhe aftësive për të "pushtuar" një aktor tjetër. Vetë përkufizimi i "shtetit të vogël" zakonisht bazohet në sasinë e burimeve shteti i vogël zotëron – pra jo shumë. Nëse zotërimi i resurseve si popullsia, PBB-ja, territori dhe ushtria e bëjnë një shtet "të madh", është mungesa e të njëjtave cilësi që e bën një shtet "të vogël".

Gjatë viteve të fundit, studiuesit i kanë kushtuar vëmendje të shtuar agjenturës së shteteve të vogla në Marrëdhëniet Ndërkombëtare. Megjithatë, mendimi tradicional mbetet në atë se edhe pse nuk janë plotësisht të pafuqishme, shtetet e vogla nuk kanë gjasa të arrijnë shumë kur përballen me opozitën e fuqive të mëdha[184]. Ky argument, megjithatë, mbështetet në mënyrë implicite në burimet dhe kuptimin e detyrueshëm të fuqis. Fuqia mbetet termi qendror dhe i kontestuar në marrëdhëniet ndërkombëtare. Guzini argumenton se kuptimi i fuqisë së shtetit është gjithmonë i ngulitur në një kontekst teorik" dhe kjo nuk është më pak e vërtetë në rastin me shtetet e vogla[185]. Normat ligjore të barazisë sovrane u japin shteteve mundësi të shprehjes në shumë organizata ndërkombëtare. Rendi global i tregtisë së hapur ka lejuar që shumë shtete të vogla të specializohen dhe përparojn. Sot kërcënimet ndaj shteteve të vogla zvoglohen dhe numri i shteve të vogla sa vjen e shtohet. Kushtet e

[181] UNDERSTANDING CONFLICT AND WAR Vol. 2 The Conflict Helix Field by R.J. Rummel Beverly Hills, California: Sage Publications, 1976

[182] Morgenthau, Hans J., and Kenneth W. Thompson. (1985) Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace. New York: Knopf

[183] Barnett, Michael, and Raymond Duvall. (2005) Power in International Politics. International Organization 59(1):39-75

[184] International Studies Review, Volume 19, Issue 2, June 2017, Pages 185–205

[185] Guzzini, Stefano. (2005) The Concept of Power: A Constructivist Analysis. Millennium-Journal of International Studies, 33(3):495-521.

“demokratizimit, lirija e tregut, dhe ulja e numrit të luftrave shoqërohet me formimin e shteteve të vogla” pasi që kto kushte promovojn mirqenjen e shteteve të vogla[186]. Në arenën ndërkomëtare shtete e vogla mund të ndjekin më me sukses interesat e tyre përmes tre llojeve të fuqisë:

1) Fuqisë së veçantë të brendshme
2) Fuqisë së derivuar
3) Fuqisë kolektive

1) **Fuqia e veçantë e brendëshme -** Fuqia në Marrëdhëniet Ndërkombëtare, kur diskutohet në aspektin e aftësive ose “fuqis potenciale” zakonisht është sinonim i fuqisë së brendshme[187]. Popullsia, territori, PBB-ja dhe forca ushtarake janë të gjitha të pandashme. Ndonëse nuk ka nje një mendim të përbashët rreth peshës së këtyre kritereve, shtetet zakonisht kuptohen si të mëdha, të mesme, dhe të vogla duke u bazuar në vlerësimin e këtyre faktorëve. Edhe pse shtete të vogla kanë mungesë nga këto kategori të shkathtësive, ato mund të zotërojnë forma të veçanta të fuqisë së brendshme. Resurset e e veçanta të brendëshme janë potencialisht baza e fuqisë (p.sh, ushtri të vogël në numër por ushtarak të jashtzakonshëm) nëpërmjet veprimit të së cilës bëhen të spikatur në politikën botërore. Në fuqinë e veçantë të brendshme përveç pregaditjes ushtarake hyn edhe pasuria minerale e shtetit, Nafta, Gazi, Kontroli i kanaleve të ndryshme për kalimin e anijeve, teknologjisë, zbulimeve mjeksore etj..

2) **Fuqia e Derivuar-** Në mungesë të mundësive të veta, shtetet e vogla mund të derivojn fuqi duke bindur shtetet e mëdha që të ndërmarin veprime në interes të tyre. Kjo mënyrë e fuqisë ka qenë opcinoni primar për shtetet e vogla, kjo përshkurhet nga Kohan si “influenca e madhe e aletëve të vogjël” [188]. Fuqia e derivuar paraqet një sfidë konceptuale për qasjet tradicionele ndaj fuqisë. Në shikim të pare nuk duket se ka ndonjë bazë në të, sidoqoftë sipas Barnet dhe Duval baza e burimeve të derivuara mund të kuptohet si si marrëdhënie konstituive ndërmjet aleatit të vogël dhe një fuqie të madhe.

3) **Fuqia kolektive-** Nëse baza themelore e fuqisë derivative është marrëdhënia ndërmjet shtetit të vogël dhe një fuqie të madhe, baza themelore e fuqisë kolektiv është marrëdhënia midis shtetit të vogel me shtetet jo të mëdhenj. Nuk është për t'u habitur që shtetet e vogla mund të kërkojnë forcë në numra (grupim/aleanca), por përgjithësisht supozohet se që këto grupe të

[186] Alesina, Alberto, and Enrico Spolaore. (2003) The Size of Nations. Cambridge, Mass.: MIT Press
[187] Copeland, Dale C. (2000) The Origins of Major War. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.Pg:6
[188] Keohane, Robert O. (1971) The Big Influence of Small Allies. Foreign Policy 2:161-82

fitojnë rëndësi ata duhej të jenë "aq të mëdha sa që çdo shtet të kete influencë minimale"[189]. Shembuj të grupimeve të fuqisë koliketive janë: Shetet Noridike, Këshilli për bashkpunim të shteteve të Gjirit, Kumuniteti Karibian, etj..

4.4 Aktorët e politikës në rendin e ri ndërkombëtar

Gjatë historikut gjerësisht supozohej se marrëdhëniet ndërkombëtare përbëhen nga marrëdhëniet ndërmjet shteteve. Por ky përkufizim i politikës botrore thjesht si veprime dhe ndërveprime të shteteve filloi të sfidohej gjithnjë e më shum kah fundi i i viteve '60 dhe fillimi i viteve '70 kur aktorë tjere filluan të perfshiheshin gjithnjë e më shum në procesin politik ndërkombëtar[190]. Gati askush nuk mohon existencen e marrëdhënieve transnacionle në botën bashkëkohore. Sipas autori Tomas Rise – Kapen, marrëdhëniet transnacionale janë ndërveprime të rregullta përtej kufijve kombëtar në të cilën i involvuar është më së paku një aktor jo-shtetëror ose kur një aktor i tillë nuk vepron në interes të një shteti apo organizate ndërkombëtare.

Aktorët në politikën botërore janë Shtetet dhe Aktorët Jo-Shtetrorë të cilat sipas profesorit Ryo Osiba të Universitetit Hitotsubashi, mund të përkufizohen si entitete që kanë tre tiparet e mëposhtme:

a) Ata duhet të kenë kapacitet autonom për të determinuar qellimet dhe interesat e veta,
b) Ata duhet duhet të kenë kapabilitet për të mobilizuar resurse njerëzore dhe materiale për të aritur qëllimet dhe interesat e veta,
c) Veprimet e tyre duhet të jenë mjaft të rendësishme për të ndikuar në marrëdhëniet ndërmjet shteteve ose në sjelljen e aktorëve të tjerë joshtetërorë në sistemin global.[191]

Shtetet mbeten të jenë aktorët kryesorë në çështjet globale dhe sot kemi reth 200 (dyqindë) shtete në sistemin global. Në anën tjetër fokusi i analizave ndaj aktorëve joshtetëror është në ritje në mesin e studiuesve si territorialiteti, tipari përcaktues i shtetit Westfalian tipar i cili ngadalë humbet në relacion kundrejt jo-teritoriales, aktorëve joshtetëror. Saktësisht nga këto aktorë jo-shtetëror më më me ndikim janë ndërmarjet ndërkombëtare të biznesit shpesh quhen korporata transnacionale (ndërkombëtare). Sipas Raportit Botëror të Investimeve 1997 (Konferenca e Kombeve të Bashkuara për Tregti dhe Zhvillim, 1997 dhe 1998) kishte 44 508 dhe 53 000 Korporata Transnacionale mëmë, që kishin nga 276 659 dhe 450 000 degë të huaja. Në mënyrë të konsiderueshme, shumë nga këto korporata kontrollojnë më shumë burime se shumë shtete. Në vitin 1989 26 korporatat më të mëdha annualishin kishin të ardhura

[189] Keohane, Robert O., and Joseph S. Nye. (1977) Power and Interdependence: World Politics in Transition. Boston: Little, Brown
[190] Minervashobo Publishers, 1993, a co-editor of Regionalism and Security in the Asia-Pacific
[191] GOVERNMENT AND POLITICS – Vol. II - Actors in World Politics - Hideki Kan

më të mdhaja nga shitjet e tyre se sa Prodhimi Kombëtar Bruto i Emirateve të Bashkuara Arabe e cila në atë kohë rrënditej si e 50'ta në listën e shteteve. Në vitin 1994, 50 korporatat më të medha kishin shitje annuale më të madhes se sa Prodhimi Kombëtar Bruto i 131 shteteve anëtar të kombeve të bashkuara.

Po aq të rëndësishëm si aktorë në sistemin politik global janë edhe Organizatat Joqeveritare Ndërkombëtare (OJQ) të cilat gjithashtu janë rritur në numër dhe anëtar. Riitja e numrit të OJQ've ndërkombëtare ishte tejmase sa ë në vitin 1952 kishte 832 kurse në vitin 1996 kishte 5472. Përshembull Fondi Botëror i Kafshëve të Egra, rriti anëtarësimin e tij nga rreth 100 000 në vitin 1983, në mbi një milion në 1991, dhe të ardhurat e tij vjetore nga 9 milion dollarë në 100 milion dollarë. Ata po mbështesin rolin e shtetit në realizimin e Ndihmave Zyrtare për Zhvillim dhe, duke pasur parasysh një rol të tillë plotësues të luajtur prej tyre, ODA duhet të jetë më vendore dhe specifike për nevojat e lokaleve. Ata po mbështesin rolin e shtetit në kryerjen e Ndihmave Zyrtare për Zhvillim dhe, duke pasur parasysh një rol të tillë plotësues të luajtur prej tyre, Ndihma Zyrtare për Zhvillim duhet të jetë më vendore dhe specifike për nevojat e banorëve vendas.[192] Megjithatë, në përgjithësi, OJQ të tilla sot gëzojnë autoritetin dhe legjitimitetin e mbështetjes popullore dhe konkurrojnë me aktorë të tjerë shtetërorë dhe joshtetërorë për ndikim në ndërveprimet ndërkombëtare.

Perveç OJQ've dhe Korporatave Ndërkobëtare aktorë të tillë jo-shtetërorë janë edhe kriminelët transnacionalë të përfshirë në tregtinë e paligjshme të armëve dhe drogës, guerilët dhe lëvizjet nacionalçlirimtare po tërheqin vëmendje të shtuar jo vetëm nga qeveritë kombëtare që kërcënohen nga aktivitetet e tyre, por edhe nga studiuesit e marrëdhënieve ndërkombëtare. Përshembull në vitin 1995 Prsidenti i Meksikos përshkruajti se trafikimi i drogës përbënte kërcënimin më të madh për sigurin kombëtare. Kjo bëri që dy vjet më vonë presidenti i i SHBA's të vizitoj Meksikën dhe të nënshkruaj Vlerësimin 97 faqesh të Kërcënimit Bi-shtetëror nga trafiku i drogës dhe u zotua të formojë një aleancë të re për të luftuar këtë kërcënim. Gjithashtu këtu hyn edhe orgaziatat Teroriste si ISIS, ALKAEDA, IRA, ETA etj., veprimet et të cilëve ndikojnë në politikat e sigurisë globale.

Përveç aktorëve të lartpërmendur edhe organizatat ndërqeveritare janë aktorë të rendësishëm në politikën botërore. Sipas Shkollës Juridike të Harvardit, Organizatat ndërqeveritare janë entitete të krijuara nga traktate/marëveshje që përfshijnë të paktën dy kombe, objektivi i të cilëve është bashkpunimi në çështjet me interes të përbashkët ekonomik dhe social si dhe për të arritur paqen dhe sigurinë e përbashkët. Roli i tyre në botën e globalizuar nuk mund të mohet[193]. Organizatat

[192] GOVERNMENT AND POLITICS – Vol. II - Actors in World Politics - Hideki Kan
[193] Intergovernmental organizations (IGOs) as relevant actors in International Relations, Agnieszka Olter

Ndërqeveritare zakonisht organizohen sipas gamës, qëllimit ose anëtarësimit të tyre. Për shembull organizatat ndërqeveritare globale si Kombet e Bashkura lejojn anëtarësim nga mbar globi në krahasim të organizë së shteteve Amerikane ose Unionit African të cilat lejojnë anëtarësim të shtetev të një regjioni të përcaktuar. Organizatat Ndërqeveritare me subjekte specifike kanë kritere tjera, Organizata e Vendeve eksportuese të Naftës (OPEC), për shembull, përfshin vetëm vendet që prodhojnë naftë e gjinden në kontinente të ndryshme, Në të njëjtën kohë, Organizata e Traktatit të Atlantikut të Veriut (NATO) kufizon aktivitetet e saj në fushën politike dhe ushtarake dhe përfshin vendet e Evropës dhe Amerikës Veriore[194].

Përfundimi

Gjatë punimt u pa se fusha e politikave publike ka një rol të rëndësishëm në domenin publik, ato mundet ngrisin dendësinë në rritje të shoqërisë, dhe se ajo nuk shqetësohet vetëm për shpjegimin dhe zgjërimin e arsyeve dhe shqetësimeve të veprimeve të qeverisë, ajo gjithashtu kujedeset edhe për zhvillimin e informacionit shkencor rreth shërbimeve që përcaktojnë politikën publike ekzaminimi i së cilës na ndihmon në përcaktimin e sëmundjeve sociale të çështjes së ekzaminuar. Politikat bëjnë më shumë se sa sa vetëm të ndikojnë në ndryshimin e situatave të shoqërisë, ato bëjnë njerëzit bashk për të ndjekur uniformitetin në shtet. Politikat publike janë pajisjet kryesore të çdo kombi demokratik dhe ato përmirësojnë procedurat sociale dhe ekonomike, prandaj, shqyrtimi i saj është bërë një element i rëndësishëm i shoqërisë akademike gjithashtu. Gjatë punimit pamë se vendimmarja eshtë një process shum i ndërlikuar në politikat publike në të cilen në menyrë direkte dhe indirekte marin pjesë shum aktorë si; Organizatat Joqeveritare, Agjenci të ndryshme shtetrore, Shoqata Biznesi, lobi grupet, etj. Pamë se këto vendime në politikat publike janë të ndikuar nga fatorë nga më të ndryshmet si; mendimi i opinionit publik, kushtet ekonomike, inovacionet teknologjike, ndryshimi teknologjik, etc.

Në punim pas qasjes edhe ne proceset dhe aktorët vendimmarës në rendin e ri botëror kanë ndryshuar gjatë dekadave të fundit falë ritjes së ndikimit të organizatave joqeveritare ndërkombëtare dhe korporatave ndërkombëtare të biznesit të cilat janë ritur si në numrin e anëtarëve që kanë por edhe

[194] Intergovernmental organizations (IGOs) as relevant actors in International Relations, Agnieszka Olter

për nga të ardhurat pasi që një numër i madh i korporatave private ndërkombëtare kanë të ardhura më shum sesa Bruto Produktet Kombëtare të një numëri të madh të shteteve në botë. Gjatë punimit kuptuam gjithashtu se shtetet e vogla gjithnjë e më shum mundohen të afrohen me fuqit e mëdha vetëm e vetëm për të mbrojtur interesat e veta në arenën ndërkombëtare duke shfrytëzuar influencën e fuqive të mëdha në rendin e ri botëror.

Bibliografia

1. Aaron Wildavsky, Politics of the budgetary process 1979
2. Adrienne Windhoff-Heritier, Policy Analyze, Campus Print 1987
3. Almond, Gabriel and Verba, Sydney. The civic culture. Princeton, NJ: Princeton University Press 1963
4. Anderson, J. E., Public policymaking: An introduction. Boston: Houghton Mifflin Company, 2003
5. Andrew Heywood, Essentials of UK Politics, Palgrave MacMillan, 2008
6. Andrew Heywood, Political Theory: An Introduction, 2004
7. Andrew Rich. Think Tanks, Public Policy and the Politics of Expertise. Cambridge University Press 2004
8. Anthony Giddens. The Consequences of Modernity Cambridge: Polity Press (1991).
9. Antony Downs, An Economic Theory of Democracy, 1957
10. Antony Downs, Up and Down with Ecology- the “issue-attention cycle”, 1972
11. A. Libmann, A Corporate Model of Regional Economic Integration, Moscow 2007,
12. A. Etzyoni, From Empire to Community: A New Approach of International Relations, Moscow 2004
13. Bekim Baliqi, Politikat Publike dhe qeverisja, Konrad Adenauer Stiftung, Prishtine, 2017
14. Biljana Vankovska The Impact of the Kosovo Conflict on Macedonia: Between the Hammer and the Anvil
15. Charles Doyle “USA Patriot Act: Background and Comparison”. 2005
16. Christopher Hill, The Changing Politics of Foreign Policy. (Palgrave Macmillan, 2003)
17. Christoph Knill and Jale Tosun, 2nd edition Public Policy, 20012
18. Christopher A. Simon, Public Policy: Preferences and Outcomes, Pearson Longman 2007

19. Christopher Pierson. Shteti Modern. Tiranë: Biblioteka e Marrëdhenieve Ndërkombëtare dhe Historisë 2009
20. David A Lake,; Martin, Lisa L.; Risse, Thomas "Challenges to the Liberal Order: Reflections on International Organization". International Organization (2021).
21. Deborah Stone,. Policy Paradox: The Art of Political Decision Making. W.W. Norton & Company 2012
22. Diana Gashi, Organizatat Ndërkombëtar dhe roli i tyrr ne shtet ndërtimin e Kosovës, 6,2011
23. Economic Expert "Maastricht Treaty", economicexpert.com, http://www.economicexpert.com/a/Maastricht:Treaty.htm
24. Edward S. Quade, Grace M. Carter, Analysis for Public Decisions, 1989
25. Egonmwan, J.A. Public Policy Analysis: Concepts and Applications. Benin City: SMO Aka & Brothers Press (1991)
26. Frank Fischer, Gerald J. Miller, and Mara S. Sidney (eds.) Handbook of public policy analysis: theory, politics, and methods. London, CRC Press 2007
27. Gareth R. Jones & Jennifer M. George: Contemporary Management, Third Edition, McGraw-Hill Irwin, 2003
28. Harold Koontz, Heinz Weihrich; Essentials of Management, Fifth Edition, Mc Graw-hill Publishing Company, New York, 1990
29. Herbert A. Simon, Decision Making: Rational, Nonrational, and Irrational, 2003
30. H. Simon, në bazë të: W. Jack Ducan: Great Ideas in Menagement, Jossey-Bass Publishers, San Francisko London, 1989
31. Hill, M. and Hupe, P. Implementing Public Policy. 2nd Edition, SAGE Publications Inc., Thousand Oaks, 2009
32. Hideki Kan, GOVERNMENT AND POLITICS – Vol. II - Actors in World Politics -
33. Herbert A. Simon, The New Science of Management Decision (New York, L. Harper &Row, 1960
34. Howlett, Michael and Ramesh, M. Studying Public Policy. Policy Cycles and policy Subsystems. London: Oxford University Press 1995
35. Igor Makhram Aali Nabi, Ivan Franko International Order Maintenance Mechanisms in the Contemporary System of International Relations. National University of Lviv, 2014
36. Ikelegbe, A.O. Public Policy Analysis. Concepts, Issues and Cases. Lagos: Imprint Services (2006)
37. Inglehart, Ronald and Welzel, Christian: Modernization, Cultural Change and Democracy: The Human Development Sequence. Cambrige: Cambridge University Press 2005
38. Izet zeqiri- bazat e Menaxhimit Bashkëkohor 2016
39. Jakob Norberg, Concepts, Political, Published in The Encyclopedia of Political Thought, ed. Michael Gibbons, 2015
40. James N. Rosenau, Along the Domestic-Foreign Frontier. Exploring Governance in a Turbulent World. Cambridge: Cambridge University Press, (1997)
41. James N. Rosenau, "Governance, Order, and Change in World Politics," (1992)
42. Jeffrey M. Jones "Opposition to Iraq War reaches new high", Gallup, 2008
43. John. M. Ackerman, "Social Accountability in the Public Sector: A Conceptual Discussion." Social Development Papers: Participation and Civic Engagement, Washington: World Bank, (Paper No. 82) 2005
44. John G. Gunnell, University of California, Political Concepts and the Concept of the Political, California USA, 2017
45. John Kingdon, Agendas Alternatives and Public Policies, 1984

46. John R. Schermerhorn jr: Management and organization behavior John Wiley and Sons, New York, ect,1996
47. Jonuz Abdullai, Politika dhe Politikat Publike, Arbëria Design
48.
49. Larry Diamond, Consolidating the Third Wave Democracies. The Johns Hopkins University Press 1997
50. Lindblom, C.E. The Policy Making Process. New Jersey: Prentice Hall (1968)
51. L.H. Miller, Global Order: Values and Power in International Politics, Westview 1985
52. Martha Finnemore "Legitimacy, Hypocrisy, and the Social Structure of Unipolarity: Why Being a Unipole Isn't All It's Cracked Up to Be". World Politics. 61 (2009).
53. Martin Crutsinger "Obama budget moves towards universal healthcare", 2009
54. Mentor Agani, Shoqëria civile në Kosovë nga viti 1999. Prishtinë 2012
55. Michael Barnett, "International Progress, International Order, and the Liberal International Order". The Chinese Journal of International Politics. 2021
56. Michael Medved "Faith and Nationalism: indivisible in America" USAToday.com, Korik 2006
57. Michael P. Howlet and M. Ramesh, Studying Public Policy: Policy Cycles & Policy Subsystems 1995
58. Nick Evans, what is the Relationship Between Domestic and Foreign Policy? Should they even be Distinguished?, 2009
59. N. Chomsky, Hegemony or Survival. America's Quest for Global Dominance, New York 2003
60. Olufemi O. POPOOLA, Actors in Decision Making and Policy Process February, 2016
61. Paul Kevenhorster, Political Science, 2015
62. Pere Sikavica, Borna B. H. Skoko, D. Tipuric, Poslovno Odlucuvanje, Informator, Zagreb, 1999
63. Peter DeLeon, The Historical Roots of the Field, 2006
64. P. Kennedy, The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000, New York 1998
65. Randall B. Dunham, Jon L. Perce: Management, Scott Foresman and Company, Glenview, Illinois-London, England, 1989
66. Richard L. Daft: Organization Theory and Design, Fourth Edition, West Publishing, Company, Saint Paul
67. Robert O. Keohane and Joseph S. Nye. Power and Interdependence: World Politics in Transition. Boston: Little, Brown (1977)
68. Robert O. Keohane, The Big Influence of Small Allies. Foreign Policy 2 (1971)
69. Robert D. Putnam, Making Democracy Work. Tradition in Modern Italy. Princeton University Press 1993
70. Rossi, P., Freeman, H., & Lipsey, M. Evaluation: A systematic approach (6th ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications 1999
71. Ruy Teixeira, "Public Opinion Snapshot: Universal Healthcare Momentum Swells" Americanprogress.org, Mars 2007
72. Shively, Phillips. W. Power and Choice. An Introduction to Political Science. 9th Edition, McGraw Hill: Boston 2005
73. Slavko Mrjanoviq: Dnosenje odluka i privrednim organizacijama, Informator, Zagreb,1971
74. Stuart S. Nagel, Handbook of Public Policy Evaluation, 2002
75. Suzanne Goldenberg "Islamophobia worse in America now than after 9/11" guardian.co.uk, Mars 2006

76. Talcott Parsons, "The Prospects of Sociological Theory". (1948)
77. Thomas A Birkland, Handbook of Public Policy Analysis, Routledge, 2003